

ОСВІТНЯ АНАЛІТИКА УКРАЇНИ

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

Заснований у 2017 р.
Виходить 2–6 разів на рік

ВИПУСК № 6 (32)
2024

ISSN 2617-8532 Журнал зареєстровано 7 листопада 2018 року в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre, м. Париж)

Засновник Державна наукова установа «Інститут освітньої аналітики»
і видавець Ідентифікатор медіа R30-04027

Журнал «Освітня аналітика України» внесено до Переліку наукових фахових видань України (накази Міністерства освіти і науки України від 09.02.2021 № 157 та 20.12.2023 № 1543), категорія «Б»; спеціальності: 011 – Освітні, педагогічні науки, 051 – Економіка, 281 – Публічне управління та адміністрування

ЗМІСТ

УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ

- Лондар С. Л., Босенко О. С., Гайдук І. С.** Забезпечення стійкості української освіти в умовах війни як досвід для вдосконалення освітніх систем країн ЄС (англійською) .. 5
- Мончинська І. В., Мізевич О. В., Кириченко І. І., Чечель А. О.** Синергія освіти та механізмів публічного управління у сприянні жіночому соціальному підприємництву 26
- Терещенко Г. М.** Реформування системи освіти України в контексті євроінтеграції .. 40
- Топчій С. М., Судин Д. Ю., Нагорнюк О. В., Іваницький А. В.** Прогнозування потреби в учителях для планування кадрового забезпечення системи загальної середньої освіти України 51

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ОСВІТИ

- Литвинчук А. О., Гапон В. В., Пронь Н. Б., Барабаш О. А., Читаєва К. Г.** Аналіз фінансового забезпечення закладів вищої освіти в умовах збройної агресії в Україні .. 63

РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ

- Дронь Т. О.** Візуалізація даних як інструмент підвищення інформативності моніторингових досліджень якості освіти (англійською) 81

ЗАГАЛЬНА СЕРЕДНЯ ОСВІТА

- Божинський В. С.** Державне регулювання загальної середньої освіти в Україні як складова євроінтеграційного процесу 93

ДОШКІЛЬНА ОСВІТА

Іриневич Ю. В. Кадрове забезпечення дошкільної освіти у війсьній Україні: євроінтеграційний аспект 107

Ткаченко В. В., Титаренко Н. В. Український та європейський досвід з альтернативних форм дошкільної освіти 114

ВИЩА ОСВІТА

Цятковська А. М. Роль вищої освіти у відновленні України: стратегії розбудови миру та сталого розвитку (англійською) 126

РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Поснова Т. В., Зятковський В. І. Роль креативного людського капіталу в забезпеченні сталого розвитку 141

УКРАЇНА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Відбулася VI Міжнародна конференція «Інтеграція системи освіти України в європейський освітній простір» (25 жовтня 2024) 156

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Лондар Сергій Леонідович, д-р екон. наук, проф. (*головний редактор*); **Литвинчук Андрій Олександрович**, канд. екон. наук, ст. дослідник (*заступник головного редактора*); **Терещенко Ганна Миколаївна**, канд. екон. наук, ст. наук. співробітник (*заступник головного редактора*); **Пронь Наталія Богданівна**, канд. екон. наук (*відповідальний секретар*); **Бахрушин Володимир Євгенович**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **Буряченко Андрій Євгенович**, д-р екон. наук, проф.; **Валєєв Руслан Гельманович**, канд. пед. наук; **Гапон Валентина Василівна**, канд. пед. наук; **Гриневич Лілія Михайлівна**, канд. пед. наук, доц.; **Гулова Ленка**, Ph.D.; **Затонацька Тетяна Георгіївна**, д-р екон. наук, проф.; **Іванюк Ірина Володимирівна**, канд. пед. наук, ст. дослідник; **Козубцов Ігор Миколайович**, д-р пед. наук, канд. тех. наук, ст. наук. співробітник; **Круглов Віталій Вікторович**, д-р наук з держ. упр., доц.; **Куніна-Хабеніхт Ольга**, д-р психол. наук; **Лєснікова Марина Валентинівна**, канд. екон. наук; **Лун Марк**, Ph.D.; **Мельник Сергій Вікторович**, канд. екон. наук, доц.; **Міщенко Володимир Іванович**, д-р екон. наук, проф.; **Овчарук Оксана Василівна**, д-р пед. наук, проф.; **Орлова Наталія Сергіївна**, д-р наук з держ. упр., проф.; **Рашкевич Юрій Михайлович**, д-р тех. наук, проф.; **Тимченко Олена Миколаївна**, д-р екон. наук, проф.; **Тур Оксана Миколаївна**, д-р пед. наук, проф.; **Тутліс Відмантас**, Ph.D.; **Шіп Радім**, Ph.D.

Рекомендовано до друку
Вченою радою Державної наукової установи «Інститут освітньої аналітики».
Протокол № 9 від 18 листопада 2024 р.

Журнал включено в такі бази даних: «Наукова періодика України», ResearchBib, Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar, Crossref та Index Copernicus International Journals Master List.

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію авторів.

Автори несуть повну відповідальність за зміст і достовірність матеріалів, що публікуються, дотримання загальноприйнятих принципів наукової етики, відсутність плагіату у своїх статтях.

Матеріали, надруковані в журналі, є власністю Інституту, захищені міжнародним та українським законодавством і не можуть бути відтворені в будь-якій формі без письмового дозволу видавця.

Редакція залишає за собою право на скорочення та редагування авторських текстів.

© ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2024

INSTITUTE
OF EDUCATIONAL ANALYTICS
State Scientific Institution

EDUCATIONAL ANALYTICS OF UKRAINE

SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL

Published since 2017
2–6 issues per year

ISSUE № 6 (32)
2024

ISSN 2617-8532 The journal is registered on 7 of November 2018 in ISSN International Centre, Paris

Founder State Scientific Institution «Institute of Educational Analytics»
and publisher Media identifier R30-04027

The journal «Educational Analytics of Ukraine» is included in the List of scientific professional publications of Ukraine (orders of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 09.02.2021 № 157 and from 20.12.2023 № 1543), category «B»; specialties: 011 - Educational, pedagogical sciences, 051 - Economics, 281 - Public administration and administration

CONTENTS

EDUCATION MANAGEMENT

Sergiy Londar, Oleksandr Bosenko, Ivan Gaiduk. Ensuring the resilience of Ukrainian education during the war as an experience for improving the education systems in the EU countries 5

Iryna Monchynska, Oleksandr Mizevych, Iryna Kyrychenko, Anna Chechel. Synergy of education and public administration mechanisms in promoting women's social entrepreneurship 26

Hanna Tereshchenko. Reforming Ukraine's education system in the context of European integration 40

Stanislava Topchii, Danylo Sudyn, Olha Nahorniuk, Artem Ivanytskyi. Forecasting teacher demand for workforce planning in Ukraine's general secondary education system ... 51

FINANCIAL AND ECONOMIC ASPECTS OF EDUCATION

Andrii Lytvynchuk, Valentyna Gapon, Nataliia Pron, Olena Barabash, Kateryna Chytaieva. Analysis of financial support for higher education institutions during the armed aggression against Ukraine 63

DEVELOPMENT OF INFORMATION AND EDUCATIONAL TECHNOLOGIES

Tetiana Dron. Data visualisation as a tool for enhancing the informative value of monitoring studies on education quality 81

GENERAL SECONDARY EDUCATION

Volodymyr Bozhynskyi. State regulation of general secondary education in Ukraine as a component of the European integration process 93

PRESCHOOL EDUCATION

Julia Irynevych. Staffing of preschool education in wartime Ukraine: European integration aspect 107

Valentyna Tkachenko, Nataliia Tytarenko. Ukrainian and European experience on alternative forms of preschool education 114

HIGHER EDUCATION

Albina Tsiatkovska. The role of higher education in Ukraine's recovery: peacebuilding and sustainable development strategies 126

HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT

Tetiana Posnova, Volodymyr Ziatkovskyi. The role of creative human capital in ensuring sustainable development 141

UKRAINE IN THE EUROPEAN EDUCATIONAL SPACE:
CURRENT ISSUES, PROSPECTS AND OPPORTUNITIES

VI International conference "Integration of the Ukrainian education system into the European education area" was conducted (25 October 2024) 156

EDITORIAL BOARD

Prof. **Sergiy Londar** (*editor-in-chief*); Dr. **Andrii Lytvynchuk** (*deputy editor-in-chief*); Dr. **Hanna Tereshchenko** (*deputy editor-in-chief*); Dr. **Natalia Pron** (*executive secretary*); Prof. **Volodymyr Bakhrushyn**; Prof. **Andrii Buriachenko**; Dr. **Ruslan Valieiev**; Dr. **Valentyna Gapon**; Dr. **Liliia Hrynevych**; Dr. **Lenka Gulova**; Prof. **Tetyana Zatonatska**; Dr. **Iryna Ivaniuk**; Dr. **Ihor Kozubtsov**; Dr. **Vitalii Kruhlov**; Dr. **Olga Kunina-Habenicht**; Dr. **Maryna Lyesnikova**; Dr. **Mark Loon**; Dr. **Sergii Melnyk**; Prof. **Volodymyr Mishchenko**; Prof. **Oksana Ovcharuk**; Prof. **Nataliia Orlova**; Prof. **Yurii Rashkevych**; Prof. **Olena Tymchenko**; Prof. **Oksana Tur**; Dr. **Vidmantas Tutlys**; Dr. **Radim Ship**.

Recommended for publication
by the Academic Council of the State Scientific Institution «Institute of Educational Analytics».
Protocol No. 9 of 18.11.2024.

The journal is included in such databases: Scientific Periodicals of Ukraine, ResearchBib, Ulrich’s Periodicals Directory, Google Scholar, Crossref and Index Copernicus International Journals Master List.

The editorial board does not always share the position of the authors.

Responsibility for the content and reliability of published materials, the compliance of general scientific ethics principles, the absence of plagiarism lies entirely with the authors.

Materials published in the journal are the property of the Institute and are protected by international and Ukrainian legislation and may not be reproduced in any form without the written permission of the publisher.

The editorial staff reserves the right to shorten and edit the original texts.

Sergiy Londar

Dr. Sc. (Economics), Professor, SSI "Institute of Educational Analytics", Kyiv, Ukraine,
londar.sergiy@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1838-288X>

Oleksandr Bosenko

Ph. D. (Economics), SSI "Institute of Educational Analytics", Kyiv, Ukraine,
bosenkooleksandr@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-3414-8908>

Ivan Gaiduk

Ph. D. (Economics), SSI "Institute of Educational Analytics", Kyiv, Ukraine, gaiduk94ivan@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3144-1469>

ENSURING THE RESILIENCE OF UKRAINIAN EDUCATION DURING THE WAR AS AN EXPERIENCE FOR IMPROVING THE EDUCATION SYSTEMS IN THE EU COUNTRIES

Abstract. *The resilience of an educational system during wartime is determined by its capacity for rapid adaptive response to exogenous threats, internal structural reconfiguration, and the preservation of equitable access to high-quality education for all stakeholders. Ensuring systemic resilience requires not only legislative and regulatory modifications but also the integration of advanced technological solutions, the implementation of innovative governance frameworks, and the reengineering of the educational ecosystem to sustain operational continuity. This study seeks to identify, critically analyse, and systematically categorise the principal managerial strategies, technological interventions, and policy frameworks that have reinforced the adaptive capacity of Ukraine's education system under wartime conditions. The study further explores the scalability of these resilience-enhancing mechanisms within the context of European Union (EU) educational infrastructures. The analysis concerns key administrative and pedagogical reforms enshrined within legislative and regulatory instruments that have facilitated the systemic stabilisation and operational resilience of Ukraine's education sector. Particular emphasis is placed on the evolution and institutionalisation of digital learning infrastructures, which have become integral to the functional continuity of the educational process at all levels. The study evaluates the deployment of digital information management systems, AI-driven educational analytics, cloud-based e-learning platforms, and dynamic decision-support dashboards developed by the Ministry of Education and Science of Ukraine. These digital tools have significantly optimised real-time communication channels, facilitated comprehensive situational monitoring, and enabled data-informed policy formulation within the sector. Furthermore, they have played a pivotal role in the large-scale implementation of distance learning modalities, the preservation and dissemination of Ukrainian-language instructional content for displaced learners, and the adoption of innovative, evidence-based pedagogical methodologies. The study conducts a rigorous assessment of the empirical outcomes of these strategic interventions, with a focus on their implications for educational achievement metrics, institutional stability, and the psychological resilience of students and educators. Additionally, the research systematically identifies and synthesises the resilience deficits within EU educational frameworks, particularly in response to crisis-induced disruptions. The compounded impact of the COVID-19 pandemic and the unprecedented influx of refugee students from Syria, Ukraine, and various African regions have exposed critical*

© Лондар С. Л., Босенко О. С., Гайдук І. С., 2024

vulnerabilities in the EU's educational infrastructure, necessitating comprehensive structural recalibration. Ukraine's extensive experiential knowledge in maintaining educational continuity amidst severe sociopolitical upheaval presents a valuable repository of best practices. This accumulated expertise offers actionable insights for the European academic community, facilitating the development of robust contingency frameworks capable of sustaining inclusive, high-quality education in the face of systemic volatility.

Keywords: *resilience, education system, war, institutions, organisations, instruments, digital technologies, EU education systems.*

JEL classification: I21, I25, H56.

DOI: 10.32987/2617-8532-2024-6-5-25.

The education system is one of the key components of any country's development, performing the function of forming human capital, increasing intellectual potential and social cohesion. In times of war, education usually faces unprecedented challenges [1] that require rapid adaptation to new realities and the implementation of new effective management solutions. Ukraine, finding itself in the difficult conditions of the current full-scale war unleashed by Russia, has faced the need to transform the educational system, and increase its resilience in these conditions in order to continue the educational process and ensure access to education for every Ukrainian child. Today, we can state that despite thousands of damaged or destroyed educational institutions, millions of internally displaced persons and refugees fleeing the country, and constant Russian drone and missile attacks into the country, the Ukrainian education system has survived. Educational institutions continue to operate, and millions of children continue their education. Over the course of several years of war, Ukraine has accumulated invaluable experience in successfully ensuring resilience in emergency situations, which should be carefully analysed and scaled up for use by other countries.

The resilience of education in times of war is determined by the ability of the system to respond quickly to external threats, transform internally, adapt to changes and ensure access to quality education for all participants in the educational process. This requires not only legislative and regulatory changes, but also the introduction of innovative technologies and new approaches to the management and organisation of the educational environment.

Fig. 1 shows the distribution of Ukrainian children by type of education and age. It can be seen that the lion's share of them is covered by secondary education. Therefore, the study will focus on transformations that strengthen the resilience of secondary education.

To describe the results of our study, let us define the concepts of "education system" and "education resilience".

The scientific literature thoroughly analyses the structure and functions of the *social system* [3], which is defined as *a set of multifunctional, interacting elements that, through their interaction, create additional properties of synergy and emergence for the system that are not present in individual system's components.*

The education system is an important social system, and by analogy with [3], we will assume that the most important *structural elements (components) of*

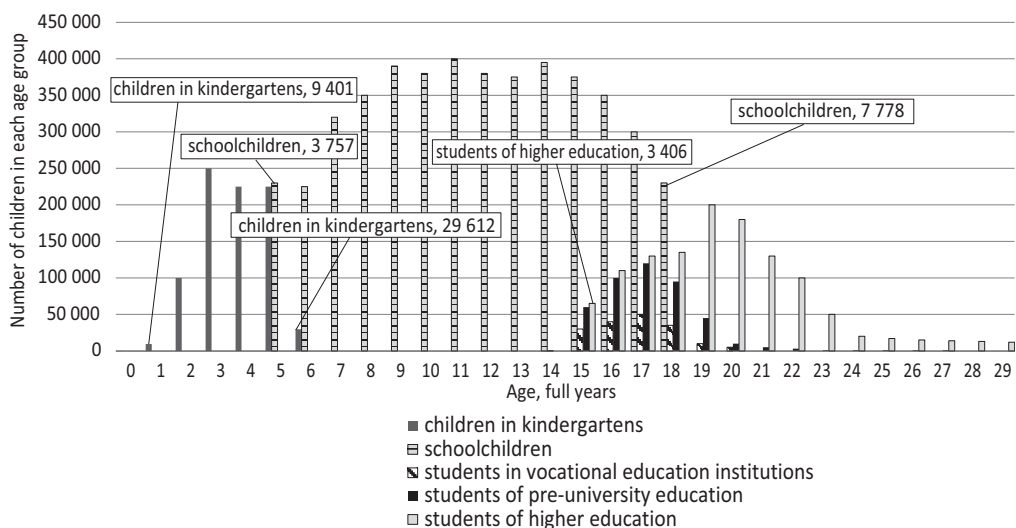

Fig. 1. Ukrainian children distribution by type of education and age in 2023

Constructed by the authors based on: [2].

the education system are *institutions* (the function of forming educational legislation, rules, preserving and disseminating the best traditions and customs, etc.), *organisations* (the function of direct implementation of the educational process; networks of educational institutions; educational management bodies; communities of schoolchildren, students and teachers, etc.) and *tools and technologies* (the function of developing and developing optimal management and educational methodologies). Interacting with each other, the components of the educational system ensure that members of society are educated, critically reflect on the prospects of society's development, and choose the best ways of development and the best technologies.

The Law of Ukraine "On Education" defines the education system as a set of legal acts regulating relations in education (*institutions*); educational institutions, other subjects of educational activity, participants in the educational

process, educational authorities (*organisations*), as well as components of education, levels and degrees of education, qualifications, study programmes, educational standards, licensing conditions (*tools and technologies*) [4].

As we can see, the legislative definition of the education system is structurally correlated with its scientific definition.

This understanding of the education system is confirmed by the structuring of education systems adopted in the EU, which is reflected in the descriptions of national education systems of the Eurydice network [5]. The Eurydice website provides detailed information on the organisation and functioning of education systems in European countries, offering descriptions of national education systems, comparative studies on specific topics, as well as educational indicators and statistics.

The purpose of the article is to identify, study and systematise the main management decisions, technological changes and strategies that have

strengthened the resilience of Ukraine's education system in the context of the war impact, for the purpose of possible scaling up in other countries, including the EU.

Since the outbreak of the COVID-19 pandemic, interest in education resilience has been growing worldwide. The Google Trends website shows that the number of searches for "education resilience", which had been increasing gradually, changed the trend dramatically in October 2022 and almost doubled in autumn 2024 (Fig. 2).

The geography of "resilience of education" research covers many countries, as shown in Fig. 3. Most attention is paid to this issue in the United States, the United Kingdom, Australia, Canada, and Germany, as these countries have developed educational systems and are actively conducting research in the field of education policy. China and India also make a significant contribution, as education is considered strategically important for economic growth.

Australia and New Zealand hold key positions due to their research on the impact of climate change and crises on education.

In Europe, this issue is actively represented in France, Italy, Spain and the Scandinavian countries, where the adaptation of education to digitalisation and social challenges is being studied. African countries are less involved, as education research in these regions is more focused on basic issues such as accessibility and funding. At the same time, Portugal and Ireland demonstrate a certain isolation on this topic, which can be explained by linguistic and scientific traditions.

Various aspects of the resilience of the education system in Ukraine during the war have been studied by the following national scholars: L. Londar, V. Rogova, Y. Semeniuk, O. Tashkinova, L. Ponomariova, Y. Lavrysh, I. Lytovchenko, V. Lukianenko, T. Holub [8-12], as well as their foreign colleagues: M. Pietsch, S. Lutar, S. Fergus, M. Zimmerman, N. Gar-

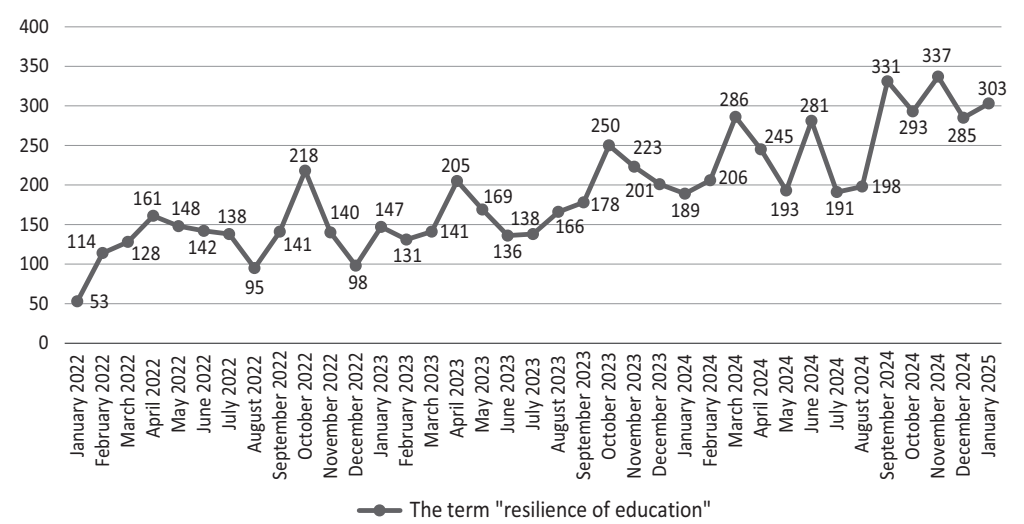

Fig. 2. Number of search queries for the term "resilience of education" from January 2022 to 2025
Constructed by the authors based on: [6].

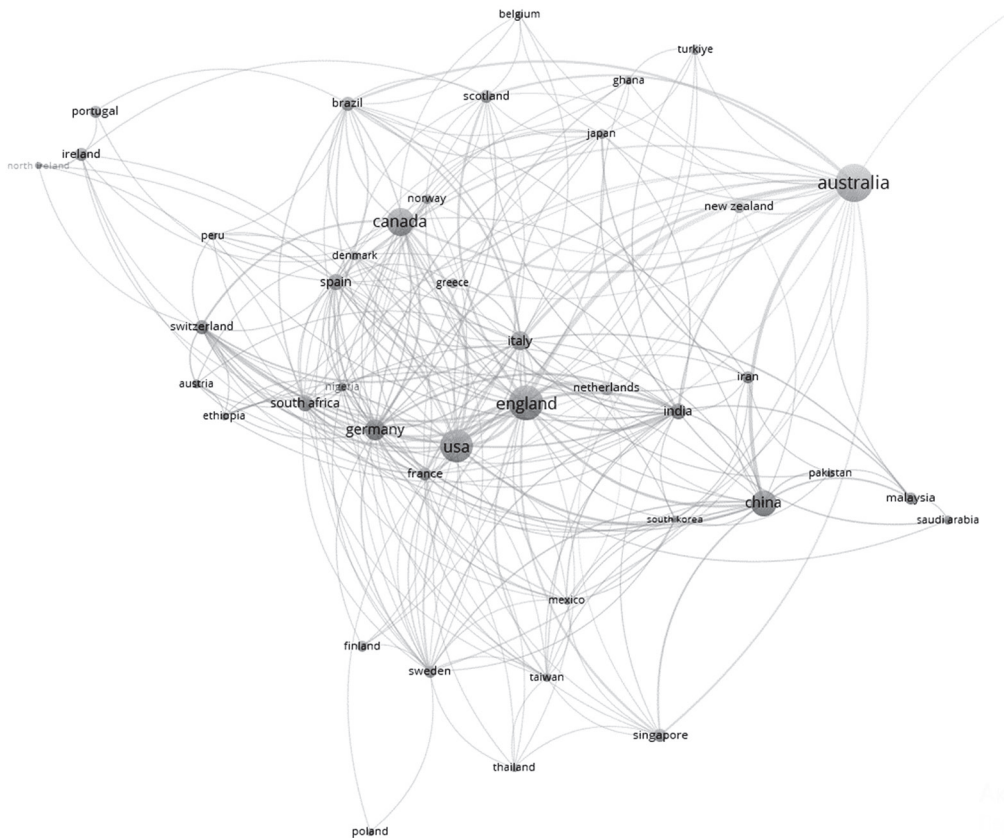

Fig. 3. Geography and magnitude of research on the topic "resilience of education" in the context of countries worldwide

Constructed by the authors based on: [7].

mezi, A. Masten, M. Wang, G. Haertel, H. Walberg, A. Masten, etc. [8; 13–17].

Let's analyse the content of the concept of "resilience of education".

The most common understanding of system resilience by many researchers is that the system has the potential for positive adaptation in the face of disturbances and its transformation to achieve a new stable state.

For example, S. Lutar [13] names two bypass conditions for the concept of resilience: positive adaptation and the presence of disturbances. In general, there are three models of resilience in the scientific literature, which

were formed under the influence of the understanding of the concept of "resilience" in various areas of public life: compensatory, protective, and risk-oriented (challenge model) [14]. While the defensive model is aimed more at forming passive protection, the compensatory and risk-oriented models provide for active protection of the system, starting with actions to analyse the risks of disturbances and ending with the formation of active mechanisms to counteract the most intense risks.

In general, the term "resilience" in the public sphere refers to factors

and processes that relate to negative behavioural reactions associated with stress and lead to adaptive outcomes in these conditions. For example, N. Garmezi and A. Masten defined resilience as "the process, ability or result of successful adaptation despite challenges and threatening circumstances" [15].

As for the general definitions of resilience in education, one of the most widely used in western sources is "increasing the likelihood of success in achieving educational outcomes and other life achievements despite negative environmental influences" [16].

The systemic review [17] defines the concept of resilience in the education system as "the ability of the education system to perceive, withstand and adapt to disturbances while ensuring the continuity of its functioning".

In practice, the resilience of the education system is ensured at different levels. At the top level, education policy is formed and processes are planned to strengthen the system, identify future risks, respond to crises and plan recovery measures [18].

At the level of teaching and learning, measures include teacher training, development of teaching materials, introduction of distance learning approaches during school closures, and provision of remedial education programmes to overcome learning losses [8].

At the level of educational infrastructure, measures are focused on creating a safe learning environment, ensuring water supply, sanitation and hygiene, restoring damaged buildings and structures, and building climate-resilient schools [19].

At the school and community level, initiatives include developing school

safety and continuity management plans, creating safe school environments, training communities to prevent and respond to risks, strengthening links between schools and community groups, and campaigns to return refugee children to school.

At all these levels, the needs of marginalised groups need to be addressed, as education systems that are neither equitable nor inclusive cannot be sustainable by definition [18].

According to the level approach, researchers consider several forms of educational resilience, namely: individual resilience, educational resilience and organisational resilience.

The pedagogical literature is dominated by research on 'individual learning resilience', which is in the field of human psychology and refers to a person's ability to cope with and recover from adversity [20]. Studies of individual resilience in the Western literature also cover factors beyond the individual, combining individual resilience with an understanding of resilience at the systemic level [21]. Studies of "educational resilience" and "teacher resilience" look at teachers' well-being, job satisfaction, or, conversely, the degree of burnout. Tools such as the Teacher Burnout Scale, the Organisational Wellbeing Index, and the Andrews and Withey Satisfaction Scale are used [22].

The resilience of the system as a whole, as well as the resilience of individual organizations within it (organisational resilience), is considered as desirable system characteristics that enable them to cope with all types of adverse circumstances [23]. Organisational resilience refers to the ability of educational organisations

or the education system as a whole to adapt to predictable failures and adjust to unforeseen sudden shocks [24]. The concept of adaptive organisational resilience always includes three main aspects:

1. Ability to manage crises in an unstable and changing environment.

2. Focusing on survival, adaptation to conditions and the ability to recover and improve in destructive situations.

3. A multi-level concept relating to organisational resources, procedures and processes.

In this context, the concept of adaptive organisational resilience includes the assumption that resilient organisations not only survive crises, but also learn quickly from their experiences and can even thrive. According to the researchers, resilience at the individual level is not the key to organisational resilience; it is the collective, systemic level of action that is important and builds resilience. Accordingly, Hillman and Gunther [25, p. 31] define organisational resilience as "the ability of an organisation to maintain its functions and recover quickly from

adverse circumstances by mobilising and accessing the necessary resources. The organisation's response to adversity is learning and further growth".

Researchers emphasise that after a disruption, the education system often cannot return to its pre-crisis state. Therefore, the resilience of the educational system should also be understood as "constant adaptation and proactive anticipation of changing circumstances" [26]. This means perceiving resilience as a process in which individuals and organisations have to overcome and mitigate existing risks to achieve positive results [27]. Resilience is possible if the environment and the organisation are in an interdependent learning cycle.

Fig. 4 presents a schematic representation of the generalised process of ensuring the resilience of an educational system (organisation).

Thus, based on the analysis, the resilience of the education system can be seen as its ability to flexibly adapt to unforeseen events, challenges, risks at different levels by using its internal energy for analysis and self-learning.

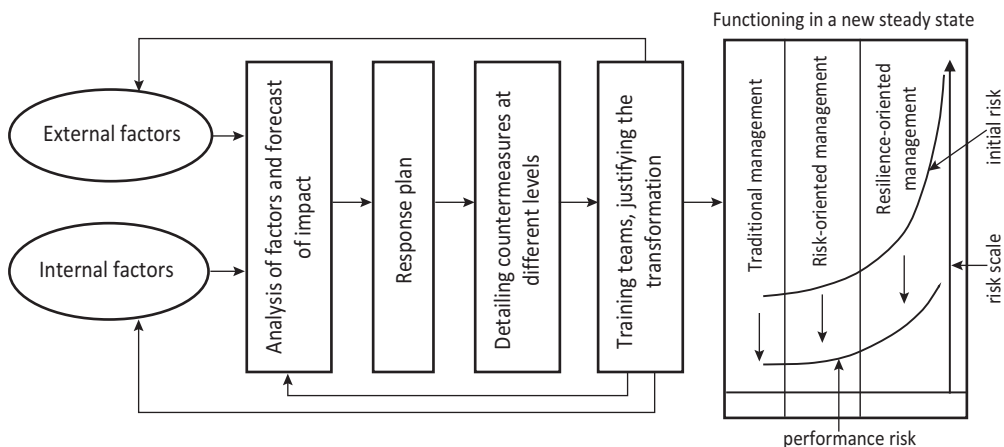

Fig. 4. Resilience of the educational system in times of crisis: stages of formation and components

Constructed by the authors based on: [18].

ning, transformation, renewal and development, using active and effective change management, maintaining and expanding access to the necessary resources, achieving a new sustainable state of operation in changed conditions that differ significantly.

The education system in Ukraine has faced unprecedented challenges due to the insecurity caused by the war. The educational process is forced to adapt to constant threats, significant population displacements and the destruction of infrastructure. Pupils and students often change their place of residence, making it difficult for them to integrate into new learning environments. At the same time, many educational institutions have been damaged or completely destroyed, making it impossible for them to operate normally. The lack of material and financial resources further exacerbates the problem, limiting the ability to resume the educational process. Educators and students face significant psychological difficulties, which affect their ability to teach and learn effectively. The use of digital technologies could be a way out, but not everyone has sufficient technical training for quality distance learning. The situation with human resources is particularly threatening due to the outflow of qualified specialists. Inequality in access to education between different regions of Ukraine is growing, which may have long-term consequences for the country's development.

Let's consider the range of key challenges that require a comprehensive approach and support at the national and international levels:

- significant movement of people from the place of danger (movement of parents with schoolchildren, both within the country and abroad);

- possible destruction and loss of educational infrastructure;

- lack of resources (material, financial) to restore the participation of affected persons in the educational process (access to education for students, resettlement of teachers in a new location, etc;)

- possible losses of educational staff and students (due to staff attrition, injuries, illnesses or deaths);

- lack of readiness to use digital and distance learning technologies due to insufficient qualifications;

- psychological vulnerability of participants in the educational process;

- increased inequality in access to education.

Thus, over the course of several years of war, Ukraine has gained invaluable experience in successfully ensuring the resilience of its education system in the face of extraordinary circumstances. Many educational systems around the world, including the EU, are also facing numerous challenges caused by migration, climate and other social factors. Therefore, Ukraine's experience should be carefully analysed and used by other countries, including the EU, to make practical decisions aimed at strengthening the resilience of their own education systems.

Let's consider the detailed changes in the components of the education system (institutions, organisations, technologies and tools) in Ukraine during the war that contributed to the improvement of education resilience.

During the war, Ukraine underwent significant changes at the institutional level to ensure its resilience. The government adopted a number of legislative acts regulating the functioning of educational institutions under martial law.

In particular, by law:

- flexible forms of education were introduced, including distance, blended and asynchronous education for children in combat zones or abroad;

- amendments were made to state education standards to allow for the adaptation of curricula to meet the needs of students in crisis;

- a number of bureaucratic procedures, including teacher certification and licensing of educational institutions, were eased to ensure the continuity of the educational process;

- a decision was made to maintain funding for educational institutions, even if students temporarily left the country;

- a regulatory framework was created to support teachers who were forced to move and continue to work remotely;

- mechanisms for international recognition of Ukrainian educational documents were introduced, which facilitates the education of refugee children abroad;

- psychosocial support programmes for students and teachers were expanded, etc.

Let's examine some of the key regulatory measures introduced in the initial months following the full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation:

1) Order on the establishment of the Situation Centre of the Ministry of Education and Science of 24.02.2022 No. 229 – ensured operational monitoring of the state of education in the context of war and coordination of actions to support educational institutions. The Situation Centre contributed to a rapid response to threats, ensuring the safety of participants in the educational process and the resumption of education [28];

2) Order on some issues of organising the work of professional pre-higher and

higher education institutions during martial law of 07.03.2022 No. 235 – regulates the specifics of the functioning of higher education institutions, including the possibility of flexible learning and distance learning for teachers. This made it possible to maintain the educational process in difficult conditions and support students, including those who were forced to leave [29];

3) Order on some issues of organisation of general secondary education and the educational process under martial law in Ukraine of 28.03.2022 No. 274 – ensuring the continuity of school education through distance formats, adaptive timetables and international cooperation. The order also regulated the education of children abroad through integration into Ukrainian and local education systems [30];

4) Order on the organisation and conduct of the national multi-subject test in 2022 No. 434 dated 12.05.2022 – introduction of an alternative to the traditional EIT in the form of a multi-subject test, which allowed graduates to gain access to higher education despite the military circumstances [31];

5) The Order on Approval of the Procedure for Interagency Cooperation on the Issuance of Documents on Basic Secondary Education and Complete Secondary Education Issued under Martial Law in Ukraine dated 09.06.2022 No. 538/192 – regulated the mechanism for issuing certificates to Ukrainian schoolchildren who were forced to go abroad, ensuring their right to education. The order also facilitated the integration of Ukrainian graduates into the global education system without losing opportunities for further education [32].

During the war, the organisational structure of Ukraine's education system

was significantly transformed, which helped it adapt to the new conditions. Educational institutions changed the format of their work and introduced distance and blended learning. A significant number of students and schoolchildren went abroad, which led to the creation of Ukrainian educational hubs in European countries. Governing institutions have revised their approaches to managing educational institutions by introducing digital systems for monitoring and coordinating the educational process. Civil society organisations and international partners have been actively involved in supporting Ukrainian educational institutions by providing grant funding and educational materials. An important area has been the formation of new communities of schoolchildren, students and teachers who support each other through online platforms. Universities and schools have joined forces to develop new teaching methods that take into account the needs of children in crisis. Cooperation between public and private educational institutions has been strengthened to jointly address educational challenges. Initiatives are being actively developed to support teachers who have remained in Ukraine or have been forced to move. As a result, the education system has become more flexible, networked, and ready to adapt in the face of instability.

Another important factor was the introduction of new educational and management technologies and educational tools. The massive introduction of distance learning took place through Zoom, Google Classroom, Moodle and other digital platforms. Education management information systems have been introduced to track the movement of students and teachers and keep in touch with

them. The Ukrainian Component programme has been created for children who have moved abroad, allowing them to keep in touch with the national education system. In the face of the destruction of schools and the threat of shelling in the frontline areas, underground school shelters are being opened to ensure safe learning. In the area of inclusive education, initiatives such as the Superheroes School have been stepped up to support the education of children with special educational needs. Adaptive educational technologies play an important role, allowing for the individualisation of the learning process according to the capabilities of students. The widespread use of mobile applications for self-study helps to reduce the knowledge gap due to the intermittent educational process. Educational organisations have expanded online psychological support for teachers, students and their parents. The use of technology has significantly increased the resilience of Ukrainian education, ensuring that it can function even in emergency situations.

In the context of the war, a set of new technological solutions and a set of digital educational tools have been developed to ensure the resilience of Ukraine's education, with national educational management information systems and electronic platforms as the core (Fig. 5):

- The Automated Information Complex for Educational Management (AICEM) software and hardware complex ensures effective management of educational processes at all levels, allowing for quick and informed decision-making based on up-to-date data;

- The automated system for the "Inclusive Resource Centers" plays an important role in ensuring access to education for children with special

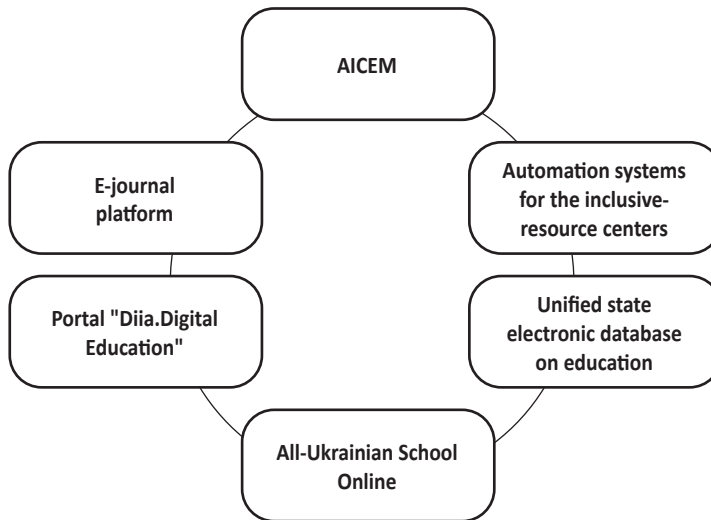

Fig. 5. Complex of national educational management information systems and key electronic platforms in the Ukrainian education system for ensuring resilience in wartime conditions

Constructed by the authors.

educational needs. It helps to coordinate the work of inclusive resources, which helps to create equal opportunities for all students, regardless of their individual needs;

- The E-journal platform provides convenient access to electronic journals, which simplifies the process of monitoring student performance and interaction between teachers, parents and school administrators;

- The All-Ukrainian School Online platform has become an important tool for providing access to quality educational materials for children who have been displaced or are living in difficult conditions due to the war;

- The Unified State Electronic Database on Education (USEDE) combines information on all educational institutions, students and educational programmes, which promotes transparency, management efficiency and reduces bureaucracy;

- Educational portals. The example of the Diia.Digital Education portal

shows that such electronic products are an important resource for improving universal access to education and increasing digital literacy, which is especially important in the context of the growing role of distance learning.

Together, these tools ensure the flexibility, accessibility and adaptability of Ukraine's education system. They facilitate the integration of innovative technologies into the learning process, increase the efficiency of education management at the state level, and ensure equal access to quality education for all citizens. Thanks to these solutions, the education system becomes less dependent on external challenges and can function even in the most difficult conditions. This creates a strong foundation for building a sustainable, innovative and inclusive education system that can ensure Ukraine's sustainable development in the future.

The resilience of Ukraine's education system is a key factor in ensuring its effectiveness in the face of modern

challenges, including war. It covers different levels, including institutions, organisations, technologies and tools. The developed resilience criteria are aimed at improving the quality of education, teachers' professional performance, and the effectiveness of educational process management and educational policy. Of particular importance is the monitoring and evaluation of the quality of education, which allows for timely response to changes and adjustments to educational strategies. The figure below illustrates the relationship between these criteria,

emphasising their role in building a sustainable education system (Fig. 6).

Thus, the resilience of Ukraine's education system is based on a comprehensive approach to improving the quality of education at all levels, from the classroom to the level of the ministry that shapes public policy. Effective governance, support for teacher professional development, innovative approaches to student learning, and transparent monitoring ensure that the system is adaptable to any challenges at the institutional, organisational, and technological

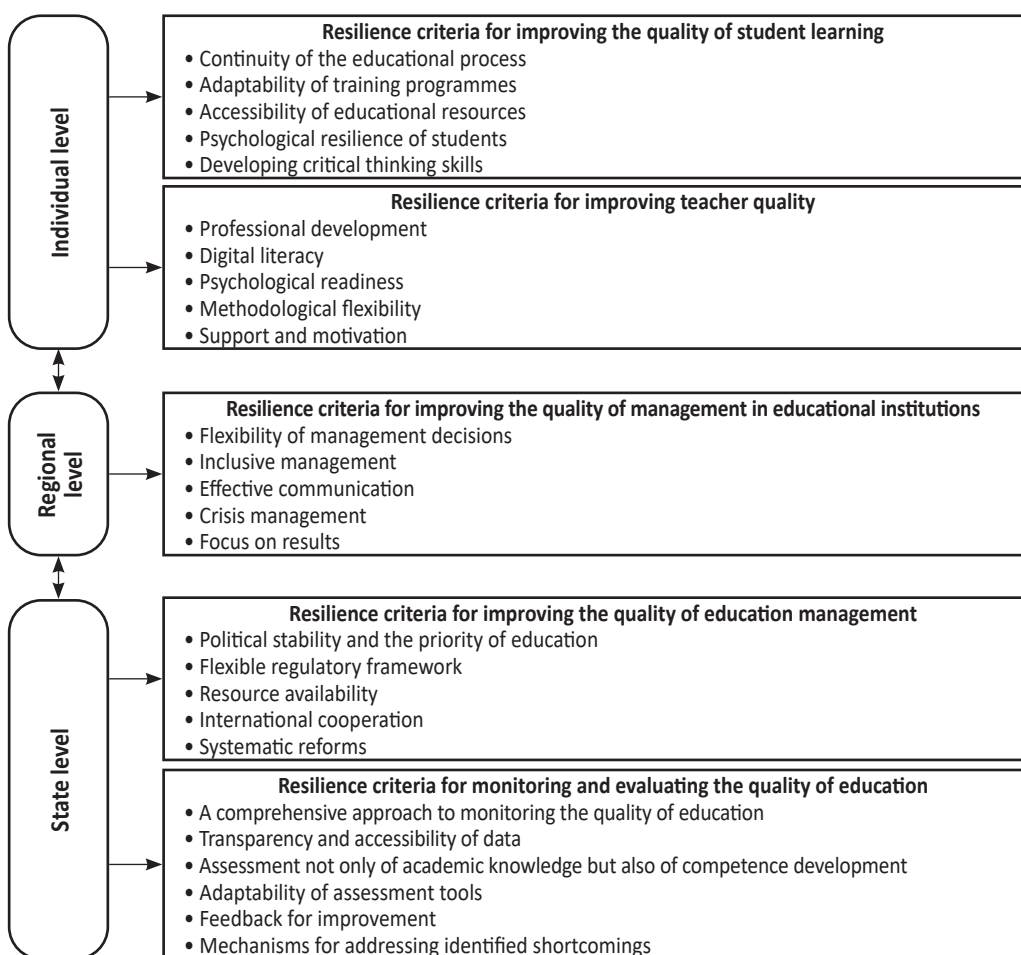

Fig. 6. Criteria for assessing the resilience of the education system

Constructed by the authors.

levels. Each criterion plays an important role in strengthening the educational environment, contributing to its flexibility and resilience. The systematic integration of these approaches allows for the creation of conditions for a continuous educational process even in crisis situations. Ultimately, a sustainable education system is the basis for the development of human capital that ensures the country's future.

It should be noted that EU countries also need to improve the resilience of education to ensure sustainable development. In particular, this has been revealed by the disturbances associated with Covid-19 [33].

Among the tasks formulated by the European Commission *in the institutional component of education* are:

- establishing mechanisms for coordinating EDC in educational systems, including needs and measures related to disaster prevention;
- ensure the development of an educational policy that guarantees access to online learning for students from low-income groups;
- establishment of ongoing monitoring and evaluation for continuous improvement of schools/vocational institutions/universities;
- regulate the facilitation and support of cooperation between stakeholders in the autumn process aimed at overcoming the consequences of the pandemic and ensuring sustainable development;
- designing and developing quality assurance systems for educational institutions to manage an institution-wide approach.

The tasks formulated by the European Commission *in the technology and tools component* include:

- development of teaching methods for education on sustainable development, development of competences and skills for sustainable development in the face of disturbances;

- development of a future European framework of core competences for sustainable development in the face of disruption, taking into account efficient technologies, clean technologies, artificial intelligence, etc;

- developing training courses and teaching on sustainable development issues with the integration of challenges related to the impact of the pandemic;

- a stable system of teacher training in ESD with clear priorities, incentives and a traceable specialisation in ensuring resilience of education and sustainable development in the short, medium and long term;

- the availability of a sustainable development information system for teachers in the EU to ensure effective professional orientation and adaptation of educational and training offers.

Another major disturbance, in addition to Covid-19, for EU education systems has been the massive influx of migrant students from countries where wars have broken out, including Syria, Ukraine, and some African countries. Migration processes have revealed new aspects of the lack of educational resilience. In particular, the European Union report points to a number of challenges that directly affect the resilience of education, ranging from providing such students with immediate access to education or educational resources to ensuring the continuity of migrant students' education and preparing them for future return to their country of origin [34].

The most frequently mentioned problems in school education in EU countries are:

- language barriers in the language of instruction;
- ensuring the well-being of students necessary for learning;
- a shortage of teachers;
- creating opportunities for families to keep in touch with their countries of origin through online learning, etc.

Important in this context is the need to create or improve a favourable legal framework (the institutional component of the education system). For example, refugee students are currently required to attend local schools only in more than half of the EU countries, while the other half is still preparing to introduce compulsory education for all children in the near future. Therefore, only about half of the EU countries currently organise reception or integration classes for refugee students, some of them specifically for students from Ukraine. EU countries are forced to urgently change their legislation (Poland), seek additional funding (Belgium), and launch an improved system of language (Czech Republic) and psychological (Estonia) support.

Thus, increasing the resilience of education in the current environment, characterised by excessive turbulence, is an urgent and common task for Ukraine and the EU. In Ukraine, new approaches are being created in conditions that are as close as possible to extreme practice – the conditions of a full-scale war – and the use of this experience will help optimise changes in the education systems of EU countries.

Therefore, Ukraine's education system has a significant experience of survival in difficult circumstances, which

represents a vast knowledge base for the global community on how to organise education in extreme conditions, ensuring access to education for all children and maintaining the quality of this education. This experience can be scaled up for many educational systems, including in the EU, which may find themselves in unstable conditions for various social reasons.

The scientific novelty of the study is to systematise and structure the components of the experience of strengthening the resilience of the Ukrainian education system in the context of war, as well as to identify the shortcomings of the EU education systems, for which this experience can be successfully used.

In particular, EU countries should learn from Ukraine's experience of rapidly implementing digital solutions to ensure continuity of education in times of crisis. The use of national platforms, such as the All-Ukrainian School Online, can serve as an example of a centralised approach to digital education. Ukrainian teachers and lecturers were able to quickly master new technologies, demonstrating the importance of systematic digital skills training. The capabilities of educational managers in Ukraine have been significantly enhanced by the development of national information systems AICEM and USEDE, and the Ministry's dashboard has been able to provide managers with up-to-date information on the most important indicators several times a month. This made it possible, even in the context of significant migration of parents with children, to make management decisions in the field of education based on evidence.

EU countries should also adopt the practice of creating mobile educational spaces, such as underground schools or learning hubs for displaced people. Ukraine has also developed mechanisms for rapid accreditation and recognition of educational documents, which could help EU countries in the event of mass migration. An important lesson is the introduction of psychological support through educational platforms and mobile applications for students and teachers. The effective use of chatbots, such as the Educational Chatbot, helps to keep the participants in the learning process informed.

Ukraine has shown how to ensure the integration of refugees into the education system without a critical gap in education, which is also relevant for the EU in connection with migration challenges. The Ukrainian experience also shows that cooperation between the state, business and international organisations is crucial for enhancing the information resilience of education in extreme conditions. Cooperation between scientists, managers, and educators in Ukraine and the EU will contribute to the further development of their educational systems and strengthen their resilience in the face of future challenges.

References

1. SSI "Institute of Educational Analytics". (2022). *Education in Ukraine under martial law*. Retrieved from https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/education-of-ukraine_2022.pdf [in Ukrainian].
2. UNICEF. (n. d.). *Situation Analysis of Children in Ukraine: 2024*. Retrieved from <https://www.unicef.org/ukraine/reports/sitan2024> [in Ukrainian].
3. Londar, S. (2012). Clarification of financial and economic definitions in the context of the post-crisis realities. *Finance of Ukraine*, 12, 69-78. Retrieved from https://finukr.org.ua/?page_id=723&aid=672 [in Ukrainian].
4. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). *On education* (Act No. 2145-VIII, September 5). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
5. European Commission. (n. d.). *Eurydice: National Education Systems*. Retrieved from <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems>.
6. Google Trends. (n. d.). *Resilience of education*. Retrieved from <https://trends.google.com/trends/explore?date=today%205-y&q=resilience%20of%20education&hl=en-US>.
7. Web of Science. (n. d.). *Search for articles by keywords "resilience of education"*. Retrieved from <https://www.webofscience.com/wos/woscc/summary/972da252-52f3-40fe-869c-c48dbed1b0ad-014909cf5c/relevance/1>.
8. Londar, L., & Pietsch, M. (2023). Providing distance education during the war: the experience of Ukraine. *Information Technologies and Learning Tools*, 98(6), 31-51. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v98i6.5454>.
9. Rohova, V. B., & Londar, S. L. (2022). Management information-analytical tools for ensuring educational security. *Education in Ukraine under martial law: management, digitalization, Eurointegration aspects*, Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference. Retrieved from https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/12/book-of-abstracts_ssiiea_2022.pdf [in Ukrainian].
10. Semenyuk, Y. (2024). The concept of sustainability of the education management system: foreign models and approaches to definition. *Theoretical and Applied Issues of State-building*, 31, 71-80. DOI: <https://doi.org/10.35432/tisb312024306538> [in Ukrainian].

11. Tashkinova, O., & Ponomaryova, L. (2024). Professional resilience of educators in Ukrainian higher education institutions during the war: pathways for support and development. *Social work and social education*, 2(13), 120-129. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(13\).2024.316717](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(13).2024.316717) [in Ukrainian].
12. Lavrysh, Yu., Lytovchenko, I., Lukianenko, V., & Golub, T. (2022). Teaching during the wartime: Experience from Ukraine. *Educational Philosophy and Theory*, 57(3), 197-204. DOI: <https://doi.org/10.1080/00131857.2022.2098714>.
13. Luthar, S. S. (2006). Resilience in Development: A Synthesis of Research across Five Decades. In *Developmental Psychopathology: Volume Three: Risk, Disorder, and Adaptation* (pp. 739-795). DOI: <https://doi.org/10.1002/9780470939406.ch20>.
14. Fergus, S., & Zimmerman, M. A. (2005). Adolescent resilience: A Framework for understanding health development in the face of risk. *Annual Review of Public Health*, 26, 399-419. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.publhealth.26.021304.144357>.
15. Garmezy, N., & Masten, A. S. (1991). The protective role of competence indicators in children at risk. In *Life-span developmental psychology: Perspectives on stress and coping* (pp. 151-174). Retrieved from <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=822155>.
16. Wang, M., Haertel, G., & Walberg, H. (1993). *Educational Resilience in Inner Cities*. Retrieved from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED399312.pdf>.
17. Masten, A. S. (2021). Resilience in developmental systems: Principles, pathways, and protective processes in research and practice. In *Multisystemic resilience: Adaptation and transformation in contexts of change* (pp. 113-134). Retrieved from <https://doi.org/10.1093/oso/9780190095888.003.0007>.
18. Cameron, L., Thomas, E., Amenya, D., West, H., Mugiraneza, J-P., & Page, E. (2024). *Education System Resilience*. Global Partnership for Education Knowledge and Innovation Exchange: Washington DC, USA, and Ottawa, Canada. Retrieved from <https://www.gpekix.org/knowledge-repository/education-system-resilience-gpe-kix-scoping-study-working-paper>.
19. GPE. (2023). *The Need for Climate-Smart Education Financing: A review of the evidence and new costing framework*. Retrieved from <https://www.globalpartnership.org/node/document/download?file=document/file/2023-12-climate-smart-education-financing-review-evidence-costing-framework.pdf>.
20. Fletcher, D., & Sarkar, M. (2013). Psychological Resilience. *European Psychologist*, 18(1). DOI: <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000124>.
21. Theron, L., Ungar, M., & Hölte, J. (2023). Student resilience to COVID-19-related school disruptions: The value of historic school engagement. *School Psychology International*, 44(2), 190-213. DOI: <https://doi.org/10.1177/01430343221138785>.
22. Kangas-Dick, K., & O'Shaughnessy, E. (2020). Interventions that promote resilience among teachers: A systematic review of the literature. *International Journal of School & Educational Psychology*, 8(2), 131-146. DOI: <https://doi.org/10.1080/21683603.2020.1734125>.
23. Linnenluecke, M. K. (2017). Resilience in Business and Management Research: A Review of Influential Publications and a Research Agenda. *International Journal of Management Reviews*, 19(1), 4-30. DOI: <https://doi.org/10.1111/ijmr.12076>.
24. Ma, Zh., Xiao, L., & Yin, J. (2018). Toward a dynamic model of organizational resilience. *Nankai Business Review International*, 9(3), 246-263. DOI: <https://doi.org/10.1108/NBRI-07-2017-0041>.
25. Hillmann, J., & Guenther, E. (2021). Organizational Resilience: A Valuable Construct for Management Research? *International Journal of Management Reviews*, 23(1), 7-44. DOI: <https://doi.org/10.1111/ijmr.12239>.

26. Dülks, J., Fekete, A., Karutz, H., Kaufmann, J., & Posingies, C. (2023). Identification of methodologies to quantify education system resilience – A scoping review. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 97, 103967. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2023.103967>.
27. Heinimann, H. R., & Hatfield, K. (2017). Infrastructure Resilience Assessment, Management and Governance – State and Perspectives. In *Resilience and Risk. NATO Science for Peace and Security Series C: Environmental Security*. Springer, Dordrecht. DOI: https://doi.org/10.1007/978-94-024-1123-2_5.
28. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *On the establishment of the Situation Centre* (Order No. 229, February 24). Retrieved from <https://mon.gov.ua/npa/pro-utvorenniya-situacijnogo-centru-mon> [in Ukrainian].
29. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *On some issues of organizing the work of professional pre-higher and higher education institutions during martial law* (Order No. 235, March 7). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0235729-22#Text> [in Ukrainian].
30. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *On some issues of organization of general secondary education and the educational process under martial law in Ukraine* (Order No. 274, March 28). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0274729-22#Text> [in Ukrainian].
31. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *On organizing and conducting a national multi-subject test in 2022* (Order No. 434, May 12). Retrieved from <https://mon.gov.ua/npa/pro-organizaciyu-ta-provedennya-u-2022-roci-nacionalnogo-miltipredmetnogo-testu> [in Ukrainian].
32. Ministry of Education and Science of Ukraine, Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. (2022). *On approval of the Procedure for interagency cooperation on the delivery of documents on basic secondary education and complete general secondary education issued under martial law to students who are outside Ukraine* (Order No. 538/192, June 09). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0538729-22#Text> [in Ukrainian].
33. European Commission. (2021). *EENEE Analytical report N°02/2021 – Impact of COVID-19 on Education for Sustainable Development (ESD) in the context of twin transition*. DOI: <https://doi.org/10.2766/89568>.
34. European Commission. (2024). *How countries are addressing the integration of children from Ukraine in EU education systems*. Retrieved from <https://education.ec.europa.eu/news/how-countries-are-addressing-the-integration-of-children-from-ukraine-in-eu-education-systems>.

Лондар С. Л.

доктор економічних наук, професор, перший заступник директора з наукової роботи
ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, londar.sergiy@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1838-288X>

Босенко О. С.

кандидат економічних наук, науковий співробітник ДНУ «Інститут освітньої аналітики»,
Київ, Україна, bosenkooleksandr@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-3414-8908>

Гайдук І. С.

кандидат економічних наук, науковий співробітник сектора організації автоматизованого
збору освітньої статистики ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна,
gaiduk94ivan@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3144-1469>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ ЯК ДОСВІД ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТНІХ СИСТЕМ КРАЇН ЄС

Анотація. Стійкість системи освіти в умовах війни визначається її здатністю швидко реагувати на зовнішні загрози, внутрішньо трансформуватися, адаптуватися до змін та забезпечувати доступ до якісного навчання для всіх учасників освітнього процесу. Це вимагає не лише законодавчих і нормативних змін, а й інноваційних технологій, нових підходів до управління та організації освітнього середовища. Метою статті є ідентифікація, вивчення й систематизація основних управлінських рішень, технологічних змін і стратегій, що забезпечили стійкість системи освіти України в умовах війни, задля їх можливого масштабування в інших країнах, зокрема державах-членах ЄС. У статті розглядаються ключові управлінські рішення, закріплені законодавчими та нормативно-правовими актами, освітянські підходи, які сприяли підвищенню стійкості української освітньої системи. Особливу увагу приділено аналізу розвитку інформаційних технологій, що на сьогодні вже застосовуються на всіх стадіях і рівнях української освіти та стали важливою складовою забезпечення її стійкості. Зокрема, розглянуто управлінські й навчальні технології з використанням інформаційних систем, електронних платформ, оперативних інформаційних дашбордів МОН, які стали важливими інструментами розвитку комунікацій, моніторингу ситуації та прийняття обґрунтованих рішень у сфері освіти. Їх використання також забезпечило впровадження дистанційного навчання, функціонування програм зі збереження україномовного контенту для дітей-біженців та реалізацію інших інноваційних педагогічних підходів. Проаналізовано результати цих рішень, а також їх вплив на якість освіти й психічний стан учнів і вчителів. Окрім того, ідентифіковано та узагальнено виклики стійкості в системах освіти країн ЄС. Пандемія COVID-19 і наплив упродовж останніх років школярів-біженців із Сирії, України, країн Африки виявили в освіті ЄС цілу низку недоліків, які потрібно виправляти. Система освіти України має цінний досвід виживання у складних обставинах, сформовано величезну базу знань, що може бути використана європейською спільнотою для організації навчання в турбулентних соціальних умовах із метою забезпечення доступу до шкільної освіти для всіх дітей і підтримання її належної якості.

Ключові слова: стійкість, система освіти, війна, інституції, організації, інструменти, цифрові технології, освітні системи ЄС.

Список використаних джерел

1. Освіта України в умовах воєнного стану : інформ.-аналіт. зб. / ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2022. 358 с. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/education-of-ukraine_2022.pdf.
2. Ситуаційний аналіз становища дітей в Україні: 2024 / UNICEF. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/reports/sitan2024>.
3. Лондар С. Л. Уточнення фінансово-економічних дефініцій у контексті пост-кризових реалій. *Фінанси України*. 2012. № 12. С. 69–78. URL: https://finukr.org.ua/?page_id=723&aid=672.
4. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
5. Eurydice: National Education Systems / European Commission. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems>.
6. Resilience of education. *Google Trends* : вебсайт. URL: <https://trends.google.com/trends/explore?date=today%20-y&q=resilience%20of%20education&hl=en-US>.
7. Пошук статей за ключовими словами «resilience of education». *Web of Science* : вебсайт. URL: <https://www.webofscience.com/wos/woscc/summary/972da252-52f3-40fe-869c-c48dbed1b0ad-014909cf5c/relevance/1>.
8. Londar L., Pietsch M. Providing distance education during the war: the experience of Ukraine. *Information Technologies and Learning Tools*. 2023. Vol. 98, No. 6. P. 31–51. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v98i6.5454>.
9. Рогова В. Б., Лондар С. Л. Управлінський інформаційно-аналітичний інструментарій забезпечення освітньої безпеки. *Освіта України в умовах воєнного стану: управління, цифровізація, євроінтеграційні аспекти* : зб. тез доп. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 жовт. 2022 р.). Київ, 2022. С. 13–17. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/12/book-of-abstracts_ssi-iea_2022.pdf.
10. Семенюк Ю. Поняття стійкості системи управління освітою: зарубіжні моделі та підходи до визначення. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2024. № 31. С. 71–80. DOI: <https://doi.org/10.35432/tisb312024306538>.
11. Ташкінова О., Пономарьова Л. Професійна стійкість викладачів українських закладів вищої освіти під час війни: шляхи підтримки та розвитку. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2024. № 2 (13). С. 120–129. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(13\).2024.316717](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(13).2024.316717).
12. Lavrysh Yu., Lytovchenko I., Lukianenko V., Golub T. Teaching during the wartime: Experience from Ukraine. *Educational Philosophy and Theory*. 2022. Vol. 57, Iss. 3. P. 197–204. DOI: <https://doi.org/10.1080/00131857.2022.2098714>.
13. Luthar S. S. Resilience in Development: A Synthesis of Research across Five Decades. *Developmental Psychopathology: Volume Three: Risk, Disorder, and Adaptation* / D. Cicchetti, D. J. Cohen (Eds.). 2006. P. 739–795. DOI: <https://doi.org/10.1002/9780470939406.ch20>.
14. Fergus S., Zimmerman M. A. Adolescent resilience: A Framework for understanding health development in the face of risk. *Annual Review of Public Health*. 2005. Vol. 26. P. 399–419. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.publhealth.26.021304.144357>.
15. Garnezy N., Masten A. S. The protective role of competence indicators in children at risk. *Life-span developmental psychology: Perspectives on stress and coping* / E. M. Cummings, A. L. Greene, K. H. Karraker (Eds.). 1991. P. 151–174. URL: <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=822155>.
16. Wang M., Haertel G., Walberg H. Educational Resilience in Inner Cities. 1993. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED399312.pdf>.

17. Masten A. S. Resilience in developmental systems: Principles, pathways, and protective processes in research and practice. *Multisystemic resilience: Adaptation and transformation in contexts of change* / M. Ungar (Ed.). 2021. P. 113–134. URL: <https://doi.org/10.1093/oso/9780190095888.003.0007>.
18. Education System Resilience / L. Cameron et al. Washington DC, USA, and Ottawa, Canada, 2024. URL: <https://www.gpekix.org/knowledge-repository/education-system-resilience-gpe-kix-scoping-study-working-paper>.
19. The Need for Climate-Smart Education Financing: A review of the evidence and new costing framework / GPE. 2023. URL: <https://www.globalpartnership.org/node/document/download?file=document/file/2023-12-climate-smart-education-financing-review-evidence-costing-framework.pdf>.
20. Fletcher D., Sarkar M. Psychological Resilience. *European Psychologist*. 2013. Vol. 18, No. 1. DOI: <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000124>.
21. Theron L., Ungar M., Höltge J. Student resilience to COVID-19-related school disruptions: The value of historic school engagement. *School Psychology International*. 2023. Vol. 44, Iss. 2. P. 190–213. DOI: <https://doi.org/10.1177/01430343221138785>.
22. Kangas-Dick K., O'Shaughnessy E. Interventions that promote resilience among teachers: A systematic review of the literature. *International Journal of School & Educational Psychology*. 2020. Vol. 8, Iss. 2. P. 131–146. DOI: <https://doi.org/10.1080/21683603.2020.1734125>.
23. Linnenluecke M. K. Resilience in Business and Management Research: A Review of Influential Publications and a Research Agenda. *International Journal of Management Reviews*. 2017. Vol. 19, Iss. 1. P. 4–30. DOI: <https://doi.org/10.1111/ijmr.12076>.
24. Ma Zh., Xiao L., Yin J. Toward a dynamic model of organizational resilience. *Nankai Business Review International*. 2018. Vol. 9, Iss. 3. P. 246–263. DOI: <https://doi.org/10.1108/NBRI-07-2017-0041>.
25. Hillmann J., Guenther E. Organizational Resilience: A Valuable Construct for Management Research? *International Journal of Management Reviews*. 2021. Vol. 23, Iss. 1. P. 7–44. DOI: <https://doi.org/10.1111/ijmr.12239>.
26. Identification of methodologies to quantify education system resilience – A scoping review / J. Dülks et al. *International Journal of Disaster Risk Reduction*. 2023. Vol. 97, 103967. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2023.103967>.
27. Heinemann H. R., Hatfield K. Infrastructure Resilience Assessment, Management and Governance – State and Perspectives. *Resilience and Risk. NATO Science for Peace and Security Series C: Environmental Security* / I. Linkov, J. Palma-Oliveira (Eds.). Springer, Dordrecht, 2017. DOI: https://doi.org/10.1007/978-94-024-1123-2_5.
28. Про утворення Ситуаційного центру : наказ Міністерства освіти і науки України від 24.02.2022 № 229. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-utvorennya-situacijno-centru-mon>.
29. Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану : наказ Міністерства освіти і науки України від 07.03.2022 № 235. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0235729-22#Text>.
30. Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні : наказ Міністерства освіти і науки України від 28.03.2022 № 274. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0274729-22#Text>.
31. Про організацію та проведення у 2022 році національного мультипредметного тесту : наказ Міністерства освіти і науки України від 12.05.2022 № 434. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-organizaciyu-ta-provedennya-u-2022-roci-nacionalnogo-miltipredmetnogo-testu>.

32. Про затвердження Порядку міжвідомчої взаємодії з питань вручення здобувачам освіти, які перебувають за межами України, документів про базову середню освіту та повну загальну середню освіту, виданих в умовах воєнного стану : наказ Міністерства освіти і науки України, Міністерства закордонних справ України від 09.06.2022 № 538/192. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0538729-22#Text>.

33. EENEE Analytical report N°02/2021 – Impact of COVID-19 on Education for Sustainable Development (ESD) in the context of twin transition / European Commission. 2021. DOI: <https://doi.org/10.2766/89568>.

34. How countries are addressing the integration of children from Ukraine in EU education systems / European Commission. 2024. URL: <https://education.ec.europa.eu/news/how-countries-are-addressing-the-integration-of-children-from-ukraine-in-eu-education-systems>.

Мончинська І. В.

магістрант кафедри публічного управління та адміністрування
Маріупольського державного університету, Київ, Україна, monira@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-9666-4714>

Мізевич О. В.

QA Engineer ТОВ «ВЕЛЬЮТЕК», Київ, Україна, aleksmval@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-0212-3356>

Кириченко І. І.

кандидат наук з державного управління, доцент, магістрант Національного університету біоресурсів і природокористування України, Київ, Україна, kirichenko.mir@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3208-7062>

Чечель А. О.

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування Маріупольського державного університету, Київ, Україна, a.chechel@mu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4307-5574>

СИНЕРГІЯ ОСВІТИ ТА МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СПРИЯННІ ЖІНОЧОМУ СОЦІАЛЬНОМУ ПІДПРИЄМНИЦТВУ

Анотація. Авторами досліджено взаємодію освітньої сфери та механізмів публічного управління в контексті розвитку жіночого соціального підприємництва. Метою статті є визначення синергетичного ефекту від взаємодії освіти й механізмів публічного управління для посилення ролі жінок у соціальному підприємстві та розроблення рекомендацій щодо вдосконалення системи підтримки жінок – соціальних підприємців через інтеграцію освітніх і управлінських механізмів. Методологія дослідження базується на аналізі наукової літератури, статистичних даних та кейс-стаді успішних практик синергії освіти й публічного управління у сфері підтримки жіночого соціального підприємництва. Використано методи системного аналізу, порівняльного аналізу та експертних оцінок. Визначено ключові компетенції, необхідні для успішного розвитку жіночого соціального підприємництва, такі як фінансова грамотність, навички стратегічного планування, лідерство, соціальна інновація тощо. Запропоновано механізми формування цих компетенцій у співпраці освітніх закладів і органів публічного управління, що передбачає створення спеціалізованих навчальних програм, менторських ініціатив та платформ для обміну досвідом. Окреслено ключові компоненти синергії освіти й публічного управління у сфері жіночого соціального підприємництва. Визначено основні освітні програми та механізми державної підтримки, проаналізовано їх взаємодію й ефективність. Встановлено, що 65 % жіночих соціальних підприємств успішно адаптуються до викликів завдяки комплексній підтримці. Виявлено системні обмеження, зокрема нерівномірність географічного охоплення освітніх програм і недостатню систематизацію навчальних ініціатив. Висновки дослідження підтверджують необхідність створення комплексної екосистеми підтримки жіночого соціального підприємництва шляхом посилення синергії між освітньою складовою та механізмами публічного управління. Запропоновано практичні рекомендації щодо вдосконалення нормативно-правового забезпечення, фінансових інструментів, інфраструктурної підтримки й системи моніторингу соціального впливу. Таким чином зроблено внесок у розуміння комплексної природи розвитку жіночого соціального підприємництва та підкреслено критичну роль синергії освіти

© Мончинська І. В., Мізевич О. В., Кириченко І. І., Чечель А. О., 2024

ти й механізмів публічного управління в цьому процесі. Отримані результати може бути використано для формування ефективної державної політики та освітніх стратегій, спрямованих на стимулювання жіночого соціального підприємництва в Україні.

Ключові слова: жіноче соціальне підприємництво, механізми публічного управління, освіта, синергія, підготовка кадрів, гендерна рівність.

JEL classification: H75, I25, J16, L31.

DOI: 10.32987/2617-8532-2024-6-26-39.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі соціального підприємництва як інноваційного механізму розв'язання суспільних проблем у контексті глобальних трансформацій, коли жіноче соціальне підприємництво демонструє значний, але недостатньо реалізований потенціал. Ключовим фактором розвитку цього сектора є синергія освітньої сфери, яка забезпечує формування необхідних компетенцій і механізмів публічного управління, що створюють сприятливе регуляторне середовище та інструменти підтримки [1]. Вивчення синергії освіти й механізмів публічного управління допоможе знайти інноваційні підходи до стимулювання жіночого соціального підприємництва та розробити рекомендації щодо вдосконалення відповідної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про посилення інтересу наукової спільноти до питань сприяння розвитку жіночого соціального підприємництва. Зарубіжні дослідники, зокрема К. Пік [2], Дж. Кікул [3], П. Грін [4], зосереджуються на особливостях жіночого лідерства та бар'єрах розвитку. У свою чергу, М. де Бруін, К. Брут і С. Велтер [5] наголошують на важливості інтеграції в політику підтримки підприємництва гендерного аспекту, підкреслюючи необхідність синергії різних сфер для ефективної підтримки жіночого підприємництва.

Водночас вітчизняні науковці, такі як Н. Супрун [6], З. Галушка [7], В. Назарук [8], Л. Ганущак-Єфіменко [9], О. Новакова [10], В. Бакуменко [11], О. Романовський [12], Л. Петренко [13], Ю. Білова [14], досліджують соціальне підприємництво як інноваційний механізм подолання суспільних проблем, фокусуються на механізмах державної підтримки та розвитку підприємницьких компетенцій, розкривають важливість підприємницької освіти, проте питання спеціалізованих освітніх програм для жінок у сфері соціального підприємництва залишається недостатньо висвітленим.

Отже, аналіз наукової літератури виявляє певні прогалини в дослідженні синергії освіти й механізмів публічного управління в контексті жіночого соціального підприємництва. Подальшого дослідження потребують питання ефективної взаємодії освіти та механізмів публічного управління у створенні комплексної підтримки жіночого соціального підприємництва в українських реаліях, а також визначення синергетичного ефекту цієї взаємодії.

Метою статті є дослідження взаємодії освітніх процесів і механізмів публічного управління в розвитку й підтримці жіночого соціального підприємництва, визначення їх синергетичного ефекту для посилення ролі жінок у соціальному підприємстві

та розроблення рекомендацій щодо вдосконалення системи підтримки жінок – соціальних підприємців через інтеграцію освітніх і управлінських механізмів.

Дослідження базується на аналізі наукової літератури, статистичних даних і кейс-стаді успішних практик синергії освіти та публічного управління у сфері підтримки жіночого соціального підприємництва. Застосовано методи системного й порівняльного аналізу та експертних оцінок.

Концепція синергії освіти та публічного управління в контексті соціального підприємництва базується на теорії «потрійної спіралі» інновацій [15], яка постулює необхідність взаємодії між університетами, бізнесом і урядом для стимулювання інновацій. У випадку жіночого соціального підприємництва ця модель адаптується з урахуванням специфіки гендерного аспекту та соціальної місії.

Історично жінки відігравали вагомую роль у соціальних ініціативах, часто були піонерами в розв'язанні соціальних проблем своїх громад. Із розвитком концепції соціального підприємництва ця тенденція набула нового виміру [7, с. 16]. Жіноче соціальне підприємництво в Україні є важливим і багатограним явищем. Розкриваючи сутність цього феномена, слід звернути увагу на низку ключових аспектів.

Жіноче соціальне підприємництво можна визначити як підприємницьку діяльність, очолювану жінками, яка спрямована на розв'язання соціальних проблем та створення позитивного впливу на суспільство [2, с. 225]. Ця діяльність поєднує в собі елементи традиційного бізнесу й соціальної місії, що робить її унікальним інструментом досягнення

соціальних змін. Портрет української жінки – соціального підприємця є комплексним та відображає як загальні тенденції соціального підприємництва, так і специфічні риси, притаманні національному контексту.

Згідно з дослідженням, проведеним у 2024 р. [16, с. 20], середній вік жінки – соціального підприємця в Україні становить 35–45 років. Це вказує на те, що більшість жінок приходять у соціальне підприємництво, маючи певний життєвий досвід. Причому 45 % таких жінок мали попередній досвід роботи в бізнесі, 30 % – у громадському секторі, а 25 % – у державному секторі чи академічній сфері [16, с. 16]. Це свідчить про різноманітність професійного досвіду, який вони привносять у соціальне підприємництво. Освітній рівень таких жінок досить високий: 78 % мають вищу освіту, у 30 % із них – ступінь магістра.

Ключовою характеристикою жінок – соціальних підприємців є сильна мотивація до створення позитивних змін у суспільстві. Основними сферами діяльності жіночих соціальних підприємств в Україні є: освіта та розвиток дітей (28 %), працевлаштування вразливих груп населення (22 %), екологічні ініціативи (18 %), підтримка людей з інвалідністю (15 %) та інші соціальні послуги (17 %) [13, с. 6]. Ця різноманітність демонструє широкий спектр соціальних проблем, що розв'язуються завдяки жіночому підприємництву.

Отже, жіноче соціальне підприємництво в Україні характеризується позитивною динамікою розвитку, різноманітністю сфер діяльності й істотним соціальним впливом, має велике значення для забезпечення гендерної рівності, розширення мож-

ливостей самореалізації жінок та їх активнішої участі в соціально-економічному житті країни.

Визначимо та розглянемо ключові компетенції, необхідні для успішного розвитку жіночого соціального підприємництва. Ці компетенції формують комплексний набір навичок, знань і особистісних характеристик, що забезпечують ефективну діяльність у сфері соціального підприємства.

1. *Управлінські компетенції*, які включають фінансову грамотність, навички стратегічного планування та бізнес-моделювання. Важливим аспектом є здатність ефективно управляти ресурсами, розробляти стратегії розвитку й забезпечувати фінансову стійкість соціального підприємства.

2. *Лідерські компетенції*, що проявляються в здатності формувати та надихати команду, приймати складні рішення й брати на себе відповідальність. Жінки – соціальні підприємці часто демонструють «трансформаційний» стиль лідерства, який поєднує емпатію з орієнтацією на результат. Важливими елементами є: емоційний інтелект, навички делегування та здатність до побудови ефективних команд.

3. *Інноваційні компетенції*, які включають здатність до соціальних інновацій, креативне мислення та адаптивність до змін. Статистика свідчить, що 65 % жіночих соціальних підприємств змогли успішно адаптуватися до викликів воєнного часу саме завдяки інноваційному підходу до розв'язання проблем [17]. До цієї групи компетенцій також входить здатність виявляти соціальні проблеми й знаходити нестандартні шляхи їх подолання.

4. *Комунікативні компетенції*, що охоплюють навички нетворкінгу, публічних виступів, ведення переговорів і побудови партнерств. Особливо важливими є здатність до фандрейзингу та взаємодії з різними стейкхолдерами. Сюди також входить вміння презентувати соціальний проєкт і залучати підтримку громади.

5. *Аналітичні компетенції*, зокрема здатність оцінювати соціальний вплив, проводити дослідження ринку та аналізувати потреби цільових груп. Важливим є вміння працювати з даними, вимірювати ефективність соціальних проєктів і приймати рішення на основі аналітичної інформації.

6. *Цифрові компетенції*, які набувають дедалі більшого значення в сучасних умовах. Вони включають навички роботи з цифровими інструментами, розуміння онлайн-маркетингу, здатність використовувати сучасні технології для масштабування соціального впливу.

7. *Соціально-психологічні компетенції*, а саме: емпатія, стресостійкість, емоційний інтелект і здатність до побудови довірчих відносин. Ці навички особливо важливі для роботи з вразливими групами населення та в кризових ситуаціях.

Таким чином, успішний розвиток жіночого соціального підприємництва вимагає комплексу компетенцій, що охоплюють як традиційні підприємницькі навички, так і специфічні характеристики, необхідні для створення соціального впливу. Постійний розвиток і вдосконалення цих компетенцій є ключовим фактором успіху в соціальному підприємстві.

Сучасні освітні підходи до розвитку підприємницьких навичок характери-

зуються комплексністю та орієнтацією на практичне застосування знань. Розглянемо освітню складову розвитку жіночого соціального підприємництва в Україні, аналізуючи основні компоненти системи навчання.

Навчальні програми із соціального підприємництва в українських закладах вищої освіти демонструють тенденцію поступового впровадження та розвитку. Наразі такі програми представлено здебільшого як вибіркові дисципліни або спеціалізовані курси в рамках економічних і управлінських спеціальностей. Провідні університети, зокрема Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана та Львівська бізнес-школа УКУ, упроваджують окремі освітні компоненти із соціального підприємництва. Проте спостерігається недостатня систематизація таких програм і відсутність єдиних стандартів їх викладання.

Тренінги із фінансового менеджменту для жінок-підприємців реалізуються переважно за підтримки міжнародних донорів та громадських організацій. Важливу роль у цьому відіграють такі інституції, як USAID, UN Women Ukraine, і українські партнерські організації. Основною проблемою залишається нерівномірність географічного охоплення такими програмами та їх короткостроковий характер, що не сприяє системному розвитку фінансових компетенцій.

Розвиток лідерських рис і навичок за допомогою різноманітних освітніх платформ та програм. Вагомий внесок у цей напрямок роблять платформи «Українська академія лідерства» та SiLab Ukraine. Проте є потреба в більш спеціалізованих програмах, орієнтованих саме на жіноче

соціальне підприємництво, що враховуватимуть гендерну специфіку й особливості соціального бізнесу.

Навчання соціального проектування в Україні здійснюється переважно через практичні воркшопи та інтенсиви. Активну роль у цьому відіграють соціальні підприємства-практики й успішні підприємці, які діляться власним досвідом. Однак відчувається брак структурованих довгострокових програм навчання та методичного забезпечення цього процесу.

Менторські програми й обмін досвідом представлено декількома успішними ініціативами. Наприклад, ініціативою Women For The Future реалізується Happy Monday (ГО «Професіонали майбутнього») в межах проекту ООН Жінки «Трансформаційні підходи для досягнення гендерної рівності в Україні», що фінансується урядом Швеції, й у співпраці з Офісом Віце прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, а також програмою She Exports від Офісу з просування експорту України. Проте число досвідчених менторів у сфері соціального підприємництва залишається обмеженим, що створює певні складнощі для масштабування таких програм.

Практикуми з бізнес-планування, що проводяться як державними установами (центрами зайнятості, агентствами регіонального розвитку), так і приватними освітніми закладами. Однак спостерігається недостатня адаптація таких практикумів до специфіки соціального підприємництва, особливо в контексті оцінки соціального впливу та сталості бізнес-моделей.

Спеціалізовані курси із соціального впливу перебувають в Україні на початковому етапі розвитку. Є потреба

в розробленні методології вимірювання соціального впливу, адаптованої до українських реалій, та підготовці фахівців, здатних проводити таку оцінку. Серйозним викликом залишається відсутність систематизованих даних про соціальний вплив наявних соціальних підприємств, що ускладнює формування навчальних кейсів і прикладів успішних практик.

Загальною тенденцією є *зростання попиту на освітні програми у сфері соціального підприємництва*, особливо серед жінок. Огляд існуючих освітніх програм для жінок – соціальних підприємців в Україні є важливим аспектом розвитку соціального підприємництва та підтримки жіночого лідерства. Розглянемо ключові ініціативи і програми, що діють у цій сфері.

1. Програма «Жінки в бізнесі» від Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР). Є комплексною ініціативою, спрямованою на підтримку жіночого підприємництва в Україні. Ця програма, хоч і не фокусується виключно на соціальному підприємстві, використовує багатовимірний підхід, що включає фінансову підтримку, освітні компоненти й консультаційні послуги, та надає істотну підтримку жінкам-підприємцям, зокрема тим, хто розвиває соціальні проекти. За даними ЄБРР, протягом 2016–2023 рр. програма підтримала понад 1 200 жінок-підприємців в Україні. Вона включає навчальні курси із фінансової грамотності та бізнес-планування, менторську підтримку, доступ до фінансування через партнерські банки. До речі, близько 15 % учасниць програми розвивають проекти соціального спрямування.

2. Професійна платформа «Академія жіночого лідерства» від Україн-

ської соціальної академії (УСА), яка базується на принципах експериментального навчання та практичного застосування знань. У 2019 р. УСА запустила спеціалізовану програму, сфокусовану саме на розвитку жіночого соціального підприємництва, що робить її унікальною на українському ринку освітніх послуг. Програма триває шість місяців і включає модулі з розроблення бізнес-моделі, фінансового планування, маркетингу та комунікацій. Станом на 2023 р. цю програму успішно завершили 87 жінок-підприємців, 65 % випускниць програми змогли масштабувати свої соціальні підприємства протягом року після завершення навчання.

3. Програма «Жінки у бізнесі з ЄБРР» від Укргазбанку, яка включає освітню складову для жінок-підприємців та поєднує фінансові інструменти з освітньою підтримкою, що дає можливість комплексно підходити до розвитку жіночого бізнесу. Ця ініціатива є прикладом успішної співпраці міжнародних фінансових інституцій і українського банківського сектора у сфері підтримки жіночого підприємництва. За офіційними даними Укргазбанку, за період 2020–2023 рр. проведено 24 освітніх семінари, в яких узяли участь понад 600 жінок-підприємців, при цьому 30 % учасниць представляли соціальні підприємства або мали наміри розпочати соціально-підприємницьку діяльність.

4. Програма She Exports від Офісу з просування експорту України, що фокусується на розвитку експортних компетенцій та виході на міжнародні ринки. Хоча ця програма не є специфічною для соціальних підприємців, вона надає вагомий підтримку

жінкам-підприємцям, зокрема тим, хто розвиває соціальні бізнеси з експортним потенціалом. Програма діє з 2019 р., за цей період проведено понад 50 освітніх заходів, а її учасницями стали понад 1 000 жінок-підприємців, при цьому близько 10 % учасниць представляли соціальні підприємства.

5. Школа соціального підприємництва від Impact Hub Odessa, яка базується на принципах проєктного навчання й тісної співпраці з місцевою громадою. Ця ініціатива є прикладом локальної програми, що має відчутний вплив на розвиток соціального підприємництва в регіоні. Хоча вона й не орієнтована виключно на жінок, але надає великі можливості для їх навчання та розвитку. Упродовж 2016–2023 рр. проведено 12 наборів до зазначеної школи, загальна чисельність випускників становить понад 300 осіб; із них 60 % випускників – це жінки, 40 % учасників успішно запустили свої соціальні підприємства протягом року після завершення програми.

Отже, в Україні реалізується низка навчальних ініціатив, які охоплюють широкий спектр компетенцій – від базових підприємницьких навичок до специфічних знань у сфері соціального підприємництва. Система освітньої підтримки жіночого підприємництва представлена різноманітними програмами від міжнародних організацій, державних установ і приватних освітніх закладів. Спостерігається зростання чисельності учасниць таких програм та успішності їхньої подальшої підприємницької діяльності. Найбільш вдалим є комплексні програми, що поєднують освітню складову із фінансовою підтримкою й менторським супроводом.

Водночас виявлено кілька системних обмежень, зокрема нерівномірність географічного охоплення через концентрацію програм у великих містах, що створює бар'єри для потенційних учасниць із регіонів і сільської місцевості; недостатню систематизацію навчальних програм та обмежену кількість спеціалізованих курсів із соціального підприємництва. Особливої уваги потребує розроблення методології оцінки соціального впливу та створення бази успішних кейсів українських соціальних підприємств, що сприятиме подальшому розвитку освітніх програм у цій сфері.

На основі виконаного аналізу стану освітньої підтримки жіночого соціального підприємництва в Україні сформульовано стратегічні рекомендації з її вдосконалення, як-от:

- розроблення спеціалізованих освітніх програм, орієнтованих на розвиток компетенцій управління подвійною місією – соціальною й економічною;
- забезпечення географічної доступності шляхом упровадження змішаних форматів навчання та створення мережі регіональних хабів підтримки соціального підприємництва;
- розвиток системи менторської підтримки й можливості практичного застосування знань через партнерство з діючими соціальними підприємствами та бізнес-інкубаторами;
- розвиток міжнародної складової програм для обміну досвідом, створення єдиної методології оцінки їхньої ефективності і сприяння формуванню професійних мереж випускниць;
- поглиблення співпраці між освітніми закладами, донорами, державними установами та бізнес-сектором із метою створення комплексної екосис-

теми підтримки жіночого соціального підприємництва в Україні.

Синергія освіти та публічного управління у сприянні жіночому соціальному підприємництву в Україні реалізується через комплекс взаємопов'язаних механізмів. Ця взаємодія створює відповідне середовище для розвитку жіночого соціального підприємництва, сприяючи не лише економічному зростанню, а й розв'язанню нагальних соціальних проблем в українському суспільстві [10].

Ефективна державна політика у сфері соціального підприємництва вимагає комплексного підходу, що охоплює як нормативно-правове регулювання, так і практичні інструменти підтримки. Особливого значення набуває координація зусиль різних державних інституцій і узгодження їхніх дій з освітніми ініціативами.

Розглянемо основні механізми публічного управління у сфері підтримки жіночого соціального підприємництва:

- *Законодавче регулювання та стратегічне планування* розвитку соціального підприємництва в Україні перебуває на етапі становлення. Відсутність чіткої законодавчої бази, зокрема спеціального закону про соціальне підприємництво, створює правову невизначеність. Законопроект «Про соціальне підприємництво» (№ 2710), зареєстрований у 2015 р., не дістав подальшого розвитку. Основними проблемами є: відсутність критеріїв визнання підприємства соціальним, неврегульованість питань оподаткування та механізмів державної підтримки.

- *Грантові програми та пільгове кредитування* представлені різноманітними ініціативами, але потребують системного підходу, реалі-

зуються переважно за підтримки міжнародних донорів і через державні програми підтримки малого й середнього бізнесу. Успішним прикладом є програма «єРобота», яка передбачає грантове фінансування (до 250 тис. грн для започаткування чи розвитку бізнесу), у т. ч. соціальних підприємств. Український фонд стартапів запровадив окрему категорію для соціальних стартапів із грантами до 75 тис. дол. США. Міжнародні донори, такі як USAID і програма EU4Business, надають грантову підтримку соціальним підприємствам. Укргазбанк та Ощадбанк започаткували програми пільгового кредитування для жінок-підприємців. Основними проблемами є: відсутність спеціалізованих кредитних продуктів для жіночих соціальних підприємств, складні й бюрократизовані процедури отримання грантів, недостатній розвиток механізмів соціального інвестування.

- *Створення платформ для нетворкінгу та обміну досвідом* відбувається здебільшого завдяки ініціативам громадського сектора й міжнародних організацій. Державна підтримка в цій сфері обмежена, хоча є успішні приклади співпраці держави з громадським сектором у створенні комунікаційних майданчиків, наприклад платформа «Соціальне підприємництво в Україні», яка об'єднує понад 150 соціальних підприємців. Основними проблемами є: відсутність єдиної національної платформи, обмежені можливості для міжрегіонального та міжнародного нетворкінгу, недостатній розвиток онлайн-платформ для комунікації.

- *Державні програми підтримки соціальних ініціатив* представлені

окремими проектами на національному й місцевому рівнях. Важливу роль відіграють програми регіонального розвитку та підтримки малого бізнесу, проте вони не завжди враховують специфіку соціального підприємництва. Міністерство соціальної політики впроваджує програми підтримки соціального підприємництва для вразливих груп населення. На місцевому рівні діють програми соціального замовлення й муніципальні гранти. Основними проблемами є: відсутність сталого фінансування програм, слабка координація між різними державними програмами, забюрократизовані процедури участі, брак спеціалізованих програм для жінок-підприємців.

• *Інфраструктурна підтримка через бізнес-інкубатори та акселератори* демонструє позитивну динаміку, але розвивається нерівномірно й потребує розширення. Impact Hub Odessa і SILab Ukraine є успішними прикладами соціальних інкубаторів. У Львові функціонує перший в Україні муніципальний бізнес-інкубатор «Сигнівка», який підтримує, зокрема, й соціальні проекти. Основними проблемами є: концентрація інкубаторів у великих містах; відсутність мережі регіональних соціальних інкубаторів, стандартів якості роботи інкубаторів і акселераторів та спеціалізованих програм для жіночих соціальних підприємств; обмежені можливості для довгострокового розміщення підприємств; недостатнє державне фінансування інфраструктурних проектів.

• *Консультативна підтримка та експертний супровід* здійснюються переважно через центри підтримки підприємництва й агенції регіонального розвитку. Центри підтримки під-

приємництва діють у всіх обласних центрах України. Агенції регіонального розвитку надають консультації з питань соціального підприємництва. Торговельно-промислові палати запровадили спеціалізовані консультації для соціальних підприємців. Основними проблемами є: дефіцит профільних експертів; невідповідність якості послуг потребам соціальних підприємців; відсутність системи сертифікації консультантів, стандартів надання послуг і бази експертів із соціального підприємництва, обмежений доступ до міжнародної експертизи.

• *Система оцінки та моніторингу соціального впливу* залишається найменш розвиненим механізмом і перебуває на початковому етапі розвитку. Міжнародні донори використовують власні методології оцінки, що ускладнює порівняння результатів. Основними проблемами є: відсутність єдиних стандартів та методології оцінки, адаптованих до українських реалій інструментів оцінки, бази даних про соціальний вплив; брак інструментів моніторингу ефективності соціальних підприємств та фахівців з оцінки соціального впливу.

Отже, синергія освітньої складової та механізмів публічного управління є критично важливою для створення сприятливого середовища розвитку жіночого соціального підприємства. Поєднання якісної освітньої підготовки з дієвими державними механізмами підтримки дає мультиплікативний ефект, що сприяє сталому розвитку соціальних підприємств. Узгодженість державних програм з освітніми ініціативами забезпечує системний підхід до розвитку сектора й максимізує соціальний вплив підприємницьких проектів.

Для глибшого розуміння синергетичного ефекту взаємодії освіти та механізмів публічного управління у сфері жіночого соціального підприємництва доцільно розглянути їх взаємозв'язок і взаємопідсилюючий вплив. У таблиці систематизовано ключові елементи такої взаємодії та їх синергетичні результати.

На основі проведеного аналізу можна запропонувати комплекс практичних рекомендацій щодо посилення синергії освітньої складової та механізмів публічного управління у сприянні жіночому соціальному підприємництву в Україні.

1. У сфері нормативно-правового забезпечення необхідно розробити й прийняти закон «Про соціальне підприємництво», чітко визначивши в ньому критерії соціального підприємства та механізми його підтримки. Паралельно доцільно включити компонент соціального підприємництва в освітні стандарти економічних і управлінських спеціальностей, що забезпечить системну підготовку фа-

хівців у цій сфері. Важливим є створення міжвідомчої робочої групи за участі представників профільних міністерств, освітніх закладів та громадського сектора для координації політики розвитку соціального підприємництва.

2. У фінансовій сфері рекомендується створити спеціалізований фонд підтримки жіночого соціального підприємництва, що поєднуватиме грантове фінансування з освітньою підтримкою. Доцільно запровадити систему ваучерів на навчання для жінок – соціальних підприємців, які можна використовувати в акредитованих освітніх закладах. Також важливо розробити механізми співфінансування освітніх програм через державно-приватне партнерство.

3. У сфері інфраструктурної підтримки необхідно створити мережу регіональних центрів розвитку соціального підприємництва на базі закладів вищої освіти, що надаватимуть одночасно освітню, консультативну й менторську підтримку.

Таблиця

Синергія освіти та механізмів публічного управління у сприянні жіночому соціальному підприємництву

Освітня складова	Механізми публічного управління	Синергетичний ефект
Навчальні програми із соціального підприємництва	Законодавче регулювання та стратегічне планування	Формування компетентних підприємців, що ефективно працюють у правовому полі
Тренінги із фінансового менеджменту	Грантові програми й пільгове кредитування	Підвищення ефективності використання фінансових ресурсів і життєздатності проєктів
Розвиток лідерських рис і навичок	Створення платформ для нетворкінгу та обміну досвідом	Формування активної спільноти жінок-лідерок та посилення їхнього впливу
Навчання соціального проєктування	Державні програми підтримки соціальних ініціатив	Збільшення кількості успішно реалізованих соціальних проєктів
Менторські програми та обмін досвідом	Інфраструктурна підтримка (бізнес-інкубатори, акселератори)	Прискорення розвитку та масштабування успішних бізнес-моделей
Практикуми з бізнес-планування	Консультативна підтримка та експертний супровід	Підвищення якості бізнес-планування і зниження ризиків
Спеціалізовані курси із соціального впливу	Система оцінки й моніторингу соціального впливу	Посилення соціального ефекту та його вимірюваність

Складено авторами за: [9].

Рекомендується запровадити в університетах програму «Соціальний підприємець-резидент», що дасть змогу успішним підприємцям ділитися власним досвідом зі студентами та започатковувати спільні проекти.

4. Для посилення експертної складової важливо створити національний реєстр експертів із соціального підприємництва та запровадити їх сертифікацію. Доцільно розробити програму підготовки тренерів і консультантів із соціального підприємництва на базі провідних університетів. Рекомендується створити онлайн-платформу для координації освітніх та консультативних послуг у сфері соціального підприємництва.

5. У сфері моніторингу та оцінки необхідно розробити єдину методологію оцінки соціального впливу, адаптовану до українських реалій, і включити її в освітні програми. Важливо створити національну базу кейсів успішних соціальних підприємств для використання в освітньому процесі. Рекомендується запровадити щорічний моніторинг ефективності освітніх програм та державних механізмів підтримки соціального підприємництва.

6. Для посилення міжнародної складової доцільно створити програму академічної мобільності для викладачів і практиків соціального під-

приємництва. Рекомендується розвивати міжнародні партнерства для обміну досвідом та спільної реалізації освітніх програм. Важливо залучити міжнародних експертів до розроблення освітніх програм і механізмів підтримки соціального підприємництва.

Дотримання пропонованих рекомендацій допоможе створити ефективну екосистему підтримки жіночого соціального підприємництва, де освітня складова й механізми публічного управління взаємно підсилюють одне одного, створюючи синергетичний ефект для розвитку сектора.

Таким чином, у результаті аналізу синергії освітньої складової та механізмів публічного управління встановлено, що вони мають взаємодоповнюючий і підсилюючий характер. Поєднання освітніх інструментів із механізмами державної підтримки створює міцний фундамент для розвитку жіночого соціального підприємництва, забезпечуючи як необхідні компетенції, так і сприятливе середовище для їх реалізації. Особливо важливим є те, що кожний елемент цієї системи не лише виконує свою безпосередню функцію, а й посилює дієвість інших компонентів, створюючи мультиплікативний ефект у розвитку жіночого соціального підприємництва.

Список використаних джерел

1. Гаранчевська І., Кривов'язюк І. Стратегічні напрями розвитку соціального підприємництва в Україні. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. № 2 (64). С. 41–47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2018_2_9.
2. Pick K. Chapter 14 Women, leadership, and power. *Handbook of Research on Gender and Leadership*. Cheltenham, UK : Edward Elgar Publishing, 2017. P. 223–237. DOI: <https://doi.org/10.4337/9781785363863.00023>.
3. Kickul J., Griffiths M., Bacq S., Garud N. Catalyzing social innovation: is entrepreneurial bricolage always good? *Entrepreneurship & Regional Development*. 2018. Vol. 30, Iss. 3-4. P. 407–420. DOI: <https://doi.org/10.1080/08985626.2017.1413771>.

4. Greene P. J., Brush C. G., Hart M. M., Saporito P. Patterns of venture capital funding: Is gender a factor? *Venture Capital*. 2001. Vol. 3, Iss. 1. P. 63–83. DOI: <https://doi.org/10.1080/13691060118175>.
5. De Bruin A., Brush C. G., Welter F. Advancing a framework for coherent research on women's entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice*. 2007. Vol. 31, Iss. 3. P. 323–339. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1540-6520.2007.00176.x>.
6. Сунрун Н. А. Соціальне підприємництво в Україні: проблемні аспекти та перспективи розвитку. *Економічні перспективи підприємництва* : зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Ірпінь, 8–9 жовт. 2020 р. Ірпінь : Ун-т ДФС України, 2020. Ч. 1. С. 17–19. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/21140>.
7. Галушка З. І. Феномен соціального підприємництва: поняття та перспективи розвитку в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. : Економіка*. 2013. № 148. С. 15–17. DOI: <http://doi.org/10.17721/1728-2667.2013/148-2/4>.
8. Назарук В. Я. Історія розвитку соціального підприємництва в Україні. *Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін* : посібник. Київ, 2017. С. 53–59. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/12772>.
9. Ганущак-Єфіменко Л. М. Управління розвитком інноваційного потенціалу підприємств малого і середнього бізнесу на основі економічної інтеграції. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 6 (144). С. 72–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/are_2013_6_10.
10. Новакова О. В., Пашина Н. П. Аналіз державної політики : навч. посіб. Маріуполь : Вид-во Маріупольського держ. ун-ту, 2017. 304 с. URL: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/162/1/analiz_derzh_polityky.pdf.
11. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики : монографія. Київ : Вид-во УАДУ, 2000. 328 с. URL: <https://duikt.edu.ua/ua/lib/1/category/505/view/339>.
12. Романовський О. О. Феномен підприємництва в університетах світу : монографія. Вінниця : Новакнига, 2012. 504 с. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/30311>.
13. Петренко Л. М. Теорія і практика розвитку інформаційно-аналітичної компетентності керівників професійно-технічних навчальних закладів : монографія. Дніпропетровськ : ІМА-прес, 2013. 456 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/5793>.
14. Білова Ю. А. Поняття та структура підприємницької компетентності майбутніх фахівців економічного профілю. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. 2013. Вип. 7 (50). С. 15–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2013_7_7.
15. Etzkowitz H., Leydesdorff L. The dynamics of innovation: from National Systems and "Mode 2" to a Triple Helix of university–industry–government relations. *Research Policy*. 2000. Vol. 29, Iss. 2. P. 109–123. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0048-7333\(99\)00055-4](https://doi.org/10.1016/S0048-7333(99)00055-4).
16. Титарчук І., Беляєва Є. Портрет українських жінок-підприємниць / ГО «Український центр сприяння інвестиціям та торгівлі». 2024. 91 с. URL: https://tradecenter.org.ua/eng/viewer?pdf=/upload/other/research_compressed.pdf.
17. Антонюк Л. Соціальне підприємництво в Україні в часи COVID-19 через призму гендерної рівності. 2020. 52 с. URL: https://womensleague.org.ua/Uploads/aadmin/doslidzhennya_sp_covid19_period.pdf?_branch_match_id=885429621229111125&utm_medium=marketing.

Iryna Monchynska

Mariupol State University, Kyiv, Ukraine, monira@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-9666-4714>

Oleksandr Mizevych

Limited Liability Company Valuetek, Kyiv, Ukraine, aleksmval@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-0212-3356>

Iryna Kyrychenko

Ph. D. (Public Administration), Associate Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine, kirichenko.mir@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3208-7062>

Anna Chechel

Dr. Sc. (Economics), Professor, Mariupol State University, Kyiv, Ukraine, a.chechel@mu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4307-5574>

SYNERGY OF EDUCATION AND PUBLIC ADMINISTRATION MECHANISMS IN PROMOTING WOMEN'S SOCIAL ENTREPRENEURSHIP

Abstract. *This article examines the interaction between the educational sphere and public administration mechanisms in the context of women's social entrepreneurship development. The aim of the article is to determine the synergistic effect of the interaction between education and public administration mechanisms to strengthen women's role in social entrepreneurship and develop recommendations for improving the support system for women social entrepreneurs through the integration of educational and administrative mechanisms. The research methodology is based on the analysis of scientific literature, statistical data, and case studies of successful practices in the synergy between education and public administration in supporting women's social entrepreneurship. Methods of system analysis, comparative analysis, and expert evaluations were used. Key competencies necessary for the successful development of women's social entrepreneurship were identified, such as financial literacy, strategic planning skills, leadership, social innovation, etc. Mechanisms for developing these competencies through collaboration between educational institutions and public administration bodies are proposed, which includes creating specialized training programs, mentoring initiatives, and platforms for experience exchange. The research results revealed key components of the synergy between education and public administration in women's social entrepreneurship. Main educational programs and state support mechanisms were identified, and their interaction and effectiveness were analyzed. It was found that 65% of women's social enterprises successfully adapt to challenges through comprehensive support. Systemic limitations were identified, particularly the uneven geographical coverage of educational programs and insufficient systematization of training initiatives. The research conclusions confirm the need to create a comprehensive ecosystem for supporting women's social entrepreneurship by strengthening the synergy between the educational component and public administration mechanisms. Practical recommendations are proposed for improving regulatory framework, financial instruments, infrastructure support, and social impact monitoring systems. The study contributes to understanding the complex nature of women's social entrepreneurship development and emphasizes the critical role of synergy between education and public administration mechanisms in this process. The obtained results can be used to form effective state policies and educational strategies aimed at stimulating women's social entrepreneurship in Ukraine.*

Keywords: *women's social entrepreneurship, public administration, education, synergy, personnel training, gender equality.*

References

1. Haranchevska, I., & Kryvovyazyuk, I. (2018). Strategic directions for the development of social entrepreneurship in Ukraine. *Problems of Systemic Approach in the Economy*, 2(64), 41-47. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2018_2_9 [in Ukrainian].
2. Pick, K. (2017). Chapter 14 Women, leadership, and power. In *Handbook of Research on Gender and Leadership*, 223-237. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. DOI: <https://doi.org/10.4337/9781785363863.00023>.
3. Kickul, J., Griffiths, M., Bacq, S., & Garud, N. (2018). Catalyzing social innovation: Is entrepreneurial bricolage always good? *Entrepreneurship & Regional Development*, 30(3-4), 407-420. DOI: <https://doi.org/10.1080/08985626.2017.1413771>.
4. Greene, P.J., Brush, C. G., Hart, M. M., & Saporito, P. (2001). Patterns of venture capital funding: Is gender a factor? *Venture Capital*, 3(1), 63-83. DOI: <https://doi.org/10.1080/13691060118175>.
5. De Bruin, A., Brush, C. G., & Welter, F. (2007). Advancing a framework for coherent research on women's entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 31(3), 323-339. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1540-6520.2007.00176.x>.
6. Suprun, N. A. (2020). Social entrepreneurship in Ukraine: Problematic aspects and development prospects. *Economic Perspectives of Entrepreneurship*, Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference. Irpin. Retrieved from <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/21140> [in Ukrainian].
7. Galushka, Z. (2013). Phenomenon of social entrepreneurship: a concept and prospects of development in Ukraine. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 148, 15-17. DOI: <http://doi.org/10.17721/1728-2667.2013/148-2/4> [in Ukrainian].
8. Nazaruk, V. (2017). The history of social entrepreneurship development in Ukraine. In *Social Entrepreneurship: From Idea to Social Change*, 53-59. Retrieved from <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/12772> [in Ukrainian].
9. Ganushchak-Yefimenko, L. M. (2013). Management of innovation potential development of small and medium business based on economic integration. *Actual Problems of Economics*, 6(144), 72-79. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2013_6_10 [in Ukrainian].
10. Novakova, O. V., & Pashina, N. P. (2017). *Analysis of state policy*. Mariupol: Mariupol State University Publishing House. 304 p. Retrieved from https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/162/1/analiz_derzh_polityky.pdf [in Ukrainian].
11. Bakumenko, V. D. (2000). *Formation of state management decisions: Problems of theory, methodology, practice*. Kyiv: UADI Publishing House. Retrieved from <https://duikt.edu.ua/lib/1/category/505/view/339> [in Ukrainian].
12. Romanovskiy, O. O. (2012). *The phenomenon of entrepreneurship in universities around the world*. Retrieved from <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/30311> [in Ukrainian].
13. Petrenko, L. M. (2013). *Theory and practice of development of information and analytical competence of heads of vocational educational institutions*. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/5793> [in Ukrainian].
14. Bilova, Yu. (2013). The concept and structure of the entrepreneurial competence of future specialists in economics. *Updating the content, forms and methods of education and upbringing in educational institutions*, 7(50), 15-17. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2013_7_7 [in Ukrainian].
15. Etzkowitz, H., & Leydesdorff, L. (2000). The dynamics of innovation: From national systems and "Mode 2" to a triple helix of university-industry-government relations. *Research Policy*, 29(2), 109-123. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0048-7333\(99\)00055-4](https://doi.org/10.1016/S0048-7333(99)00055-4).
16. Tytarchuk, I., & Bielisiaeva, Ye. (2024). *A portrait of Ukrainian women entrepreneurs*. Retrieved from https://tradecenter.org.ua/eng/viewer?pdf=/upload/other/research_compressed.pdf [in Ukrainian].
17. Antoniuk, L. (2020). *Social entrepreneurship in Ukraine during COVID-19 through the lens of gender equality*. Retrieved from <https://tinyurl.com/5429hum4> [in Ukrainian].

Терещенко Г. М.

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, заступник директора з науково-організаційної роботи ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, tganna@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9458-2843>

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. У статті досліджено процес реформування системи освіти України в контексті євроінтеграційних прагнень, який стає важливим фактором розвитку сучасного українського суспільства. Підкреслено, що євроінтеграційні процеси поглибилися після підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Увагу зосереджено на структурних і змістових змінах, які впроваджуються в освітню систему для її адаптації до європейських стандартів та принципів. Розглянуто основні напрями та етапи освітніх реформ, що здійснюються для наближення освітніх стандартів України до вимог ЄС. Центральною метою євроінтеграційних реформ є створення конкурентоспроможної системи освіти, що здатна ефективно реагувати на виклики глобалізації й сучасного ринку праці, а також забезпечити рівний доступ до якісної освіти для всіх громадян. Наголошено на тому, що освітні реформи спрямовані на підвищення якості, доступності та інклюзивності освітніх послуг, а також на розвиток навичок, необхідних для конкурентоспроможності на європейському ринку праці. Проаналізовано рушійні сили реформ, включаючи соціальні й економічні фактори, технологічний розвиток, політичну волю керівництва країни, а також суспільний запит на якісну освіту. Досліджено як досягнення, так і виклики, зокрема недостатнє фінансування, брак кваліфікованих кадрів та потребу в удосконаленні цифрових технологій в освітньому процесі. У статті також розглянуто вплив європейських освітніх ініціатив на розвиток української системи освіти та наголошено на важливості подальшого співробітництва з європейськими освітніми структурами для посилення реформ. Загалом дослідження підкреслює, що реформування освіти в Україні в контексті євроінтеграції сприяє розвитку освітньої системи, орієнтованої на інновації та адаптованої до глобальних стандартів, що, своєю чергою, сприятиме інтеграції України в ЄС і формуванню європейської ідентичності серед молодого покоління.

Ключові слова: освіта, система освіти України, реформа освіти, освітня політика, євроінтеграція.

JEL classification: I20, I28.

DOI: 10.32987/2617-8532-2024-6-40-50.

Актуальність дослідження питань реформування освіти України в контексті євроінтеграції зумовлена нагальною потребою в адаптації національної системи освіти до сучасних глобальних і регіональних європейських підходів до розвитку освіти.

Євроінтеграційні реформи є критично важливими для забезпечення якості освіти в Україні, враховуючи сучасні виклики глобалізації, прискорений розвиток технологій і нові вимоги до компетентностей. Приведення змісту освіти, методів навчання,

© Терещенко Г. М., 2024

системи управління та оцінювання у відповідність із європейськими стандартами не лише відповідає прагненням України наблизитися до ЄС, а й підвищує доступність і якість освіти для всіх громадян, незалежно від соціального чи економічного стану.

Крім того, реформування освіти має велике значення в контексті побудови суспільства, орієнтованого на демократичні цінності, розвиток критичного мислення й інноваційного потенціалу. Також дослідження актуальне з огляду на потребу в посиленні академічної мобільності, інтеграції наукових інституцій України в європейський дослідницький простір та розбудові спільних освітніх і дослідницьких програм.

Питанням реформування системи освіти присвячено сотні наукових публікацій; учені різних спеціальностей та напрямів аналізували проблеми й обґрунтовували шляхи розвитку української освіти, напрями її модернізації та реформування. Серед науковців, що присвятили свої дослідження проблемам реалізації освітніх реформ у напрямку європейської інтеграції, – В. Кремень, який активно займається концептуальними основами розвитку освіти та інноваційними підходами до навчання [1]; Л. Гриневич, яка активно сприяла впровадженню реформи «Нова українська школа» (НУШ), орієнтованої на європейські стандарти [2]; В. Луговий, що досліджує питання трансформації, зокрема, вищої освіти в Україні та її інтеграції в європейський освітній простір [3]; П. Саух, який займається питаннями гуманітарного розвитку освіти й формування ціннісних орієнтирів в освітньому процесі [4]; О. Локшина, що у своїх

працях підкреслює важливість адаптації змісту української освіти до міжнародних вимог, зокрема в умовах глобалізації та розвитку суспільства знань [5]; А. Джурило, що зосереджує увагу на стратегічних аспектах реформування професійно-технічної освіти, розвитку професійних компетенцій та інтеграції в ринок праці [6]; С. Лондар, який розглядає питання інформаційного й фінансового забезпечення освітньої галузі, що є однією з ключових умов успішного реформування освіти [7]; С. Мельник, чії наукові праці охоплюють питання адаптації вітчизняної системи освіти до європейських стандартів і реалізації структурних реформ, спрямованих на підвищення якості освіти та розроблення компетентнісного підходу, що сприяє конкурентоспроможності українських випускників на ринку праці [8]. Розвиток української освіти є предметом досліджень ще багатьох інших учених, але проаналізувати все в межах однієї публікації не є можливим. За результатами аналізу проблем реформування освіти в контексті євроінтеграції вітчизняні вчені сформулювали рекомендації щодо подальших реформ, спрямованих на сталий розвиток освітньої сфери, що є важливим не лише для внутрішнього розвитку України, а й для її повноцінної інтеграції в ЄС.

Метою пропонованої статті є окреслення ключових напрямів реформування, а також виокремлення викликів, з якими стикається система освіти на шляху євроінтеграції.

Реформування системи освіти України розпочалося після проголошення державного суверенітету в 1990 р. [9]. Уже 23 травня 1991 р. було прийнято Закон України «Про

освіту», який заклав фундамент для трансформації інституційно-правових засад функціонування освіти в незалежній Україні. Потім було прийнято низку законів, а саме: «Про професійно-технічну освіту» (1998 р.), «Про загальну середню освіту» (1999 р.), «Про позашкільну освіту» (2000 р.), «Про дошкільну освіту» (2001 р.), «Про вищу освіту» (2002 р.) та інші нормативно-правові акти.

Зауважимо, що «в період 1991–2003 рр. національна система освіти здебільшого зберігала традиції радянського минулого, поступово змінюючись у міру розвитку нових суспільних відносин у країні. Реформування освіти в Українській державі мало виконати низку стратегічних завдань. Це відродження й розбудова національної системи освіти як найважливішої ланки виховання свідомих громадян; формування освіченої, творчої особистості, становлення її фізичного та морального здоров'я; забезпечення пріоритетності розвитку людини, відтворення і трансляції культури й духовності в усій різноманітності вітчизняних та світових зразків; виведення освіти в Україні на рівень освіти розвинутих країн світу шляхом докорінного реформування її концептуальних, структурних, організаційних засад; подолання монопольного становища держави в освітній сфері через створення на рівноправній основі недержавних навчально-виховних закладів; глибока демократизація традиційних навчально-виховних закладів; формування багатоваріантної інвестиційної політики в галузі освіти» [10].

Слід зазначити, що Україна взяла курс на євроінтеграцію починаючи

з 2004 р., після Помаранчевої революції. У свою чергу, у 2014 р., із підписанням Угоди про асоціацію з ЄС, Україна взяла на себе зобов'язання сприяти розвитку європейського співробітництва в галузі освіти, навчання та молодіжної політики.

Європейські концепції реформування освіти передусім включають: Болонський процес, який є ключовою ініціативою щодо створення Європейського простору вищої освіти; стратегію «Європа 2020», яка спрямована на зростання конкурентоспроможності економіки, що передбачає модернізацію системи освіти; програму Erasmus+, яка підтримує співпрацю у сфері освіти, професійної підготовки, молодіжної політики та спорту, тощо. Можна стверджувати, що європейські концепції реформування спрямовані на формування єдиного європейського освітнього простору, що створює умови для академічної мобільності студентів і викладачів, фінансування спільних освітніх програм та обміну досвідом між європейськими університетами.

У свою чергу, якщо розглядати досвід освітніх реформ у країнах Центральної та Східної Європи, наприклад: у Польщі, Чехії, Литві та інших, можна виокремити певні тенденції. Так, реформа вищої освіти в Польщі передусім була зосереджена на децентралізації управління університетами, зміцненні академічної автономії та розширенні участі в міжнародних дослідницьких програмах. Упровадження Болонських принципів сприяло підвищенню привабливості польської освіти для іноземних студентів. Чехія активно реформувала свою систему вищої освіти через упровадження національної рамки

кваліфікацій і розширення можливостей фінансування університетів. Велику увагу було приділено розвитку дуальної освіти та співпраці з роботодавцями. Литва здійснила глибоку модернізацію вищої освіти, орієнтуючись на підвищення якості освітніх програм, розвиток цифрових технологій у навчанні та стимулювання міжнародної мобільності студентів і викладачів. Такі реформи сприяли інтеграції Литви в європейський освітній простір та зміцненню міжнародних партнерств.

Безперечно, Уряд України взяв до уваги європейський досвід реформування освіти для впровадження реформ у власну систему освіти, адаптуючи найкращі практики до національного контексту. Зокрема, обрання європейських орієнтирів розвитку системи освіти зумовило потребу в модернізації національного законодавства, що вилилося в прийняття 5 вересня 2017 р. нової редакції Закону України «Про освіту». Цей закон заклав підвалини для подальшої реалізації освітніх реформ у напрямку входження в європейський освітній простір. Реформа здійснювалася за низкою пріоритетних напрямів, як-от: доступна та якісна дошкільна освіта, Нова українська школа, сучасна професійна освіта, якісна вища освіта й розвиток освіти дорослих, розвиток науки та інновацій. Визначені довоєнні стратегічні орієнтири окреслюють напрями вдосконалення інституційно-правової бази системи освіти України в контексті соціальних змін, розвитку національної економіки задля зміцнення позицій нашої держави в європейському і світовому освітніх просторах [10]. Ці новації активно впроваджувалися до

початку повномасштабного вторгнення рф в Україну.

Збройна агресія рф проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 р., фактично стала викликом існуванню нашої держави, її суверенітету та соборності. Катастрофічного впливу зазнав соціально-економічний устрій країни, значних руйнувань і пошкоджень – інфраструктурні об'єкти, будівлі суспільно-соціального призначення, серед яких чимало закладів освіти. Система освіти України опинилася в нових реаліях функціонування, а перед освітніми менеджерами постали такі питання, які до сьогодні ніхто не вирішував. Тож і реалізація намічених освітніх реформ загальмувалася.

В умовах кривавої війни Україна, завдяки підтримці європейських партнерів, а також згуртованості суспільства, змогла у 2023–2024 рр. продовжити й поглибити розпочаті реформи.

Рушійними силами освітніх реформ в Україні є передусім суспільний запит на якісну освіту. Батьки та громадянське суспільство активно залучаються до освітніх змін, особливо через механізми громадських обговорень і вплив на розроблення державної освітньої політики.

Також реформа освіти зумовлена економічними, соціально-політичними, технологічними й міжнародними чинниками, зокрема євроінтеграційними прагненнями нашої держави. Україна взяла курс на європейську інтеграцію, що включає адаптацію вітчизняної освітньої системи до європейських стандартів. Україна пройшла важливий етап трансформації своєї освітньої системи. Освітні реформи орієнтовані на інтеграцію в

європейський освітній простір, розвиток інклюзивності та цифровізацію, а також відповідність викликам сучасного світу. Хоча на шляху їх реалізації залишаються виклики, реформи стали основою для розвитку освітньої системи, яка відповідає потребам суспільства й готує нове покоління до життя в глобалізованому світі.

У 2023 р. було презентовано Візію майбутнього освіти і науки України, яка містить стратегічне бачення розвитку освітньої та наукової систем України в майбутньому, зокрема з урахування викликів, спричинених воєнним станом. Головною метою цього документа є окреслення ключових напрямів реформування й модернізації освіти та науки, визначення пріоритетів і принципів розвитку [11].

У 2024 р. розроблено Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року «Освіта переможців» (далі – Стратегічний план МОН). Його метою є «актуалізація стратегічних пріоритетів і цілей Міністерства освіти і науки України на середньостроковий період до 2027 року, зокрема для подолання викликів, пов'язаних із військовою агресією рф, виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції, положень Цілей сталого розвитку, з урахуванням результатів публічних консультацій з експертами у сферах освіти і науки щодо проблем і пропозицій їхнього вирішення» [12]. В основі документа – Візія майбутнього освіти і науки України та державні програмні документи, які визначають стратегії розвитку України та її інтеграції в ЄС.

Стратегічний план МОН включає дев'ять пріоритетів:

1. Дошкільна освіта – рівний доступ, інклюзія, європейські стандарти, модернізація матеріально-технічної бази.

2. Нова українська школа – безпека, інклюзія, компетентнісне навчання, адаптація до сучасних викликів.

3. Позашкільна освіта – розвиток талантів, національної ідентичності, фінансування.

4. Професійна освіта – модернізація, дуальна система, співпраця з бізнесом.

5. Вища освіта – автономія, дослідницька діяльність, міжнародна конкурентоспроможність.

6. Наука та інновації – інфраструктура, інтернаціоналізація, багатоканальне фінансування.

7. Євроінтеграція – гармонізація стандартів, академічна мобільність, триступенева система освіти.

8. Цифровізація – освітні платформи, дистанційне навчання, цифрові послуги.

9. Інклюзивна освіта – підтримка осіб з ООП, адаптація, психологічна допомога.

Ці пріоритети спрямовані на створення інклюзивної, інноваційної та конкурентоспроможної системи освіти, інтегрованої в європейський простір.

Слід зауважити, що серед основних викликів реалізації реформ в освіті є брак фінансування. Загалом фінансування реформ здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів України, громадських організацій і донорської фінансової допомоги міжнародних партнерів (проектів). «З початком повномасштабної збройної агресії рф проти України МОН активізувало співпрацю з міжнародними партне-

рами, сформувавши потужну міжнародну коаліцію для пошуку всебічної допомоги з розвитку української освіти й науки. За результатами цієї співпраці у 2023 р. різноманітна підтримка сферам освіти та науки України здійснювалась у рамках понад 160 проєктів і програм із загальним обсягом фінансування близько 1,2 млрд євро. Загалом відгукнулися більш ніж 50 організацій та урядів іноземних країн, серед яких спеціалізовані структури ООН, органи ЄС, уряди країн, міжнародні громадські організації. Допомога фокусувалась на шкільній (38 проєктів і програм), фаховій передвищій та вищій (24 проєктів і програм), професійній (професійно-технічній) (20 проєктів і програм) освіті. При наданні допомоги міжнародними партнерами враховувалися пріоритети МОН зі створення безпечних умов для навчання й викладання та забезпечення якісного дистанційного і змішаного навчання» [13].

В умовах війни Україна стикається з величезними викликами, які водночас є критично важливими для її майбутнього. Освітні реформи спрямовані на створення системи освіти і науки, здатної розкривати людський потенціал на всіх етапах життя та адаптуватися до змін. У центрі кожної трансформації – особистість. Освіта має стати основою розвитку економіки й людського капіталу, а наука – символом інновацій і технологій, які залучають інвестиції та сприяють міжнародному співробітництву.

Реформа освіти в Україні в умовах євроінтеграції та викликів війни базується на поєднанні стратегічних цілей інтеграції з ЄС із адаптацією до реалій, спричинених збройною агре-

сією рф. Ключовими напрямками є: модернізація системи освіти, забезпечення її стійкості, збереження доступу до якісного навчання та інтеграція в європейський освітній простір. Реформа потребує гнучких та інноваційних рішень, що включають цифровізацію, підтримку викладачів і студентів, адаптацію інфраструктури до умов війни й підготовку до повоєнного відновлення.

Таким чином, реформа освіти в Україні, яка здійснюється в умовах євроінтеграції та викликів війни, спрямована на створення сучасної, конкурентоспроможної, інноваційної освітньої системи. Основними пріоритетами є: модернізація освітньої інфраструктури; гармонізація стандартів з європейськими вимогами; упровадження цифрових технологій; забезпечення доступності та інклюзивності освіти; розвиток компетентностей, необхідних для глобального ринку праці.

На сьогодні серед досягнень доцільно відзначити поглиблення інтеграції в європейський освітній простір, упровадження нових законодавчих ініціатив і активну співпрацю з міжнародними партнерами.

Також виконаний нами аналіз реформування системи освіти України дає підстави говорити про її відповідність тенденціям останніх років і ключовим напрямам реформування освіти в європейських країнах, як-от: забезпечення гармонізації й розвитку мобільності; поглиблення цифровізації та інновації в освіті (наприклад програма Digital Education Action Plan (2021–2027) [14], спрямована на розвиток цифрових навичок і впровадження EdTech); забезпечення розвитку інклюзії й рівного досту-

пу до освіти для всіх категорій населення; практична орієнтація освіти та посилення зв'язку з ринком праці (розвиток дуальної освіти, акцент на розвитку soft skills і цифрових компетенцій тощо); «зелений перехід» та стійкість освіти, що передусім полягає в забезпеченні інтеграції принципів сталого розвитку й екологічної свідомості в навчальні програми (наприклад програма GreenComp – Європейська рамка екологічних компетентностей); розвиток наукових досліджень в університетах та інновацій, спрямований на зміцнення європейського дослідницького простору (ERA) (передусім це програма Horizon Europe (2021–2027) для підтримки наукових досліджень та інновацій). Вказані тенденції відображають прагнення Європи забезпечити якісну, доступну, цифрову, інклюзивну й екологічно відповідальну освіту, яка відповідає викликам сучасності.

Зазначене доводить, що саме такі орієнтири розвитку системи освіти обрало для себе українське суспільство. Протягом останніх 10 років в Україні активно впроваджувались європейські підходи до реформування освіти, зокрема:

- використання ECTS (Європейської кредитно-трансферної системи) у ЗВО;
- впровадження трирівневої системи освіти (бакалавр – магістр – PhD);
- автоматичне визнання дипломів ЄС для українських випускників;
- участь українських ЗВО в програмі Erasmus+, що розширило академічну мобільність студентів і викладачів;
- значне поглиблення цифровізації освіти (перехід на дистанційне та змішане навчання через пандемію COVID-19 і війну, запуск платформи

«Всеукраїнська школа онлайн» для учнів, розвиток відкритих онлайн-курсів (Prometheus, EdEra), впровадження електронного документообігу у ЗВО та цифрових сервісів для студентів);

- впровадження інклюзивного навчання в школах;

- забезпечення освітніх можливостей для внутрішньо переміщених осіб та дітей із тимчасово окупованих територій;

- програми підтримки освіти для військових і ветеранів;

- розвиток дуальної освіти (навчання плюс практика на підприємстві);

- освітні ініціативи для IT-галузі (державні курси IT Generation);

- впровадження екологічної освіти та програм сталого розвитку в школах і ЗВО;

- участь у європейських ініціативах щодо екологічного менеджменту в університетах;

- використання енергозберігаючих технологій у нових освітніх закладах;

- приєднання України до програми Horizon Europe;

- фінансування українських дослідницьких проєктів міжнародними грантами;

- спрощення процедури визнання українських наукових ступенів в ЄС тощо.

Водночас виклики, такі як недостатнє фінансування, брак кваліфікованих кадрів і необхідність адаптації до воєнних реалій, залишаються актуальними. Тому є потреба в певних рекомендаціях, серед яких: необхідність розширення переліку джерел фінансування реформ за рахунок активізації міжнародної співпраці та залучення інвестицій; розвиток кадрового потенціалу шляхом орга-

нізації програм підготовки й перепідготовки педагогів відповідно до сучасних вимог, зокрема в умовах цифровізації та інклюзії; поглиблення цифровізації освіти в частині розвитку сучасних цифрових освітніх платформ, що забезпечать рівний доступ до знань, особливо в умовах дистанційного навчання; подальша адаптація до воєнних реалій; поглиблення інтеграції з ЄС шляхом імплементації європейських стандартів, посилення академічної мобільності й розвиток міжнародних програм; широке залучення громадськості та популяризація реформ через громадські обговорення й консультації тощо. Загалом Україна значно просунулася в інтеграції до європейського освітнього простору, але війна та економічні труднощі істотно гальмують здійснення реформ.

Отже, реформа освіти в Україні в умовах євроінтеграції та викликів війни базується на поєднанні стратегічних цілей інтеграції в ЄС із адаптацією до реалій, спричинених масштабною збройною агресією РФ. Пріоритетами є: модернізація освітньої системи, підвищення її стійкості, забезпечення доступу до якісної освіти та гармонізація з європейським освітнім простором. Реформа

потребує інноваційних, гнучких і стійких рішень, зокрема цифровізації, підтримки освітян та студентів, інтеграції з ЄС і адаптації інфраструктури до умов війни й повоєнного відновлення.

Наукова цінність цього дослідження полягає в комплексному аналізі реформування освіти України в умовах євроінтеграції та воєнних викликів, що дало нам змогу визначити ключові напрями трансформації освітньої системи відповідно до європейських стандартів. Визначено основні тенденції модернізації освіти, зокрема такі як гармонізація стандартів із європейськими вимогами, розвиток цифровізації, посилення зв'язку освіти з ринком праці, забезпечення інклюзивності та інтеграція принципів сталого розвитку. Стосовно напрямів подальших досліджень, то вони мають охоплювати аналіз ефективності реалізації освітніх реформ у контексті інтеграції в ЄС, дослідження механізмів адаптації освітньої політики до воєнних реалій, оцінку впливу цифрових технологій на якість освіти, а також розроблення стратегій забезпечення стійкості та інноваційності освітньої системи України в довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел

1. Кремень В. Г., Луговий В. І., Саух П. Ю. Освіта і наука – основа інноваційного людського розвитку. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2020. Т. 2. № 2. С. 1–5. DOI: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-14-3>.
2. Herczyński J., Linnik O., Hrynevych L. The new Ukrainian school reform: Achievements, developments and challenges. *European Journal of Education*. 2023. Vol. 58, Iss. 4. P. 542–560. DOI: <https://doi.org/10.1111/ejed.12583>.
3. Луговий В. І. Мережа закладів вищої освіти України: стан і перспективи. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2024. Т. 6. № 2. С. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6213>.

4. Топузов О. М., Локшина О. І., Джурило А. П., Шпарик О. М. Європейський дослідницький простір: здобутки і перспективи / Ін-т педагогіки НАПН України. Київ : Пед. думка, 2024. 66 с. DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-759-6-2023-51>.

5. Локшина О. Європейський освітній простір як інтеграційна перспектива української освіти. *Український педагогічний журнал*. 2024. № 2. С. 6–19. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-2-6-19>.

6. Джурило А. П. Виклики й інтеграційні перспективи української освіти. *Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи* : зб. тез IV Всеукр. наук.-прак. інтернет-конф., м. Київ, 21 берез. 2024 р. Київ : ВД «Освіта», 2024. С. 216–218. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740663/>.

7. Лондар С. Л. Міжнародний досвід розвитку сучасних освітніх інформаційних систем. *Освітня аналітика України*. 2019. № 1 (5). С. 5–19. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2019-1-5-19>.

8. Лондар, С. Л., Мельник, С. В., Терещенко, Г. М. Виклики в освітній галузі в період воєнного стану в Україні: необхідність перебудови інформаційного забезпечення. *Освітня аналітика України*. 2022. № 2 (18). С. 5–22. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2022-2-5-22>.

9. Декларація про державний суверенітет України : Декларація від 16.07.1990 № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>.

10. Освіта в незалежній Україні: розвиток та конкурентоспроможність : інформ.-аналіт. зб. / ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2021. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2021/08/Osvita-v-nezalezhnij-Ukraini-19.08.2021_FINAL-1.pdf.

11. Візія майбутнього освіти і науки України / М-во освіти і науки України. 2023. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Viziya.maybutnoho.osvity.i.nauky.Ukrayiny/12.07.2023/Viziya.maybutnoho.osvity.i.nauky.Ukrayiny-12.07.2023-2.1.pdf>.

12. Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року «Освіта переможців» / М-во освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Strateh.plan.diyalnosti.MON.do.2027.roku.pdf>.

13. Притула А. Ю. Фінансування освіти і науки в умовах воєнного стану. *Економіко-правові та управлінсько-технологічні виміри сьогодення: молодіжний погляд* : матеріали міжнар. наук.-прак. конф., м. Дніпро, 3 лист. 2023 р. Дніпро : Ун-т митної справи та фінансів, 2023. С. 192–195. <http://biblio.umsf.dp.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6654/%d0%9a%d0%be%d0%bd%d1%84%d0%b5%d1%80%d0%b5%d0%bd%d1%86%d1%96%d1%8f%2003.11%20%20%d0%a2%d0%9e%d0%9c%201.pdf?isAllowed=y&sequence=1>.

14. Digital Education Action Plan (2021-2027) / European Commission. 2023. URL: <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/action-plan>.

Hanna Tereshchenko

Ph. D. (Economics), Senior Researcher, SSI "Institute of Educational Analytics", Kyiv, Ukraine,
tganna@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9458-2843>

REFORMING UKRAINE'S EDUCATION SYSTEM IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Abstract. The article examines the process of educational reform in Ukraine in the context of European integration aspirations, which have become a significant factor in the development of modern Ukrainian society. It emphasizes that European integration processes deepened after the signing of the Association Agreement with the European Union. The focus is on the structural and content changes being implemented in the education system in order to adapt it to European standards and principles. The main directions and stages of educational reforms aimed at aligning Ukrainian educational standards with EU requirements are analyzed. The central goal of the European integration reforms is to create a competitive education system capable of effectively responding to the challenges of globalization and the modern labor market, as well as to ensure equal access to quality education for all citizens. The article highlights that education reforms aim to improve the quality, accessibility, and inclusivity of educational services, along with the development of skills necessary for competitiveness in the European labor market. The driving forces of the reforms are analyzed, including social and economic factors, technological development, the political will of the country's leadership, and the public demand for quality education. The positive achievements and main challenges, such as insufficient funding, a shortage of qualified personnel, and the need to improve digital technologies in the educational process, are also explored. The article discusses the impact of European educational initiatives on the development of the Ukrainian education system and underscores the importance of continued cooperation with European educational structures to support reforms. Overall, the study highlights that educational reform in Ukraine in the context of European integration contributes to the development of an education system oriented toward innovation and adapted to global standards, which in turn will facilitate Ukraine's integration into the European Union and foster the formation of a European identity among the younger generation.

Keywords: education, Ukrainian education system, education reform, education policy, European integration.

References

1. Kremen, V., Lugovyi, V., & Saukh, P. (2020). Education and science – the basis of innovative human development. *Herald of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, 2(2), 1-5. DOI: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-14-3> [in Ukrainian].
2. Herczyński, J., Linnik, O., & Hrynevych, L. (2023). The new Ukrainian school reform: Achievements, developments and challenges. *European Journal of Education*, 58(4), 542-560. DOI: <https://doi.org/10.1111/ejed.12583>.
3. Lugovyi, V. (2024). Network of state higher education institutions in Ukraine: status and prospects. *Herald of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, 6(2), 1-7. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6213> [in Ukrainian].
4. Topuzov, O. M., Lokshina, O. I., Dzhurilo, A. P., & Shparyk, O. M. (2024). *European Research Area: achievements and prospects*. Kyiv. DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-759-6-2023-51> [in Ukrainian].

5. Lokshyna, O. (2024). European educational area as an integration perspective for Ukrainian education. *Ukrainian Educational Journal*, 2, 6-19. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-2-6-19> [in Ukrainian].
6. Dzhurylo, A. P. (2024). *Challenges and integration prospects of Ukrainian education. Competency-based learning: challenges and prospects*, Abstracts of Papers of the 4th All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. Kyiv. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740663/> [in Ukrainian].
7. Londar, S. (2019). International experience in the development of modern educational information systems. *Educational Analytics of Ukraine*, 1(5), 5-19. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2019-1-5-19> [in Ukrainian].
8. Londar, S. L., Melnyk, S. V., & Tereshchenko, H. M. (2022). Challenges facing the education sector in the conditions of martial law in Ukraine: the need to restructure information support. *Educational Analytics of Ukraine*, 2(18), 5-22. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2022-2-5-22> [in Ukrainian].
9. Verkhovna Rada of Ukraine. (1990). *Declaration of state sovereignty of Ukraine* (Declaration No. 55-XII, July 16). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> [in Ukrainian].
10. SSI "Institute of Educational Analytics". (2021). *Education in independent Ukraine: development and competitiveness*. Kyiv. Retrieved from https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2021/08/Osvita-v-nezalezhnij-Ukraini-19.08.2021_FINAL-1.pdf [in Ukrainian].
11. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2023). *A vision of the future of education and science in Ukraine*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Viziya.maybutnoho.osvity.i.nauky.Ukrayiny/12.07.2023/Viziya.maybutnoho.osvity.i.nauky.Ukrayiny-12.07.2023-2.1.pdf> [in Ukrainian].
12. Ministry of Education and Science of Ukraine. (n. d.). *Strategic plan of the Ministry of Education and Science of Ukraine until 2027*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Strateh.plan.diyalnosti.MON.do.2027.roku.pdf> [in Ukrainian].
13. Prytula, A. Yu. (2023). Financing of education and science under martial law. *Economic, legal, managerial and technological dimensions of the present: a youth perspective*, Proceedings of the International Scientific and Practical Conference. Dnipro. Retrieved from <http://biblio.umsf.dp.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6654/%d0%9a%d0%be%d0%bd%d1%84%d0%b5%d1%80%d0%b5%d0%bd%d1%86%d1%96%d1%8f%2003.11%20%20%d0%a2%d0%9e%d0%9c%201.pdf?isAllowed=y&sequence=1> [in Ukrainian].
14. European Commission. (2023). *Digital Education Action Plan (2021-2027)*. Retrieved from <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/action-plan>.

Топчій С. М.

старша аналітикиня Соціологічної агенції «ФАМА», Львів, Україна, stasiatop@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-5875-7571>

Судин Д. Ю.

кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології
Українського католицького університету, Львів, Україна, dansudyn@ucu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5648-0224>

Нагорнюк О. В.

аспірантка кафедри педагогіки та педагогіки вищої школи Львівського національного
університету імені Івана Франка, Львів, Україна, olha.nahorniuk@lnu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-8335-7135>

Іваницький А. В.

аналітик ГС «Освіторія», Київ, Україна, iav@osvitoria.org
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-6373-3757>

ПРОГНОЗУВАННЯ ПОТРЕБИ В УЧИТЕЛЯХ ДЛЯ ПЛАНУВАННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті висвітлено актуальну проблему кадрового потенціалу учительства в системі загальної середньої освіти України. На основі відкритих даних розроблено та описано комплексну модель прогнозування потреби в педагогічних працівниках, яка враховує актуальні демографічні тенденції, чинні нормативні вимоги й поточну динаміку педагогічних кадрів в Україні. Модель базується на детальному обрахунку як попиту на вчителів, так і їх пропозиції в системі освіти. Запропоновано чотири сценарії прогнозування до 2030/2031 н. р., в яких враховано різні варіанти наповнюваності класів (нормативну та фактичну) і вплив повномасштабного вторгнення як значущого соціального потрясіння. Визначено, що за найбільш песимістичним сценарієм (з урахуванням соціальних потрясінь та фактичної наповнюваності класів) потреба в учителях може сягнути 366 тис. осіб, а за найбільш оптимістичним гіпотетичним сценарієм (без урахування соціальних потрясінь і з нормативною наповнюваністю класів) – 59 тис. осіб. Особлива практична цінність розробленої моделі полягає в можливості її гнучкого застосування для прогнозування й планування кадрових потреб освітньої галузі на різних адміністративних рівнях – від областей до окремих територіальних громад. При цьому зазначена модель дає змогу брати до уваги специфічні демографічні показники, особливості освітньої мережі та інші регіональні характеристики. Дослідження має велике значення для формування освітньої політики та прийняття управлінських рішень щодо підготовки педагогічних кадрів. Основні результати й методологія можуть бути використані для подальших досліджень у сфері освітньої аналітики та кадрового планування. Дослідження було реалізовано в рамках дослідницького проекту ГС «Освіторія».

Ключові слова: загальна середня освіта, учителі, прогнозування, кадровий потенціал, дефіцит педагогічних кадрів, освітня політика.

JEL classification: I21.

DOI: 10.32987/2617-8532-2024-6-51-62.

© Топчій С. М., Судин Д. Ю., Нагорнюк О. В., Іваницький А. В., 2024

Питання кадрового потенціалу в освіті завжди було актуальним для України, однак його значущість істотно зросла під впливом глобальних і локальних криз. Тенденція скорочення чисельності вчителів спостерігалася протягом тривалого часу, й ще більше ця проблема загострилася в період пандемії COVID-19 (див. зведені форми статистичної звітності ЗЗСО [1]). Повномасштабне вторгнення росії в Україну значно ускладнило ситуацію з людським ресурсом в Україні, зокрема з педагогами. Крім того, війна спричинила масштабування явища внутрішньої міграції: станом на 2023 р., за оцінками Міжнародної організації з міграції, в Україні налічується 3,7 млн внутрішньо переміщених осіб, що, зокрема, призводить до зміни регіональної структури вчительського складу [2]. Як наслідок, виникла додаткова проблема нерівномірного розподілу фахівців по регіонах.

Розуміння кількісного складу педагогічного персоналу та його структури є важливим елементом ефективного планування освітнього процесу. Брак учителів призводить до підвищення навантаження на кожного з них у межах закладу освіти. Водночас дефіцит викладачів окремих предметів збільшує навантаження на наявних фахівців відповідної спеціалізації, що ускладнює впровадження індивідуалізованого підходу до навчання. Масштабні дослідження, наприклад Project STAR, ілюструють, що зростання навантаження на вчителя спричиняє істотне зниження якості освіти через зменшення уваги до кожного учня й можливостей для активного навчання [3; 4]. Прогнозування кадрових потреб

дає змогу запобігти таким негативним наслідкам.

В Україні це питання досліджують, зокрема, науковці Інституту вищої освіти НАПН України – у контексті взаємодії вищої освіти та ринку праці [5], а також науковці Державної наукової установи «Інститут освітньої аналітики» – у контексті моніторингу забезпечення педагогічними працівниками закладів освіти та оцінки ефективності використання коштів освітньої субвенції [6]. Важливість прогнозування кадрових потреб закріплено у Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки, де створення системи моніторингу попиту й пропозиції фахівців визначено пріоритетним завданням для подолання дисбалансу між системою вищої освіти та ринком праці [7].

Окрім того, кадровий потенціал безпосередньо пов'язаний із бюджетуванням освіти в Україні [8]. Актуальною є проблема обмеження бюджетних витрат на освіту в умовах війни, що підкреслює необхідність оптимізації й раціонального використання коштів, зокрема під час планування освітніх витрат. Наявність актуальних даних із можливістю прогнозування подальших тенденцій усередині країни допомагає вчасно виявити проблему та розробити превентивні рішення.

Метою дослідження є розроблення моделі прогнозування потреби в учителях для планування кадрового забезпечення системи загальної середньої освіти України.

Завданнями статті є: проаналізувати існуючі підходи до оцінки дефіциту педагогів, розробити модель розрахунку необхідної чисельності вчителів, оцінити динаміку наявних педа-

гогічних кадрів, спрогнозувати попит на вчителів до 2030 р. і передбачити їх дефіцит за різними сценаріями.

За відсутності системного моніторингу попиту та пропозиції фахівців, важливим досягненням стало проведення Міністерством освіти і науки України спільно з Пенсійним фондом України першого системного аналізу працевлаштування випускників закладів вищої освіти [9]. Згідно з його результатами, за педагогічними спеціальностями у 2022 р. працевлаштувалося 47,86 % випускників (порівняно з 58,32 % у 2021 р.). Цей показник вищий, ніж у випускників-філологів (30,39 %), нижчий, ніж у випускників медичних спеціальностей (89,92 %), та близький до середнього значення по всіх спеціальностях (46,18 %) [9, с. 7]. Наведені дані є ключовими для аналізу тенденцій працевлаштування й оцінки спроможності системи забезпечувати професійний ринок новими кадрами.

Не меншої уваги заслуговує показник чисельності вчителів, що мають намір залишити професію. За результатами моніторингового дослідження «Готовність педагогічних працівників до реалізації НУШ», більшість опитаних учителів (77,3 %) планують продовжувати педагогічну діяльність, водночас 4,5 % вчителів збираються змінити професію, причому майже третина з них (33,5 %) планують узагалі покинути освітню сферу [10].

Тож залишається фундаментальне питання: як визначити загальну потребу в учителях і оцінити реальний дефіцит кадрів на рівні країни, області, міста?

Як зазначає Н. Мосьпан [11], на попит у педагогічних кадрах впливають фактори макро- й мікрорівня.

На макрорівні попит визначається природним приростом учнів, міграційними процесами та освітньою політикою, а пропозиція залежить від престижу професії, системи заохочень у ній і чисельності випускників педагогічних спеціальностей. На мікрорівні діють демографічні зміни в конкретному районі, престиж закладу та можливості професійного розвитку вчителів. Чисельність дітей шкільного віку залишається домінуючим фактором попиту.

У країнах ЄС проблема оцінки дефіциту вчителів є не менш актуальною, ніж в Україні. Його формують численні зовнішні й внутрішні фактори [12]. У звіті «Індикатори для моніторингу браку вчителів в Європейському Союзі: можливості та обмеження» застосовано два підходи до оцінки дефіциту педагогічних кадрів: на основі єдиного індикатора й на базі сукупності компонентів, що передбачає окрему оцінку попиту та пропозиції вчителів з їх подальшим порівнянням [12, с. 7]. При цьому акцентується залежність вибору підходу від наявних джерел даних і освітньої політики конкретної країни [13, с. 4, 10].

ЮНЕСКО та Міжнародна цільова група з питань учителів для досягнення Цілей освіти 2030 [14, с. 37] із метою прогнозування використовували метрики приросту чисельності дітей шкільного віку й плинності педагогічних кадрів. За їхніми прогнозами, до 2030 р. система загальної середньої освіти потребуватиме 44 млн учителів для досягнення Цілей сталого розвитку. При цьому 58 % потреби пов'язано із заміною тих, хто залишає професію, а 42 % – із приростом нових вакансій учителів [14, с. 18, 37].

В основу нашої моделі розрахунку потреб у вчителів покладено показник часу в трьох аспектах. По-перше, як кількість годин, необхідних для навчання класів певного предмета; по-друге, як норма педагогічного навантаження на одну ставку вчителя; по-третє, як рекомендована тижнева кількість годин навчання певного предмета. Таку концепцію обрано, оскільки законодавство України чітко визначає *часовий* аспект шкільної освіти: кількість годин на навчання певних предметів у типовій освітній програмі та норму педагогічного навантаження на одного вчителя.

Методологічно наше дослідження передбачає перехід від часу до моделювання чисельності вчителів на основі додаткових даних: 1) чисельності учнів станом на конкретний навчальний рік (на основі прогнозів, складених Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи); 2) законодавчого регулювання низки складових освітнього процесу – як часового (норми педагогічного навантаження на вчителів та норми гранично допустимого навантаження на учня), так і організаційного (норми наповнення класів). В останньому випадку потрібно враховувати, що норми наповнення класів є різними, якщо йдеться про різні освітні галузі: до прикладу, згідно з новою редакцією Закону України «Про загальну середню освіту» [15], норма наповнення класів початкової освіти становить 24 особи, базової та профільної середньої освіти – 30 осіб. Однак в окремих випадках, як-от на уроках з іноземних мов, предметів технологічної й інформатичної галузі, класи мають розподілятися на дві групи за умови, що кожний клас налічує 8 і більше осіб.

Оскільки фінальна модель спирається на дані, отримані з різних джерел, потрібно зробити уточнення щодо методологічних обмежень самих даних. У використанні прогнозу чисельності населення шкільного віку від Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України [16], який також має низку обмежень, припускаємо, що все населення шкільного віку відвідує українські ЗЗСО. Так само у випадку використання показників нормативного навантаження на учнів і вчителів виходимо з припущень. У випадку вчителів припускаємо, що всі вони мають педагогічне навантаження в межах норми. У випадку з учнями беремо усереднений показник граничного навантаження за класами, в яких викладають освітню галузь (сукупність споріднених за змістом предметів) – відповідно до типових освітніх програм кожного класу. У фінальну модель ці вхідні показники входять не безпосередньо, а через розраховані на їх основі інструментальні змінні.

Для розрахунку прогнозу потреби в учителях n_{teach} ми використали дані демографічного прогнозу Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України про кількість категорій дітей шкільного віку [16]. Використання цих даних передбачає прогнозування потреб у вчителів для населення України в кордонах 1991 р. із припущенням, що всі діти шкільного віку відвідують українські заклади освіти. Також враховуємо запровадження 12-го класу в системі загальної середньої освіти до 2030 р. Розподіл за рівнем освіти здійснювався за віковими групами.

Спершу потрібно оцінити кількість класів k :

$$k = \frac{n}{m}, \quad (1)$$

де n – чисельність учнів в Україні; m – середня чисельність учнів в одному класі.

Для моделі розраховуємо дві оцінки k за двох умов: 1) нормального наповнення класів (відповідно до законодавчої норми) k_{norm} ; 2) реально-го наповнення класів (відповідно до даних про фактичну наповнюваність класів МОН) k_{real} [17].

На основі типових освітніх програм для кожного класу, визначених Державним стандартом базової середньої освіти та Державним стандартом початкової освіти [18–21], нами розраховано середню рекомендовану кількість годин занять на тиждень w для початкових класів і окремих освітніх галузей для базової та профільної середньої освіти. Тижневе навантаження для молодших класів у нашій моделі розрахунку передбачає, що вчитель початкових класів викладає предмети інших профілів, наприклад англійську мову. Для виключення такої можливості слід відняти від рекомендованого навантаження на учнів початкової школи години предметів, які можуть викладати профільні вчителі.

Норму вчительського навантаження – кількість годин на тиждень h прописано в Законі України «Про загальну середню освіту» [15]. Використовуючи ці інструментальні величини, можемо розрахувати кількість ставок n_{teach} , необхідних для покриття потрібної кількості класів:

$$n_{teach} = \frac{\frac{n}{m}w}{h}, \quad (2)$$

де n_{teach} – необхідна чисельність учителів (ставок); n – чисельність учнів; m – наповнюваність класу; w – реко-

мендована кількість годин на тиждень у типовій освітній програмі; h – норма педагогічного навантаження на тиждень.

Доступні нам дані дають змогу оцінити потребу в учителях для рівнів загальної середньої освіти та окремих освітніх галузей. Іншими словами, загальна потреба в учителях, за результатами нашого оцінювання, – це сума потреб у вчителях за окремими освітніми галузями.

$$\hat{n}_{teach} = \frac{n_0 \cdot w_0}{h} + \sum_{i=1}^l \frac{n_i \cdot w_i}{h}, \quad (3),$$

де $\hat{n}_{teach}$ – загальна розрахункова (прогнозована) потреба в учителях закладів загальної середньої освіти; $i = 1...l$ – освітні галузі (групи предметів) у базовій і профільній середній освіті; n_0 , m_0 та w_0 – чисельність учнів, середня наповнюваність класу й середня рекомендована кількість годин у типових навчальних програмах для класів початкової освіти відповідно.

У наших розрахунках для початкової освіти немає диференціації вчителів за освітніми галузями, натомість така диференціація є для базової середньої та профільної середньої освіти, тому для них розрахунок виконується окремо.

Для прогнозування потреб у вчителях на найближчі роки застосовано метод лінійної екстраполяції трендів, що дає змогу врахувати як стійкі тенденції зміни чисельності педагогічних працівників за 2018–2023 рр., так і вплив соціальних потрясінь на динаміку змін у системі освіти. Для побудови прогнозу було проаналізовано історичні дані щодо зміни чисельності вчителів та розраховано середні коефіцієнти приросту впливу соці-

альних потрясінь на освітню систему. Виокремлено чотири сценарії:

Перший сценарій розрахунку передбачає, що в Україні не ставалося соціальних потрясінь (як-от повномасштабне вторгнення), а класи наповнюватимуться відповідно до законодавчої норми.

Другий сценарій не враховує втрат від соціальних потрясінь, однак передбачає, що класи й далі наповнюватимуться відповідно до фактичних показників.

Третій сценарій враховує втрати від соціальних потрясінь та передбачає, що класи наповнюватимуться відповідно до законодавчої норми.

Четвертий сценарій враховує втрати від соціальних потрясінь і передбачає, що фактичні показники наповнення класів збережуться на поточному рівні.

Такий підхід дає можливість, з одного боку, спрогнозувати вплив зменшення кількості класів за рахунок наповнення відповідно до норм на потребу в учителях, з другого – оцінити зміни в попиті на вчителів унаслідок повномасштабного вторгнення.

Для прогнозування тенденцій зміни вчительського контингенту, тобто наявної в системі освіти *пропозиції вчительського складу*, наведеної у формулі (4), ми проаналізували динаміку чисельності вчителів протягом 2018–2023 рр. за даними ДНУ «Інститут освітньої аналітики».

$$g_t = \alpha(t - t_0) + g_{real}, \quad (4)$$

де g_t – прогнозована чисельність учителів (серед існуючих) у році t ; t – рік прогнозування; t_0 – 2023/2024 н. р.; g_{real} – чисельність учителів у поточному році; α – середній коефіцієнт приросту, розрахований на основі історичних даних.

Для моделювання прогнозу з урахуванням та без урахування соціальних потрясінь було обчислено два коефіцієнти α : перший базується на історичних даних за 2018–2023 рр. і враховує більш різкий від’ємний приріст учителів (у середньому -3,5 % на рік). Останній не враховує змін починаючи з 2022 р. та передбачає, що у 2021–2023 рр. приріст зберігається на рівні минулих років (у середньому -2,5 % на рік).

Відповідно, брак учителів є різницею між оцінкою попиту й пропозиції наявних педагогічних кадрів у системі ЗЗСО. Формула розрахунку браку вчителів l_t має такий вигляд:

$$l_t = n_t - g_t, \quad (5)$$

де n_t – кількість ставок учителів, необхідних станом на рік t ; g_t – прогнозована чисельність учителів у році t .

Аналіз динаміки чисельності вчителів в Україні засвідчив поступове скорочення педагогічних кадрів: незначне зменшення у 2018–2020 н. рр. (на -1,1 і -0,1 %), істотне падіння у 2021/2022 н. р. (-8,8 %) та збереження негативної тенденції у 2022/2023 н. р. (-3,9 %), що загалом призвело до скорочення чисельності вчителів на 16,4 % за п’ять років. Отже, і прогноз чисельності вчителів має негативну тенденцію та передбачає її подальше скорочення на 16,7 % з урахуванням соціальних потрясінь і на 9,8 % без урахування соціальних потрясінь до 2030/2031 н. р. (рисунок).

Прогнозовану тенденцію скорочення чисельності вчителів підтверджують і дані загальнонаціонального онлайн-опитування, проведеного в лютому – квітні 2024 р. серед 2 500 учителів українських ЗЗСО (з похибкою репрезентативності не більше

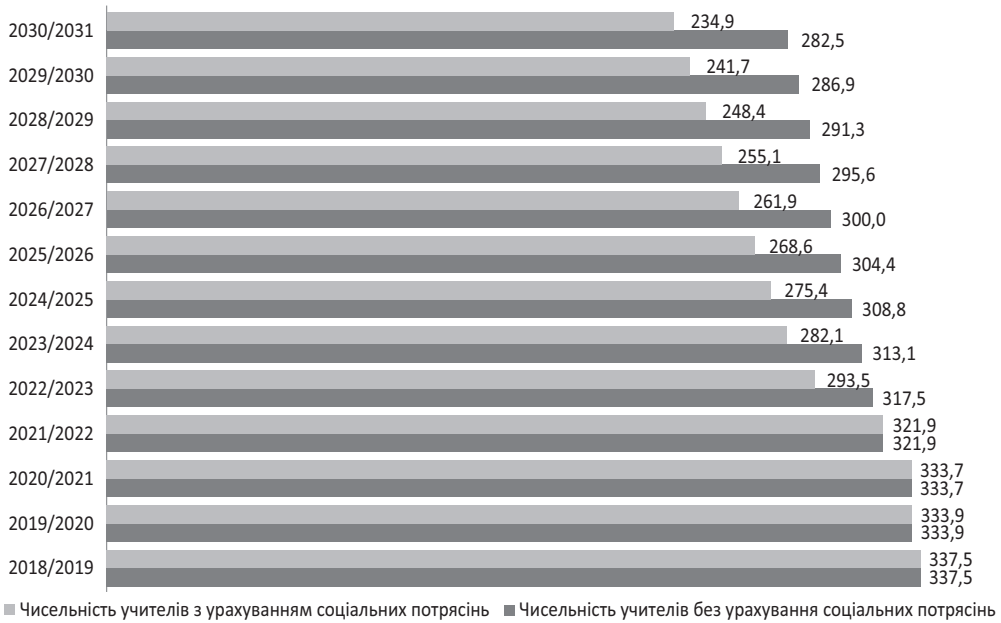

Рисунок. Прогноз чисельності вчителів, тис. осіб

Побудовано авторами за даними ДНУ «Інститут освітньої аналітики» (2018/2019–2021/2022 н. рр.) та за результатами моделювання потреби в учителях (2022/2023–2030/2031 н. рр.).

2 % за довірчої ймовірності 0,954) [22]. Більшість опитаних учителів (79 %) планують залишитися в професії протягом наступних двох років, але цей показник знижується до 58 % у разі розгляду перспективи до 2030 р. Аналіз за віковими категоріями показує найвищу готовність залишитися в професії серед учителів віком 46–55 років (71 %) і 36–45 років (60 %). Найнижчі показники – у вчителів старше 60 років (24 %) та молодших за 25 років (42 %). Значна частка молодих вчителів (32 % до 25 років) вагаються щодо продовження педагогічної кар'єри.

Така тенденція спричиняє зростання дефіциту вчителів до 2030 р. за всіма сценаріями. Навіть за умови, що в Україні не ставалося соціальних потрясінь, а класи наповнювалися відповідно до норм законодавства, до кінця

цього десятиліття дефіцит сягнув би 59 тис. учителів, а в реаліях фактичного навантаження і соціальних потрясінь він може зрости в шість разів.

Отримані результати щодо загального браку вчителів відображено в таблиці.

У результаті дослідження розроблено та апробовано модель прогнозування дефіциту вчителів, що враховує демографічні тенденції, нормативні вимоги й динаміку педагогічних кадрів в Україні. Прогнозні показники свідчать про потенційне зростання їх дефіциту до 2030 р. за всіма сценаріями, що потребує вжиття системних заходів на різних рівнях управління освітою.

Практична цінність розробленої моделі полягає в можливості її адаптації для планування кадрових потреб на рівні областей і громад,

Прогнозований дефіцит учителів за різними сценаріями, тис. осіб

Сценарій	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Без урахування соціальних потрясінь							
Нормативна наповнюваність	9,5	8,4	23,9	34,6	42,7	63,7	59,0
Фактична наповнюваність	162,6	157,6	215,0	246,4	269,7	322,4	313,0
З урахуванням соціальних потрясінь							
Нормативна наповнюваність	23,0	23,1	46,5	64,1	77,8	110,3	108,3
Фактична наповнюваність	198,1	195,3	256,2	290,6	316,9	372,7	366,0

Складено авторами за результатами прогнозного моделювання.

де доступність деталізованих даних підвищує точність прогнозування. Запропоновані формули дають змогу враховувати локальну специфіку наповнюваності класів, навчального навантаження та динаміки педагогічного складу.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на вдосконалення методики прогнозування з урахуванням якісних показників і розроблення інструментів моніторингу ефективності прогнозного механізму в довготерміновій перспективі.

Список використаних джерел

1. Науково-аналітична діяльність: Аналітика / ДНУ «Інститут освітньої аналітики». URL: <https://iea.gov.ua/diyalnist/naukovo-analitichna-diyalnist/analitika/>.
2. Україна – Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні – Опитування загального населення – Раунд 17 (Серпень 2024 року) / International Organization for Migration. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-naselennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo>.
3. Krueger A., Whitmore D. The Effect of Attending a Small Class in the Early Grades on College-test Taking and Middle School Test Results: Evidence from Project Star. *The Economic Journal*. 2001. Vol. 111, No. 468. P. 1-28. DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-0297.00586>.
4. Boyd-Zaharias J. Project STAR: The Story of the Tennessee Class-size Study. *American Educator*. 1999. Summer Issue. P. 1-6. URL: <https://www.aft.org/sites/default/files/STARSummer99.pdf>.
5. Теоретичні основи та провідний зарубіжний досвід взаємодії вищої освіти та ринку праці в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України / Ю. Скиба та ін. Київ : Ін-т вищої освіти НАПН України, 2023. 142 с. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7644-59-9-2023>.
6. Литвинчук А. О., Гапон В. В., Шараєвська М. І., Дереза Т. С. Забезпечення педагогічними працівниками закладів загальної середньої освіти. *Освітня аналітика України*. 2024. № 4 (30). С. 5–20. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2024-4-5-20>.
7. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>.
8. Уряд схвалив проєкт Держбюджету на 2025 рік: оборону країни буде забезпечено / М-во фінансів України. 2024. 13 верес. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-skhvalyv-proekt-derzhbiudzhetu-na-2025-rik-oboronu-krainy-bude-zabezpecheno>.
9. Звіт з моніторингу працевлаштування випускників закладів вищої та фахової передвищої освіти / М-во освіти і науки України. Київ, 2024. URL: <https://mon.gov.ua/>

static-objects/mon/sites/1/news/2024/04/12/Zvit.z.Monitorynhu.pratsevashtuvannya.vypusknkyiv.ZVi.FPO-12.04.2024.pdf.

10. Денисюк О. Я., Титаренко Н. В., Дронь Т. О. Освітні індикатори рівня забезпеченості вчителями освітньої галузі під час трансформаційних процесів: міжнародний і вітчизняний контексти. *Освітня аналітика України*. 2024. № 1 (27). С. 60–71. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2024-1-60-71>.

11. Мосьпан Н. В. Попит і пропозиція фахівців з вищою освітою на ринку праці в Європейському Союзі. *Освітологія*. 2017. № 6. С. 176–180. DOI: <https://doi.org/10.28925/2226-3012.2017.6.176180>.

12. De Witte K., De Corte V., Gambi L. Evidence-based solutions to teacher shortages – EENEE-NESET analytical report 1/2023. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2023. DOI: <https://doi.org/10.2766/475647>.

13. Di Pietro G. Indicators for monitoring teacher shortage in the European Union – Possibilities and constraints. Publications Office of the European Union, 2023. DOI: <https://doi.org/10.2760/874479>.

14. Global report on teachers: addressing teacher shortages and transforming the profession / UNESCO, International Task Force on Teachers for Education 2030. Paris : UNESCO, 2024. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000388832>.

15. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.

16. Демографічний прогноз по Україні 2023 / Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи НАН України. Київ, 2023. URL: https://idss.org.ua/forecasts/nation_pop_proj.

17. Освітні індикатори національного та місцевого рівнів / М-во освіти і науки України. URL: <https://tinyurl.com/47ncusum>.

18. Про затвердження типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 19.02.2021 № 235. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0235729-21#Text>.

19. Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня : наказ Міністерства освіти і науки України від 20.04.2018 № 408. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0408729-18#Text>.

20. Про затвердження типової освітньої програми для 1–2 класів закладів загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 № 743-22. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.1-2.Shyyan.pdf>.

21. Про затвердження типової освітньої програми для 3–4 класів закладів загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 № 743-22. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Shyyan.pdf>.

22. Вчителі України: кадровий потенціал. Тенденції та моделювання потреб до 2030 року / ГС «Освіторія». Київ, 2024. 109 с. DOI: <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.24827.32800>.

Stanislava Topchii

Sociological agency "FAMA", Lviv, Ukraine, stasiatop@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-5875-7571>

Danylo Sudyn

Ph. D. (Sociological), Ukrainian Catholic University, Lviv, Ukraine, dansudyn@ucu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5648-0224>

Olha Nahorniuk

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine, olha.nahorniuk@lnu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-8335-7135>

Artem Ivanytskyi

NGO "Osvitoria", Kyiv, Ukraine, iav@osvitoria.org
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-6373-3757>

FORECASTING TEACHER DEMAND FOR WORKFORCE PLANNING IN UKRAINE'S GENERAL SECONDARY EDUCATION SYSTEM

Abstract. *The article examines the current issue of teaching staff potential in Ukraine's general secondary education system. A comprehensive model for forecasting the need for teaching staff was developed using open data sources and is described in this article, taking into account current demographic trends, existing regulatory requirements, and the current dynamics of teaching staff in Ukraine. The model is based on a detailed calculation of both the demand for teachers and their supply in the education system. Four forecasting scenarios until the 2030/2031 school year are proposed, considering different class size variants – normative and actual – and the impact of full-scale invasion as a significant social upheaval. It has been determined that under the most pessimistic scenario (taking into account social upheavals and actual class sizes), the teacher shortage could reach 366,000 persons; under the most optimistic hypothetical scenario (without considering social upheavals and with normative class sizes), the projected deficit would be 59,000 teachers. The special practical value of the developed model lies in its flexible application for forecasting and planning staffing needs in the education sector at various administrative levels – from regions to individual territorial communities. The model allows for considering specific demographic indicators, educational network characteristics, and other regional features. The research is important for shaping educational policy and making management decisions regarding teacher training. The main results and methodology can be used for further research in educational analytics and workforce planning. The study was implemented as part of a research project by NGO "Osvitoria".*

Keywords: *general secondary education, teachers, forecasting, workforce potential, teaching staff shortage, educational policy.*

References

1. SSI "Institute of Educational Analytics". (n. d.). *Scientific and analytical activities: Analytics*. Retrieved from <https://iea.gov.ua/diyalnist/naukovo-analitichna-diyalnist/analitika/> [in Ukrainian].
2. International Organization for Migration. (2024). *Ukraine – Report on internal displacement in Ukraine – General population survey – Round 17 (August 2024)*. Retrieved from <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-naselennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo> [in Ukrainian].

3. Krueger, A., & Whitmore, D. (2001). The Effect of Attending a Small Class in the Early Grades on College-test Taking and Middle School Test Results: Evidence from Project Star. *The Economic Journal*, 111(468), 1-28. DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-0297.00586>.
4. Boyd-Zaharias, J. (1999). Project STAR: The Story of the Tennessee Class-size Study. *American Educator*, 1-6. Retrieved from https://www.aft.org/sites/default/files/STAR_Summer99.pdf.
5. Skyba, Yu., Zhabenko, O., Kovtunets, V., Otych, O., Chervona, L., Chornoivan, H., & Yaroshenko, O. (2023). *Theoretical foundations and leading foreign experience of interaction between higher education and the labor market in the conditions of martial law and post-war reconstruction of Ukraine*. Kyiv. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7644-59-9-2023> [in Ukrainian].
6. Lytvynchuk, A., Gapon, V., Sharaievska, M., & Derepa, T. (2024). Pedagogical staff coverage in general secondary education institutions. *Educational Analytics of Ukraine*, 4(30), 5-20. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2024-4-5-20> [in Ukrainian].
7. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022). *On approval of the Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2022-2032* (Order No. 286-p, February 23). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
8. Ministry of Finance of Ukraine. (2024). *Government approves draft State Budget for 2025: the country's defense will be ensured*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-skhvalyv-proekt-derzhbiudzhetu-na-2025-rik-oboronu-krainy-bude-zabezpecheno> [in Ukrainian].
9. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2024). *Report on monitoring the employment of graduates of higher and vocational pre-higher education institutions*. Kyiv. Retrieved from <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/04/12/Zvit.z.Monitorynhu.pratsevlashtuvannya.vypusknkyiv.ZVi.FPO-12.04.2024.pdf> [in Ukrainian].
10. Denysiuk, O., Tytarenko, N., & Dron, T. (2024). Educational indicators of teacher supply level during transformation processes: international and domestic contexts. *Educational Analytics of Ukraine*, 1(27), 60-71. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2024-1-60-71> [in Ukrainian].
11. Mospan, N. V. (2017). Supply and demand of specialists with higher education in the labor market in the European Union. *Osvitohiia*, 6, 176-180. DOI: <https://doi.org/10.28925/2226-3012.2017.6.176180> [in Ukrainian].
12. De Witte, K., De Corte, V., & Gambi, L. (2023). *Evidence-based solutions to teacher shortages – EENEE-NESET analytical report 1/2023*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. DOI: <https://doi.org/10.2766/475647>.
13. Di Pietro, G. (2023). *Indicators for monitoring teacher shortage in the European Union – Possibilities and constraints*. Publications Office of the European Union. DOI: <https://doi.org/10.2760/874479>.
14. UNESCO, International Task Force on Teachers for Education 2030. (2024). *Global report on teachers: addressing teacher shortages and transforming the profession*. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000388832>.
15. Verkhovna Rada of Ukraine. (2020). *On complete general secondary education* (Act No. 463-IX, January 16). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [in Ukrainian].
16. Institute of Demography and Social Research. (2023). *Demographic forecast for Ukraine 2023*. Kyiv. Retrieved from https://idss.org.ua/forecasts/nation_pop_proj [in Ukrainian].
17. Ministry of Education and Science of Ukraine. (n. d.). *Educational indicators of national and local levels*. Kyiv. Retrieved from <https://tinyurl.com/47ncucym> [in Ukrainian].

18. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2021). *On approval of the standard educational program for 5-9 grades of general secondary education institutions* (Order No. 235, February 19). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0235729-21#Text> [in Ukrainian].
19. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2018). *On approval of the standard educational program for general secondary education institutions of III degree* (Order No. 408, April 20). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0408729-18#Text> [in Ukrainian].
20. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *Typical educational program for grades 1-2 of general secondary education institutions* (Order No. 743-22, August 12). Retrieved from <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.1-2.Shyyan.pdf> [in Ukrainian].
21. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *Typical educational program for grades 3-4 of general secondary education institutions* (Order No. 743-22, August 12). Retrieved from <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Shyyan.pdf> [in Ukrainian].
22. NGO "Osvitoria". (2024). *Teachers of Ukraine: human resources potential. Trends and modeling of needs until 2030*. DOI: <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.24827.32800> [in Ukrainian].

Литвинчук А. О.

кандидат економічних наук, старший дослідник, директор
ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, a.litvinchuk@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7523-558X>

Гапон В. В.

кандидат педагогічних наук, начальник відділу освітнього інформаційного забезпечення
ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, v.gapon@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7521-5450>

Пронь Н. Б.

кандидат економічних наук, учений секретар ДНУ «Інститут освітньої аналітики»,
Київ, Україна, n.pron@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9413-8793>

Барабаш О. А.

заступник начальника відділу освітнього інформаційного забезпечення
ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, o.barabash@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2545-0369>

Читаєва К. Г.

завідувач сектора фінансово-економічної звітності відділу освітнього інформаційного
забезпечення ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, k.chitaeva@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0688-8269>

АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ

Анотація. Статтю присвячено моніторингу фінансового забезпечення закладів вищої освіти (ЗВО), які належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України (МОН) та фінансуються за бюджетними програмами КПКВК 2201160 «Підготовка кадрів закладами вищої освіти та забезпечення діяльності їх баз практики» і КПКВК 2201280 «Підготовка кадрів Київським національним університетом імені Тараса Шевченка». На підставі низки наукових джерел вивчено переваги й недоліки різних систем фінансового забезпечення вищої освіти, досліджено основні показники, які визначають сучасний стан і тенденції розвитку діяльності ЗВО в Україні та зарубіжних країнах. Європейський досвід запровадження механізмів фінансування із державного бюджету свідчить про використання різноманітних економічних моделей розподілу коштів в умовах реформування системи фінансування вищої освіти та приведення її у відповідність зі світовими стандартами якості освіти. Інформаційною базою дослідження слугували дані річної фінансово-економічної звітності ЗВО за 2021–2023 рр. Аналіз показників виконано в розрізі визначених груп ЗВО, як-от: ЗВО м. Києва; ЗВО університетських міст (Дніпро, Львів, Одеса, Харків), ЗВО міст – обласних центрів; ЗВО в інших містах. У дослідженні визначено структуру державного фінансування для ЗВО системи МОН та проаналізовано видатки із загального і спеціального фондів державного бюджету на підготовку здобувачів вищої освіти у ЗВО; видатки на оплату праці педагогічних та науково-педагогічних працівників; видатки на стипендії тощо. Виконано розрахунок середньорічного приведенного контингенту студентів, середньої місячної заробітної плати педагогічних і науково-педагогічних працівників, середньорічної вартості підготовки одного здобувача вищої освіти.

© Литвинчук А. О., Гапон В. В., Пронь Н. Б., Барабаш О. А., Читаєва К. Г., 2024

Ключові слова: вища освіта, здобувачі вищої освіти, освітні послуги, педагогічні та науково-педагогічні працівники, контингент студентів, фінансове забезпечення, вартість підготовки фахівців, заробітна плата.

JEL classification: H41, H52, I22, I28, J30, R11.

DOI: 10.32987/2617-8532-2024-6-63-80.

Система вищої освіти відіграє важливу роль у підготовці фахівців для низки галузей національної економіки. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту», фінансування державних закладів вищої освіти (ЗВО) здійснюється за рахунок коштів державного бюджету на умовах державного замовлення на оплату послуг із підготовки фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів та за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством, із дотриманням принципів цільового й ефективного використання коштів, публічності та прозорості в прийнятті рішень [1].

Теоретичні та практичні аспекти фінансового забезпечення вищої освіти є предметом уваги багатьох науковців. Вагомий внесок у вивчення цієї проблематики зробили такі вітчизняні дослідники, як З. Варналій, Л. Попович, О. Грабчук, К. Громошенко, О. Заруцька, С. Качула, Ю. Коваленко, О. Красільник, Л. Лешанич, Л. Лисяк, І. Мягих, Я. Петрова, І. Савченко, Я. Тицька, О. Чумак, М. Шкода та ін. [2–7].

Окрему увагу вчених привертають питання вдосконалення методології розрахунку вартості освітніх послуг, бюджетування та обліку витрат на їх надання. Ці аспекти висвітлено, зокрема, у працях Л. Ловінської та І. Парасій-Вергуненко [8; 9].

Ряд зарубіжних науковців, а саме Б. Коллінз, Дж. Фонтан і К. Дортч [10], Т. Естерманн та Е. Беннетот Прувот

[11], вивчали моделі фінансування університетів, досліджували структуру розподілу й використання фінансових ресурсів і запропонували шляхи залучення додаткових надходжень, зокрема від надання освітніх та інших послуг.

З. Варналій і О. Красільник досліджують способи оптимізації фінансування державних ЗВО України. Ними запропоновано систему фінансування за результатами діяльності з досягненням окремих показників функціонування ЗВО, як-от: дані фінансування попереднього року, дані результативності, дані витратності. Науковці зазначають, що ця інформація має бути адекватною, чіткою, зрозумілою та вимірюваною, а показники результативності роботи – віддзеркалювати якісну діяльність ЗВО. Такими показниками можуть бути: результати зовнішнього незалежного оцінювання абітурієнтів, чисельність працевлаштованих випускників, обсяг позабюджетних надходжень, міжнародна активність, науково-дослідна діяльність та ін. На їхню думку, така система фінансування сприятиме прозорішому розподілу фінансових ресурсів. При цьому необхідне фінансування мають отримати заклади з найвищими результативними показниками діяльності [2].

Ю. Коваленко та Л. Попович досліджують проблеми й напрями вдосконалення фінансування вітчизняних ЗВО. Ними охарактеризовано по-

точний стан розвитку вищої освіти та з'ясовано, що в Україні вона перебуває на стадії реформування й зазнає структурних змін на всіх рівнях системи. Розглядаючи основні проблеми, притаманні вітчизняній системі освіти, науковці до загальних проблем віднесли: низький рівень інтернаціоналізації вітчизняних ЗВО, моральний і матеріальний знос основних та нематеріальних активів, повільність темпів розвитку освіти порівняно зі стрімкою модернізацією сучасного суспільства, низьку якість освіти порівняно з освітніми системами розвинутих країн світу, низький рівень підготовки випускників. До фінансових проблем науковцями віднесено: незбалансованість джерел фінансування вищої освіти (значне переважання державної частки), недостатнє фінансування інноваційних потреб ЗВО та розвитку науково-педагогічного персоналу, відсутність чіткої стратегії фінансування. На основі проведеного аналізу авторами запропоновано ключові напрями вдосконалення механізму фінансування ЗВО в Україні, а саме: перехід від принципу утримання ЗВО за кошти державного бюджету до державної підтримки в реальному обсязі; удосконалення й поглиблення автономії ЗВО; розширення їх самостійності за рахунок наявних ресурсів, зокрема коштів бюджету; провадження різних видів діяльності, що приносить прибуток; стимулювання участі ЗВО у формуванні національної інноваційної системи [3].

К. Громовенко, Я. Тицька аналізують сучасні тенденції підтримки розвитку фінансування вищої освіти в ЄС. Ними розглянуто моделі адаптивного переходу ЗВО до сучасних умов функціонування з використанням доступ-

них засобів і методів. Запропоновані три сценарії фінансування університетів показують, що стратегія фінансування ЗВО в сучасних умовах динамічного розвитку має перейти від традиційної моделі державного фінансування (пропозиція) через трансформацію до фінансування на основі соціально-економічних механізмів за допомогою різних інструментів. Дослідники наголошують, що країни ЄС використовують різні стратегії фінансування та не мають універсального механізму. Обсяг фінансування ЗВО може залежати як від кількісних (чисельність студентів), так і від якісних (кількість кредитів, дипломів) показників. Також існують механізми розподілу державних коштів на основі результатів навчання, поєднання різних інструментів фінансування в контексті конкретної країни, включаючи соціально-економічні механізми фінансування на основі попиту. Дослідники зазначають, що ефективний процес управління ресурсами ЗВО має базуватися на стратегічних і фінансових орієнтирах, які передбачають розроблення та реалізацію низки заходів поточної діяльності закладу, спрямованих на досягнення нормальної стійкості системи фінансування й збільшення конкурентних переваг ЗВО. З цією метою науковцями розроблено схему формування стратегії розвитку ЗВО та запропоновано методику розрахунку науково-освітньої ефективності діяльності закладу, яка включає три фундаментальні категорії: якість розвитку ЗВО; попит на наукову діяльність; масштабність, сталість наукової діяльності [4].

Автори праці [5] зазначають, що виклики, пов'язані із загостренням дефіциту фінансових ресурсів, ви-

магали підвищення ефективності фінансування вищої освіти в європейських країнах. У дослідженні наголошується, що диверсифікація джерел фінансування ЗВО є світовою тенденцією задоволення їхніх фінансових потреб. Також зазначено, що в більшості країн світу ЗВО мають фінансову автономію, яка сприяє залученню додаткових фінансових ресурсів для задоволення потреб наукових досліджень, підвищення якості освітніх послуг. За допомогою кластерного аналізу дослідники згрупували європейські країни за особливостями фінансування вищої освіти, а саме:

- у більшості європейських країн обсяг фінансування залежить від набору показників, досягнутих ЗВО (чисельність студентів, чисельність випускників, обсяг і результати наукової діяльності тощо);

- відповідно до формули фінансування кошторис закладу узгоджується із фінансовим органом (Велика Британія, Німеччина, Іспанія, Мальта, Естонія);

- обсяг фінансування визначається фінансовим органом на основі кошторису витрат ЗВО за попередні роки (Данія, Ісландія, Норвегія, Португалія);

- обсяг фінансування визначається на договірних засадах між органом фінансування та ЗВО з урахуванням потреби у фахівцях відповідних спеціальностей (Болгарія, Естонія, Латвія, Литва).

Л. Лешанич, І. Мягких і М. Шкода [6] проаналізували реформування системи фінансування вищої освіти в Україні на предмет відповідності світовим стандартам якості освіти. Дослідження базується на порівняльному аналізі систем фінансу-

вання вітчизняних та іноземних ЗВО. На думку науковців, запозичення зарубіжного досвіду в Україні зробить фінансування прозорішим і дасть можливість розподілити його за критеріями якості надання освітніх послуг. Оскільки держава не в змозі компенсувати всі потреби у фінансових ресурсах вітчизняних ЗВО, потрібно активніше залучати приватні інвестиції в освіту, навчання й високі технології. Крім того, доцільним є проведення досліджень, міжнародних консультацій, моделювання та обговорення принципової схеми й механізму фінансування вищої освіти в Україні.

І. Савченко та О. Чумак аналізують механізм фінансування вищої освіти в умовах її реформування й функції державних органів влади. На їхню думку, роль держави під час фінансування має полягати в оцінюванні ЗВО за результатами їхньої роботи (навчальної, організаційної, наукової) на підставі конкуренції. Ключовим має стати оцінювання навичок здобувачів освіти після закінчення закладу. Науковці окреслюють ймовірні умови й позитивні наслідки вдосконалення державного механізму фінансування вищої освіти в Україні [7].

Дослідження Л. Ловінської та І. Парасій-Вергуненко спрямовані на вдосконалення порядку визначення орієнтовної середньої вартості підготовки одного здобувача вищої освіти шляхом поліпшення структури вартості освітньої послуги як базового показника розподілу бюджетних коштів державними замовниками між ЗВО [8; 9]. Авторами доведено, що реформування фінансування освіти потребує комплексного підходу та має передбачати вдосконалення ме-

тодології не лише розрахунку вартості освітніх послуг, а й бюджетування та обліку витрат на їх надання. Для цього доцільно наблизити розрахунки середньої вартості підготовки одного здобувача до реальної інформаційної бази, а саме бухгалтерського обліку витрат за національними й міжнародними стандартами, та взяти до уваги особливості нормативно-правового поля діяльності бюджетних установ. Наголошено, що визначення вартості підготовки одного отримувача освітньої послуги має стати основою нормативного фінансування освітніх послуг на базі формульного розподілу бюджетних коштів між окремими ЗВО. Це сприятиме прозорості й об'єктивності зазначеного процесу та застосуванню єдиного підходу до всіх ЗВО з урахуванням специфіки освітнього процесу за окремими спеціальностями й напрямками підготовки.

Нами та рядом науковців ДНУ «Інститут освітньої аналітики» впродовж останніх років проводилися аналітичні дослідження щодо фінансування сфери вищої освіти, вивчалися питання методології розрахунку вартості підготовки фахівців, аналізувалися показники виконання державного замовлення на підготовку здобувачів і порівнювалися розміри плати за навчання на контрактній основі з вартістю підготовки за державним замовленням для здобувачів вищої освіти [12–14].

Отже, фінансуванню вищої освіти приділяється постійна увага у зв'язку з її трансформацією, й це є пріоритетним напрямом діяльності будь-якої держави в пошуку шляхів підвищення економічної ефективності використання цих коштів. Однак, від-

даючи належне науковим дослідженням і практичній цінності вагомого доробку вчених, варто детальніше розглянути фінансування державних університетів із урахуванням різних джерел формування їхніх фінансових ресурсів на підставі реальних та достовірних даних фінансово-економічної звітності ЗВО, які належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України (МОН).

Метою нашої статті є проведення порівняльного аналізу фінансування закладів вищої освіти на базі ключових показників фінансової звітності.

Розміри бюджетних призначень на підготовку фахівців із вищою освітою встановлюються в Державному бюджеті України на відповідний рік. Залучені кошти спрямовуються на провадження статутної діяльності ЗВО в порядку й на умовах, визначених законодавством і статутом цього закладу. До елементів доходів від основної та допоміжної діяльності ЗВО належать: кошти, одержані за навчання студентів на контрактній основі; кошти за науково-дослідні роботи, що виконуються закладом на замовлення підприємств і організацій; доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень; кошти, отримані від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання; дотації з місцевих бюджетів; кредити та позички банків; доходи від розміщення на депозитних вкладах тимчасово вільних позабюджетних коштів; грантові угоди тощо.

У 2020–2021 рр. було запроваджено та апробовано формульну систему розподілу державного фінансування у сфері вищої освіти [15]. Формульний механізм розподілу бюджетних коштів полягає в тому, що більшу

частину бюджетних коштів ЗВО отримують гарантовано для покриття базових видатків, а решта розподіляється залежно від показників їхньої діяльності. Серед них: масштаб діяльності закладу (розрахунковий контингент студентів, які навчаються за державним замовленням), позиції в міжнародних рейтингах, обсяг залучених із альтернативних джерел коштів, наукова діяльність, показник регіональної підтримки, показник працевлаштування випускників тощо. За формульного розподілу головний розпорядник бюджетних коштів має право встановлювати мінімальний і максимальний рівні фінансування для ЗВО.

Однак механізм формульного розподілу бюджетних коштів було призупинено в березні 2022 р. у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ на територію України. Розподіл фінансування між ЗВО за формульним принципом повертається з 2024 р. [16]. Зокрема, передбачається вдосконалити формулу розподілу видатків державного бюджету на вищу освіту між ЗВО. Основні зміни стосуються визначення показників міжнародного визнання, регіональної підтримки, наукової діяльності, працевлаштування випускників; фінансування підготовки здобувачів вищої освіти новоутвореними та реорганізованими закладами; розподілу коштів для ЗВО приватної форми власності, що готують здобувачів за державним замовленням; урахування особливостей воєнного часу [17].

За допомогою нової моделі фінансування держава прагне підвищити адресність використання державних коштів у частині фінансування державного замовлення, підтрим-

ки пільгових категорій здобувачів, збільшити гнучкість у частині державних грантів та ефективність використання бюджетних коштів [18].

Наше аналітичне дослідження присвячено моніторингу фінансово-економічних показників діяльності ЗВО, що належать до сфери управління МОН і фінансуються за бюджетними програмами КПКВК 2201160 «Підготовка кадрів закладами вищої освіти та забезпечення діяльності їх баз практики» і КПКВК 2201280 «Підготовка кадрів Київським національним університетом імені Тараса Шевченка» у період 2021–2023 рр.

Інформаційною базою для проведення досліджень слугували показники щорічних звітних форм фінансово-економічної звітності ЗВО, а саме:

- форми № 2д «Звіт про надходження та використання коштів загального фонду»;
- форми № 3-2 «Звіт про виконання плану по штатах і контингентах закладів підготовки і підвищення кваліфікації кадрів»;
- форми № 4-1д «Звіт про надходження і використання коштів, отриманих як плата за послуги»;
- форми № 4-2д «Звіт про надходження і використання коштів, отриманих за іншими джерелами власних надходжень»;
- форми № 4-3д «Звіт про надходження і використання інших надходжень спеціального фонду»;
- форми № 4-4д «Звіт про надходження і використання коштів, отриманих на виконання програм соціально-економічного та культурного розвитку регіонів».

У ході дослідження було проаналізовано як абсолютні показники, так і розрахункові, а саме: касові

видатки загального та спеціального фондів; чисельність студентів у ЗВО; середньорічний приведений контингент студентів; середньорічну кількість ставок педагогічних і науково-педагогічних працівників; поточні витрати, зокрема на оплату праці працівників ЗВО; розмір середньої місячної заробітної плати педагогічних та науково-педагогічних працівників; середньорічну вартість підготовки одного здобувача вищої освіти тощо. Аналіз показників виконано в цілому по ЗВО системи МОН і за основними групами закладів: ЗВО м. Києва, ЗВО університетських міст (Дніпро, Львів, Одеса, Харків), ЗВО міст – обласних центрів, ЗВО в інших містах.

Зведені дані фінансово-економічної звітності свідчать, що обсяги касових видатків ЗВО із загального фонду державного бюджету за досліджуваними бюджетними програмами впродовж 2021–2023 рр. зменшувалися (рис. 1).

Виконані розрахунки свідчать, що 2022 р. касові видатки ЗВО із загального фонду державного бюджету скоротилися на 3,32 % порівняно з попереднім 2021 р., а в 2023 р. – на 9,74 % відносно 2022 р. Зазначимо, що у 2021 р. у складі касових видатків було профінансовано капітальні видатки, які становили лише 0,19 %

(40 млн грн) загальної суми касових видатків. З 2022 р. планувалося фінансування капітальних видатків для ЗВО через нову бюджетну програму – КПКВК 2201140 «Фонд розвитку закладів фахової передвищої та вищої освіти» в обсязі 250 млн грн, але у зв'язку зі збройною агресією рф проти України фінансування цієї програми у 2022 р. було скорочено на 100 %, а в 2023 р. видатки на вказану програму навіть не планувалися.

У 2022 р. касові видатки спеціального фонду зменшилися на 13,52 % порівняно з 2021 р., а в 2023 р. збільшилися на 27,93 % відносно 2022 р. У цілому за два роки спостерігається зростання видатків зі спеціального фонду на 10,64 %.

Структуру зведених поточних видатків ЗВО із загального фонду державного бюджету впродовж 2021–2023 рр. показано на рис. 2.

Розрахунки свідчать, що найбільше поточних видатків загального фонду було спрямовано на оплату праці та нарахування на заробітну плату. Так, у 2021 р. ці видатки становили 89,22 % їх загального обсягу, у 2022 р. – 89,88, у 2023 р. – 92,2 %. Упродовж досліджуваного періоду касові видатки на оплату праці й нарахування на заробітну плату зменшувалися відносно попереднього року. Так, у 2022 р. спостерігалось їх

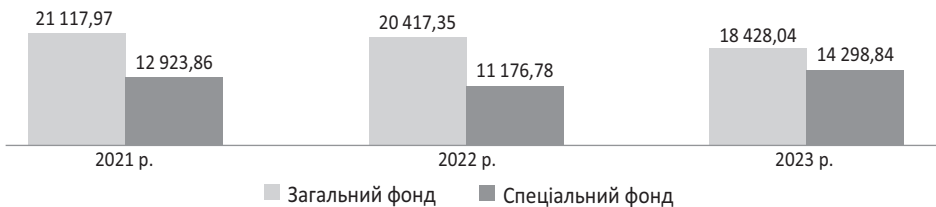

Рис. 1. Динаміка обсягів касових видатків ЗВО із загального та спеціального фондів державного бюджету протягом 2021–2023 рр., млн грн
Побудовано авторами за даними бюджетної звітності.

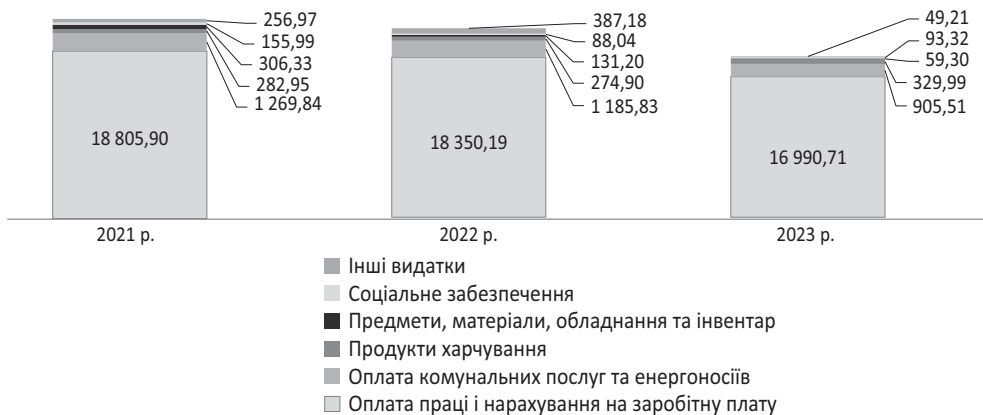

Рис. 2. Структура касових видатків споживання ЗВО із загального фонду державного бюджету протягом 2021–2023 рр., млн грн
Побудовано авторами за даними бюджетної звітності.

зменшення на 2,42 %, у 2023 р. – на 7,41 %. А за два роки фінансування оплати праці з нарахуваннями скоротилося на 9,65 %.

На рис. 3 відображено зведені обсяги надходжень до спеціального фонду ЗВО за досліджуваними бюджетними програмами в розрізі видів надходжень: кошти, отримані як плата за послуги; кошти, отримані за іншими джерелами власних надходжень; інші надходження спеціального фонду; кошти, отримані на виконання програм соціально-економічного та культурного розвитку регіонів.

Виконані нами розрахунки показують, що обсяги надходжень до спеціального фонду ЗВО зменшились у 2022 р. на 3,38 % порівняно з 2021 р., але у 2023 р. збільшились на 36,32 % відносно 2022 р. Найбільшу частку надходжень становлять кошти, отримані як плата за послуги. У 2022 р. відбулося незначне зменшення надходжень за цим видом – на 4,19 % порівняно з 2021 р., а в 2023 р. спостерігалось їх істотне зростання – на 30,85 % відносно 2022 р.

Контингент здобувачів освіти є ключовим показником для розподі-

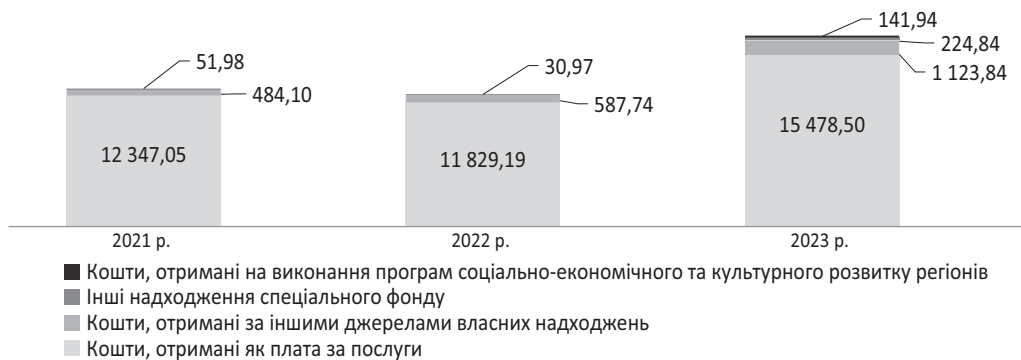

Рис. 3. Структура зведених обсягів надходжень до спеціального фонду ЗВО протягом 2021–2023 рр., млн грн
Побудовано авторами за даними бюджетної звітності.

лу фінансування між ЗВО. На рис. 4 показано, як змінювалася протягом 2021–2023 рр. чисельність студентів, що навчались у ЗВО системи МОН за кошти державного бюджету та за кошти фізичних і юридичних осіб.

Розрахунки свідчать, що загальна чисельність студентів, які навчалися за кошти державного бюджету, у 2022 р. зросла на 32 235 осіб (10,78 %) порівняно з 2021 р., а в 2023 р. спостерігалось її незначне скорочення, на 4 036 осіб (1,22 %) відносно 2022 р.

Загальна чисельність студентів, що здобували освіту за кошти юридичних і фізичних осіб, упродовж досліджуваного періоду збільшувалася щороку. Так, у 2022 р. чисельність студентів за контрактом зросла на 35 772 особи (9,37 %) порівняно

з 2021 р., а в 2023 р. – на 50 000 осіб (11,97 %) відносно 2022 р.

На рис. 5 наведено динаміку чисельності студентів, які здобували освіту за кошти державного бюджету протягом досліджуваного періоду, у розрізі груп ЗВО.

Як бачимо на рис. 5, найбільший контингент студентів притаманний ЗВО університетських міст і міст – обласних центрів та, незважаючи на війну, залишається стабільним. У закладах м. Києва й інших міст у 2023 р. спостерігалось зменшення чисельності студентів на 3,88 та 5,24 % відповідно.

На рис. 6 відображено динаміку чисельності студентів, що здобували освіту за кошти юридичних і фізичних осіб протягом досліджуваного періоду, у розрізі груп ЗВО.

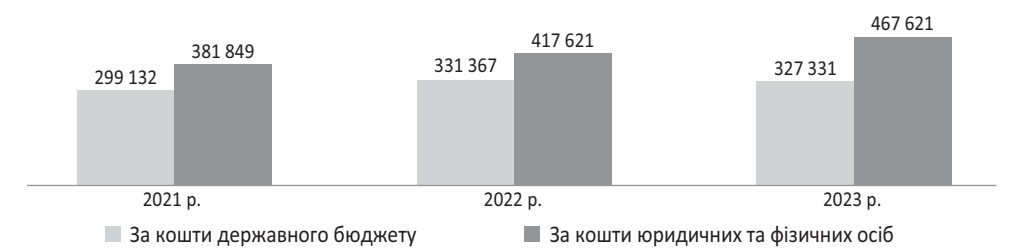

Рис. 4. Динаміка чисельності студентів ЗВО системи МОН, які здобували освіту (загалом по Україні), у 2021–2023 рр., осіб

Побудовано авторами за даними бюджетної звітності.

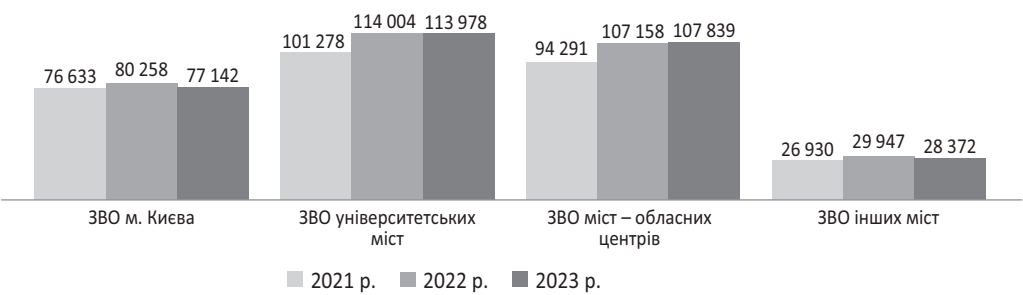

Рис. 5. Динаміка чисельності студентів ЗВО, які здобували освіту за кошти державного бюджету, у розрізі груп ЗВО у 2021–2023 рр., осіб

Побудовано авторами за даними бюджетної звітності.

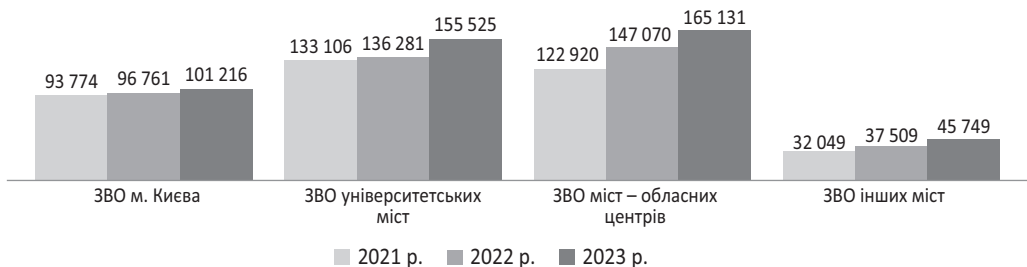

Рис. 6. Динаміка чисельності студентів ЗВО, які здобували освіту за кошти юридичних і фізичних осіб, у розрізі груп ЗВО у 2021–2023 рр., осіб
Побудовано авторами за даними бюджетної звітності.

Виконані розрахунки показують, що впродовж досліджуваного періоду відбулося збільшення чисельності студентів, які навчалися за кошти юридичних та фізичних осіб, у всіх групах ЗВО, зокрема у ЗВО м. Києва – на 7,84 %, у ЗВО університетських міст – на 16,84, у ЗВО міст – обласних центрів – на 34,34, у ЗВО інших міст – на 42,74 %.

Загалом по Україні у ЗВО системи МОН у 2022 р. налічувалося 39 403,17 середньорічних ставок педагогічних і науково-педагогічних працівників за рахунок коштів загального фонду із середньою заробітною платою

19 791 грн, а в 2023 р. – 38 878,03 ставок із середньою зарплатою 18 674 грн. Отже, за цей період спостерігається скорочення кількості середньорічних ставок педагогічних працівників на 525,14 од. (1,33 %) та зменшення середньої заробітної плати цих працівників на 1 117 грн (5,64 %).

На рис. 7 відображено динаміку середньорічної кількості ставок та середньої заробітної плати в розрізі груп ЗВО у 2022 і 2023 рр.

Згідно з рис. 7, у групах ЗВО м. Києва та університетських міст спостерігається скорочення середньорічної кількості ставок педпра-

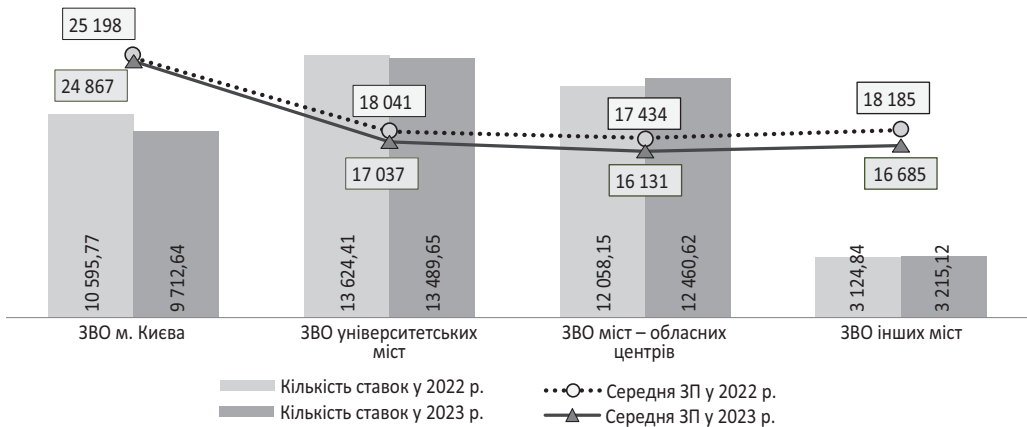

Рис. 7. Середньорічна кількість ставок та середня заробітна плата педагогічних і науково-педагогічних працівників за рахунок коштів загального фонду у 2022 та 2023 рр., од., грн
Побудовано авторами за даними бюджетної звітності.

цівників на 883,13 од. (8,33 %) і на 134,76 од. (0,99 %) відповідно. У двох інших групах зафіксовано підвищення цього показника, а саме: у групі ЗВО міст – обласних центрів – на 402,47 од. (3,34 %), у групі ЗВО інших міст – на 90,28 од. (2,89 %).

Середня заробітна плата педагогічних і науково-педагогічних працівників у розрахунку на одну ставку загалом по Україні дорівнювала у 2022 р. 19 791 грн, у 2023 р. – 18 674 грн. Заробітна плата впродовж двох років перевищувала середнє значення по Україні тільки в групі ЗВО м. Києва на 27,32 та 33,16 % відповідно у 2022 і 2023 рр. В інших групах цей показник менший за середнє значення по Україні, зокрема в групі ЗВО міст – обласних центрів – на 11,91 і 13,62 %, у групі ЗВО інших міст – на 8,11 та 10,65 %, у групі ЗВО університетських міст – на 8,84 і 8,77 %.

Проведений аналіз також виявив зменшення заробітної плати у 2023 р. порівняно з 2022 р. у ЗВО всіх груп,

зокрема в групі ЗВО м. Києва – на 331 грн (1,31 %), університетських міст – на 1 004 грн (5,57 %), міст – обласних центрів – на 1 303 грн (7,47 %), інших міст – на 1 500 грн (8,25 %).

Розглянемо середню вартість підготовки одного фахівця з вищою освітою за кошти загального фонду державного бюджету й середньорічний приведений контингент студентів, які здобували освіту у 2022 і 2023 рр., у розрізі груп ЗВО (рис. 8).

У 2023 р. розрахована середня вартість підготовки одного здобувача вищої освіти загалом по Україні становила 60 405 грн, що на 16,1 % менше ніж у 2022 р. (71 994 грн). Найістотніше зменшення вартості зафіксовано у ЗВО університетських міст – на 18,89 %, далі за ранжуванням ідуть ЗВО інших міст (на 17,7 %), ЗВО міст – обласних центрів (на 16,61 %) та ЗВО м. Києва (на 10,45 %).

Порівнюючи середню вартість підготовки одного студента у визначених групах ЗВО із середнім значенням по Україні, можна констатувати,

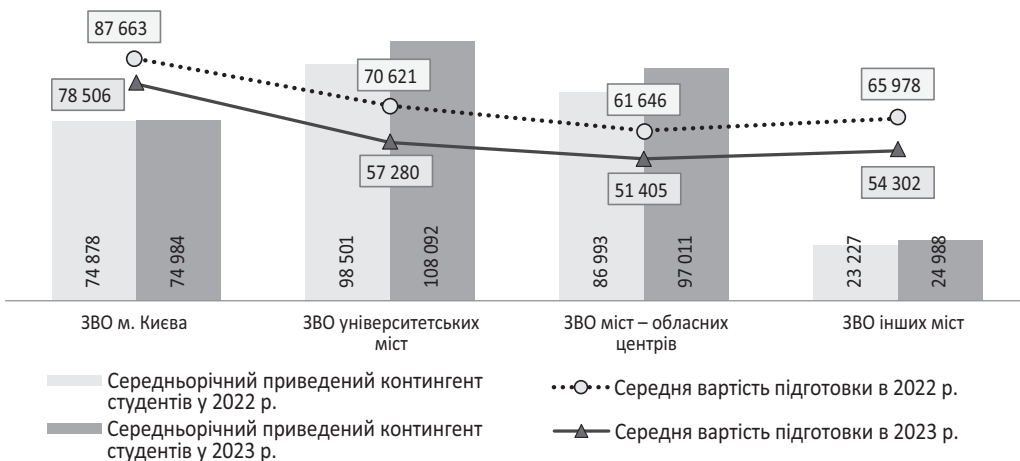

Рис. 8. Середньорічний приведений контингент студентів та середня вартість підготовки одного студента в розрізі груп ЗВО у 2022 і 2023 рр., осіб, грн

Побудовано авторами за даними бюджетної звітності.

що для ЗВО м. Києва вона більша майже на 30 %. В інших групах цей показник є меншим від середнього, а саме: у ЗВО університетських міст – на 5,17 %, у ЗВО інших міст – на 10,1, у ЗВО міст – обласних центрів – на 14,9 %.

У групі ЗВО м. Києва налічувалося 20 закладів. У більшості закладів цієї групи (13 ЗВО) середня вартість навчання одного студента коливається від 45 тис. до 70 тис. грн, у чотирьох ЗВО – від 70 тис. до 90 тис. грн, у трьох – понад 90 тис. грн.

У групі ЗВО університетських міст налічувалося 46 закладів, із них у 24 ЗВО вартість навчання одного студента перевищує середнє значення по групі.

Показники середньорічного приведеного контингенту студентів та середньої вартості підготовки одного здобувача вищої освіти в групі ЗВО університетських міст відображено на рис. 9.

Найвища середня вартість підготовки одного здобувача серед ЗВО університетських міст спостерігалася в Одесі – 65 680 грн, що на

14,65 % більше від середнього показника по групі. У Дніпрі вона становила 60 088 грн (на 4,9 % більше від середнього показника); у Львові – 59 130 грн (на 3,23 % більше); у Харкові – 51 992 грн (на 9,23 % менше за середній показник по групі).

У групі ЗВО міст – обласних центрів налічувалося 49 закладів, із них у 21 ЗВО середня вартість навчання одного студента перевищувала середній показник по групі. У більшості закладів (28 ЗВО) середня вартість навчання одного студента коливається від 40 тис. до 50 тис. грн; у 13 ЗВО – від 50 тис. до 60 тис. грн; у трьох ЗВО – від 60 тис. до 70 тис. грн; у п'яти – понад 70 тис. грн.

У групі ЗВО інших міст налічувалося 23 заклади, з них у 17 ЗВО вартість навчання одного студента перевищує середній показник по групі. У більшості закладів (9 ЗВО) цей показник перебуває в діапазоні від 50 тис. до 60 тис. грн; у шести ЗВО – від 30 тис. до 50 тис. грн; у чотирьох – від 60 тис. до 70 тис. грн і ще в чотирьох – понад 70 тис. грн.

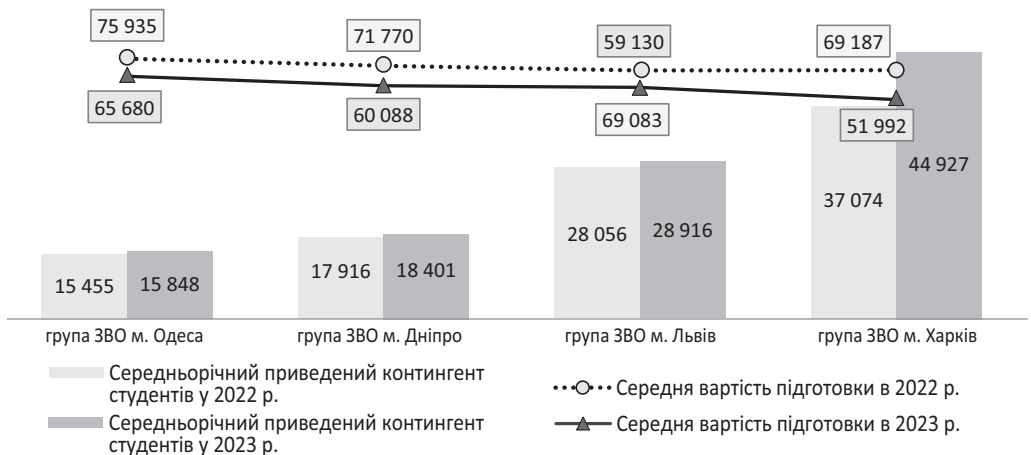

Рис. 9. Середньорічний приведений контингент студентів та середня вартість підготовки одного студента у ЗВО університетських міст у 2022 і 2023 рр., осіб, грн
Побудовано авторами за даними бюджетної звітності.

Розглянемо видатки на виплату стипендій студентам ЗВО впродовж 2021–2023 рр. у розрізі груп ЗВО (таблиця).

Наведені в таблиці дані свідчать, що загалом по Україні у 2022 р. спостерігалось збільшення видатків на виплату стипендій студентам порівняно з 2021 р. (на 35,53 %) та зменшення у 2023 р. порівняно з 2022 р. (на 4,65 %).

Підсумовуючи викладене, доходимо таких висновків:

1. Вітчизняними й зарубіжними вченими доведено, що розвиток системи вищої освіти більшою мірою залежить від достатнього фінансового забезпечення, яке дає можливість ЗВО надавати якісні освітні послуги з підготовки фахівців, утримувати висококваліфікований педагогічний і науково-педагогічний персонал, розвивати його інтелектуальний потенціал, підтримувати в належному стані матеріально-технічну базу ЗВО, проводити фундаментальні й прикладні наукові дослідження тощо.

2. Реформування системи фінансування вищої освіти відбувається в умовах інтеграції України в європейський простір; відповідними законодавчими актами запроваджено формульний розподіл бюджетних коштів між ЗВО, що є більш прозорим

і дієвим способом спонукати заклади до надання якісних освітніх послуг та набору контингенту студентів.

3. Відбувається трансформація мережі ЗВО за рахунок об'єднання й укрупнення закладів із незначним контингентом студентів і недостатніми матеріально-технічними ресурсами.

4. У ході виконання аналітичного дослідження нами проаналізовано видатки із загального та спеціального фондів державного бюджету, розраховано середню місячну заробітну плату педагогічних і науково-педагогічних працівників ЗВО з коштів загального фонду державного бюджету, середньорічний приведений контингент студентів та середню річну вартість підготовки одного здобувача за рахунок коштів державного замовлення.

5. Визначено, що впродовж досліджуваного періоду щорічно відбувалося зменшення касових видатків із загального фонду державного бюджету порівняно з попереднім роком: у 2022 р. – на 3,32 %, у 2023 р. – на 9,74 %. Найбільший обсяг поточних видатків загального фонду було спрямовано на оплату праці з нарахуваннями на заробітну плату працівників ЗВО. У 2023 р. середня заробітна плата педагогічного й науково-педагогічного персоналу стано-

Таблиця
Видатки на виплату стипендії студентам ЗВО у 2021–2023 рр.

Група ЗВО	Видатки на стипендію, млн грн			Абсолютне збільшення / зменшення, млн грн		Відносне збільшення / зменшення, %	
	2021	2022	2023	2022 до 2021	2023 до 2022	2022 до 2021	2023 до 2022
ЗВО м. Києва	747,83	1 073,48	997,18	325,65	-76,30	43,55	-7,11
ЗВО університетських міст	971,73	1 334,77	1 265,20	363,04	-69,57	37,36	-5,21
ЗВО міст – обласних центрів	905,04	1 197,56	1 172,05	292,52	-25,51	32,32	-2,13
ЗВО інших міст	236,54	300,46	290,01	63,92	-10,45	27,02	-3,48
Україна	2 861,14	3 906,27	3 724,44	1 045,13	-181,83	36,53	-4,65

Складено авторами за даними бюджетної звітності.

вила 18 674 грн у розрахунку на одну ставку. Вища за середню по Україні середня заробітна плата була тільки в групі ЗВО м. Києва (на 33,16 %). В інших групах вона була меншою від середнього значення, а саме: у групі ЗВО університетських міст – на 8,77 %; у групі ЗВО інших міст – на 10,65; у групі ЗВО міст – обласних центрів – на 13,62 %.

6. Розрахована середня вартість підготовки одного здобувача, який навчався за кошти державного бюджету, у закладах ЗВО системи МОН у 2023 р. становила 60 405 грн. У ЗВО

м. Києва цей показник перевищував середній по Україні майже на 30 %. В інших групах він був меншим за середній, зокрема у ЗВО університетських міст – на 5,2 %; у ЗВО інших міст – на 10,1; у ЗВО міст – обласних центрів – на 14,9 %.

7. Предметом подальших досліджень за окресленою тематикою має стати моделювання ефективності використання бюджетних коштів у сфері вищої освіти, а також прогнозування чисельності випускників закладів загальної середньої освіти, які будуть потенційними абітурієнтами ЗВО.

Список використаних джерел

1. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text).
2. Варналій З., Красільник О. Оптимізація фінансування державних вищих навчальних закладів України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2017. № 5 (194). С. 6–13. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2017/194-5/1>.
3. Kovalenko Y., Porovych L. Фінансування закладів вищої освіти: проблеми та напрями вдосконалення в Україні. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 1 (13). С. 150–159. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2018-1\(13\)-150-159](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2018-1(13)-150-159).
4. Hromovenko K., Tytska Y. Forming the development strategy of modern HEI. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4, No. 3. P. 42-50. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-3-42-50>.
5. Diversification of sources of financing higher education: the experience of reform in European countries / L. Lysiak et al. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary*. 2022. Vol. 12, Iss. 1, Spec. Iss. XXV. P. 143-147. URL: <http://www.magnanimitas.cz/12-01-xxv>.
6. Leshanych L., Miahkykh I., Shkoda M. Models of financing of higher education institutions in foreign countries. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4, No. 5. P. 145-150. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-5-145-150>.
7. Савченко І. Г., Чумак О. В. Модернізація державного механізму фінансування вищої освіти в умовах її реформування. *Теорія та практика державного управління*. 2017. № 3 (58). С. 85–90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2017_3_14.
8. Ловінська Л. Г. Визначення вартості освітніх послуг. *Фінанси України*. 2017. № 2. С. 12–26. URL: https://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2017_2_4.
9. Ловінська Л. Г., Парасій-Вергуненко І. М. Вартість освітніх послуг як базовий показник розподілу бюджетного фінансування між закладами вищої освіти. *Наукові праці НДФІ*. 2018. № 3 (84). С. 18–36. URL: https://nbuv.gov.ua/UJRN/Npdfi_2018_3_3.
10. Collins B., Fountain J. H., Dortch C. The COVID-19 Pandemic and Institutions of Higher Education: Contemporary Issues. 2021. URL: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R46666>.
11. Estermann T., Bennetot Pruvot E. Financially Sustainable Universities II: European universities diversifying income streams / EUA. 2011. URL: <https://www.eua.eu/resources/>

publications/405:financially-sustainable-universities-ii-european-universities-diversifying-income-streams.html.

12. Гапон В. В., Барабаш О. А., Читаєва К. Г. Інформаційні аспекти порівняльного аналізу використання коштів у сфері фахової передвищої освіти. *Освітня аналітика України*. 2024. № 1 (27). С. 5–22. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2024-1-5-22>.

13. Читаєва К. Г. Аналіз забезпеченості закладів вищої освіти науково-педагогічними кадрами в умовах воєнного стану в Україні. *Освітня аналітика України*. 2024. № 3 (29). С. 88–97. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2024-3-88-97>.

14. Особливості виконання державного замовлення на підготовку здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану в Україні у 2022 році / В. В. Гапон та ін. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 11 (17). С. 815–830. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-11\(17\)-815-830](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-11(17)-815-830).

15. Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності : постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 № 1146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF#Text>.

16. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2019 р. № 1146 : постанова Кабінету Міністрів України від 15.03.2024 № 298. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/298-2024-%D0%BF#Text>.

17. Тижневі освітянські та наукові новини. *Верховна Рада України*. 2024. 24 берез. URL: https://kno.rada.gov.ua/news/about_main/76508.html.

18. Законопроект про освітні гранти: коротко про головне. *Освіта.ua*. 2024. 5 лют. URL: <https://osvita.ua/vnz/91361/>.

Andrii Lytvynchuk

Ph. D. (Economics), Senior Researcher, SSI "Institute of Educational Analytics", Kyiv, Ukraine, a.litvinchuk@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7523-558X>

Valentyna Gapon

Ph. D. (Pedagogical), SSI "Institute of Educational Analytics", Kyiv, Ukraine, v.gapon@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7521-5450>

Nataliia Pron

Ph. D. (Economics), SSI "Institute of Educational Analytics", Kyiv, Ukraine, n.pron@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9413-8793>

Olena Barabash

SSI "Institute of Educational Analytics", Kyiv, Ukraine, o.barabash@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2545-0369>

Kateryna Chytaieva

SSI "Institute of Educational Analytics", Kyiv, Ukraine, k.chitaeva@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0688-8269>

ANALYSIS OF FINANCIAL SUPPORT FOR HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS DURING THE ARMED AGGRESSION AGAINST UKRAINE

Abstract. *This article focuses on the monitoring of financial support to higher education institutions (HEIs) that fall under the jurisdiction of the Ministry of Education and Science of Ukraine (MESU) and are funded through the budget programmes KPKVK 2201160 "Training of personnel by HEIs and ensuring the operation of their practice bases" and KPKVK 2201280 "Training of personnel by Taras Shevchenko National University of Kyiv". Based on a number of academic sources, the study examines the advantages and disadvantages of different higher education financing systems and analyses the main indicators that define the current state and development trends of HEIs in Ukraine and abroad. The European experience of implementing state budget financing mechanisms highlights the use of different economic models for allocating funds as part of higher education funding reforms aimed at aligning with international standards of educational quality. The study is grounded in annual financial and economic reports of HEIs from 2021 to 2023. The analysis was conducted across different HEI categories, including institutions in the city of Kyiv, university cities (Dnipro, Lviv, Odesa, Kharkiv), regional centres and other urban areas. The study defines the structure of state funding for HEIs within the MESU system and examines expenditures from both general and special state budget funds allocated to student education, staff salaries, scholarships and other related costs. The study also calculates the average annual number of students, the average monthly salary of pedagogical and scientific-pedagogical staff and the average annual cost of education per student.*

Ключові слова: *higher education, students in higher education, educational services, pedagogical and scientific-pedagogical staff, number of students, financial support, cost of training, salary.*

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (2014). *On Higher Education* (Act No. 1556-VII, July 1). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].

2. Varnaliy, Z., & Krasilnyk, O. (2017). Optimization of financing public higher education institutions in Ukraine. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 5(194), 6-13. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2017/194-5/1> [in Ukrainian].
3. Kovalenko, Y., & Popovych, L. (2021). Financing of higher education institutions: problems and directions of improvement in Ukraine. *Problems and Prospects of Economics and Management*, 1(13), 150-159. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2018-1\(13\)-150-159](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2018-1(13)-150-159).
4. Hromovenko, K., & Tytska, Y. (2018). Forming the development strategy of modern HEI. *Baltic Journal of Economic Studies*, 4(3), 42-50. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-3-42-50>.
5. Lysiak, L., Kachula, S., Zarutskaya, H., Hrabchuk, O., & Petrova, Ya. (2022). Diversification of sources of financing higher education: the experience of reform in European countries. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary*, 12(1, XXV), 143-147. Retrieved from <http://www.magnanimitas.cz/12-01-xxv>.
6. Leshanych, L., Miahkykh, I., & Shkoda, M. (2018). Models of financing of higher education institutions in foreign countries. *Baltic Journal of Economic Studies*, 4(5), 145-150. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-5-145-150>.
7. Savchenko, I., & Chumak, O. (2017). Modernization of state mechanism for higher education funding under reforms. *Theory and Practice of Public Administration*, 3(58), 85-90. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2017_3_14 [in Ukrainian].
8. Lovinska, L. (2017). Determining the cost of educational services. *Finance of Ukraine*, 2, 12-26. Retrieved from https://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2017_2_4 [in Ukrainian].
9. Lovinska, L., & Parasii-Verhunencko, I. (2018). The cost of educational services as the basic indicator of distribution of budget funding among higher education institutions. *RFI Scientific Papers*, 3(84), 18-36. Retrieved from https://nbuv.gov.ua/UJRN/Npndfi_2018_3_3 [in Ukrainian].
10. Collins, B., Fountain, J. H., & Dortch, C. (2021). *The COVID-19 Pandemic and Institutions of Higher Education: Contemporary Issues*. Retrieved from <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R46666>.
11. Estermann, T., & Bennetot Pruvot, E. (2011). Financially Sustainable Universities II: European universities diversifying income streams. *EUA*. Retrieved from <https://www.eua.eu/resources/publications/405:financially-sustainable-universities-ii-european-universities-diversifying-income-streams.html>.
12. Gapon, V., Barabash, O., & Chytaieva, K. (2024). Information aspects of comparative analysis of the use of funds in the field of professional non-tertiary education. *Educational Analytics of Ukraine*, 1(27), 5-22. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2024-1-5-22> [in Ukrainian].
13. Chytaieva, K. (2024). Analysis of the coverage of higher education institutions with scientific and pedagogical staff during martial law in Ukraine. *Educational Analytics of Ukraine*, 3(29), 88-97. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2024-3-88-97> [in Ukrainian].
14. Gapon, V., Lytvynchuk, A., Pron, N., Chymbay, L., & Popkova, L. (2023). Features of implementing a state order for the training of higher education students under conditions of martial law in Ukraine in 2022. *Current issues in modern science*, 11(17), 815-830. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-11\(17\)-815-830](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-11(17)-815-830) [in Ukrainian].
15. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2019). *On the distribution of state budget expenditures between higher education institutions based on the indicators of their educational, scientific and international activities* (Resolution No. 1146, December 24). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

16. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2024). *On amendments to the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1146 dated December 24, 2019* (Resolution No. 298, March 15). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/298-2024-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

17. Verkhovna Rada of Ukraine. (2024, March 24). *Weekly educational and scientific news*. Retrieved from https://kno.rada.gov.ua/news/about_main/76508.html [in Ukrainian].

18. Osvita.ua. (2024, February 5). *Draft law on educational grants: a brief summary*. Retrieved from <https://osvita.ua/vnz/91361/> [in Ukrainian].

Tetiana Dron

SSI "Institute of Educational Analytics", Kyiv, Ukraine, t.dron@iea.gov.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1374-5610>

DATA VISUALISATION AS A TOOL FOR ENHANCING THE INFORMATIVE VALUE OF MONITORING STUDIES ON EDUCATION QUALITY

Abstract. *This article examines the critical role of data visualization in monitoring and analysing the implementation of education reform in Ukraine. It provides an in-depth exploration of how modern visualization tools enhance the effectiveness of monitoring studies related to educational reforms. Specifically, the study investigates advanced table-generation technologies, such as Google Sheets and Duet AI by Google, alongside data visualization tools, including artificial intelligence-based solutions. The material presents contemporary data visualization platforms, such as Tableau, Microsoft Power BI, and Google Charts, which enable interactive data analysis, the construction of charts, graphs, maps, and dashboards, and the identification of trends and patterns to support informed decision-making. Furthermore, the study emphasizes the significance of SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) as a widely used statistical software for data analysis in social, medical, economic, and other research domains. SPSS facilitates the processing of large datasets, statistical computations, and visualization generation, making it a key tool for preparing monitoring reports in the education sector. Additionally, the article illustrates the application of data visualization methods in a monitoring study on the implementation of the New Ukrainian School (NUS) reform, conducted by the State Scientific Institution "Institute of Educational Analytics". The findings highlight the importance of modern data visualization techniques in analytical reports based on monitoring studies. Accurate and timely data representation enhances evidence-based decision-making, improves communication among stakeholders involved in the reform process, and enables prompt responses to emerging challenges. As a result, data visualization serves as a fundamental element in optimizing educational management, contributing to the effective implementation and long-term sustainability of the NUS reform.*

Keywords: data visualisation, New Ukrainian School, monitoring study, general secondary education, educational reform.

JEL classification: I28.

DOI: 10.32987/2617-8532-2024-6-81-92.

In today's environment, reforming secondary education is a prerequisite for modernising the education sector, improving the quality of educational services, creating a safe educational environment and integrating Ukraine's education system into the European

Education Area. The implementation of the New Ukrainian School (NUS) reform is one of the most important educational initiatives in Ukraine, aimed at creating a modern education system that meets the requirements of the times and promotes the comprehensive

© Дронь Т. О., 2024

development of learners. The main objectives of the NUS reform are to provide pupils with the necessary skills and competences for their future lives, to educate learners as innovators and citizens and to apply the pedagogy of partnership, i.e. cooperation between teachers, pupils and pupils' parents. The success of this reform depends on the clear and consistent implementation of changes at all levels of the educational process. This requires constant monitoring of various aspects of the reform, including the quality of education, teacher training, learning environment and learner achievement.

One key tool for effectively tracking change implementation is establishing feedback from reform participants through monitoring. A monitoring study should be conducted at regular intervals to record changes' dynamics. The results of monitoring are presented in the form of analytical reports. Such reports are generated by tabulating and visualising data based on the arrays of respondents' answers.

Building tables for visual representation of data in research is an important stage of information processing, as tables provide a structured and compact way to present results. The main features of table design include a clear definition of headings that reflect the essence of the indicators, adherence to common units of measurement for correct comparison of data, and a logical sequence of information presentation [1]. Data in tables should be organised in a way that facilitates their perception and analysis; tables are often accompanied by additional explanations or footnotes to clarify the values of indicators or methods of their calculation. The utilization of tables

enhances data visibility and facilitates a comprehensive overview of general trends and interrelationships among indicators. This structured presentation is crucial for deriving accurate and well-founded conclusions in scientific studies [2].

Tables serve as a foundational tool for visualizing data through graphs and charts, enabling the representation of complex datasets in a structured and comprehensible manner. This approach enhances data interpretation, facilitates analytical processes, and supports informed decision-making. Due to visualisation, the educational community, government agencies and the public can get a clear picture of the progress of the reform and its impact on the participants in the educational process [3].

The problem of data visualisation was considered in the scientific works of C. Cantini, C. Chellini, M. Teresa Sagri [4], V. P. Mulyar, Y. A. Boyko, etc. In particular, V. P. Mulyar considers the theoretical foundations of data visualisation and infographics, the issues of building charts and graphs in Google Sheets and Google Analytics. The author also defined the basics of data visualisation in Google Data Studio and Microsoft Power BI [1]. In the works of Y. A. Boyko, the features of analytical tools R, SAS and SPSS are defined [5].

The purpose of this paper is to identify existing approaches to data visualisation and to justify the importance of using the latest methods of visual presentation of results when generating analytical reports on the results of monitoring studies of the NUS reform.

Data visualisation is one of the key elements of modern scientific research

that contributes to the understanding of complex phenomena and processes. It enables the effective presentation of large amounts of information, making it more accessible for analysis, interpretation and communication. With its ability to integrate multidimensional data into an easy-to-understand graphical format, visualisation helps to identify trends, discover patterns and formulate hypotheses.

The key principles of data visualisation are as follows [6]:

- a concise approach to texts, images, graphs;
- avoidance of information distortion;
- comparison of data on one graph or chart;
- choosing an adequate visualisation method (type);
- logical order of data presentation.

The field of data visualisation is constantly evolving to meet the challenges of the digital age. Innovative technologies, such as interactive platforms, three-dimensional graphics and artificial intelligence, provide new approaches to

presenting information. For example, the use of machine learning algorithms allows data to be automatically structured and the best ways to present it visually.

In addition, methods of personalising visualisations are being improved, enabling graphs to be customised to meet the needs of specific user groups. This permits scientists to communicate more effectively with other disciplines and stakeholders, which enhances interdisciplinary collaboration and promotes informed decision-making.

Today, there is a wide range of data visualisation tools that are constantly improving and offering new features. Some of the most notable examples include (Table):

Tables are the fundamental basis for creating visualised materials. The tabular format is an effective method of visualising the results of a monitoring study. For example, in an analytical report, this data visualisation format is used to present information about groups, the number of survey

Table

Features of the leading data visualising tools

Tableau	A leading business intelligence and data visualisation platform that transforms complex information into understandable and interactive visual representations. It is designed to quickly analyse data and create charts, graphs, maps and dashboards to help users identify trends, patterns and make informed decisions. Tableau is also used in science and education to visualise research data and create educational materials.
Microsoft Power BI	It is a modern business intelligence platform that enables the interactive analysis and visualisation of data, and the creation of dashboards and reports that provide useful information for informed decision-making. It's part of the Microsoft system and integrates with many other products including Excel, Azure, SharePoint and Microsoft Teams. Power BI integrates with Excel, Teams, and Dynamics 365, facilitating organisations to combine data from multiple sources into a single platform, which is particularly effective for educational research.
Google Charts	It is a free web tool for creating interactive data visualisations that works on the basis of JavaScript and HTML5. It permits developers to integrate graphs and charts into web applications or websites, providing flexibility in design and interactivity. Due to its ease of use and integration with other Google products, Google Charts is a popular choice for data presentation. In the education sector, this tool is used to visualise statistical data and create interactive learning materials.

Created by the author according to the data: [7].

participants by region, and their characteristics.

Modern spreadsheet tools are constantly evolving, offering users new features and simplifying data management. The latest solutions include the following:

- *Google Sheets* is an online spreadsheet tool that is part of the Google Workspace system. It enables users to create spreadsheets, analyse data, collaborate in real-time, and integrate spreadsheets with other Google services such as Google Drive, Google Forms and Google Analytics.

- *Duet AI by Google* is an innovative artificial intelligence technology integrated into Google Workspace services. It is designed to increase productivity and simplify the work with documents, spreadsheets, presentations and other tools by offering intelligent assistance to users. Thanks to its generative AI capabilities, Duet AI automates routine tasks, improves collaboration, and helps you gain new insights [8].

The tabular materials are compiled on the basis of the processed data set, based on the results of the respondents' questionnaire. The processing of the data set includes checking the relevance of the data, coding it and, if necessary, weighting it. For this purpose, certain software packages are used, such as SPSS (Statistical Package for the Social Sciences).

SPSS is a data analysis software tool used in social, medical, economic and other research fields. It allows for the easy processing of data sets, the performance of statistical calculations and the creation of visualisations. SPSS supports a wide range of file formats, including Excel (.xls, .xlsx), CSV, text files, SQL databases, and SPSS's own save format (.sav). SPSS is a robust statistical

software designed for handling large datasets, facilitating comprehensive analyses, and extracting meaningful insights essential for data-driven decision-making [5].

The main stages of processing a data set in SPSS include:

1. Data import. Data are imported in the form of tables, where rows are observations and columns are variables.

2. Data preparation. Coding of variables: assigning numerical codes to categories (e.g., 1 for male, 2 for female). Checking for missing values: SPSS can detect and handle missing data, such as replacing them with averages. Transforming variables: calculating new variables, recoding data, standardising.

3. Descriptive statistics. SPSS offers a wide range of tools for calculating basic characteristics of a data set, such as mean, median, mode, standard deviation, minimum and maximum values. This helps to get a general idea of the data distribution.

4. Statistical analysis. SPSS supports various methods of analysis: correlation analysis (identifying relationships between variables); regression analysis (estimating the dependence of the outcome variable on the factors); analysis of variation (determining differences between groups); factor analysis (reducing the number of variables and searching for latent factors); analysis of variance (identifying variability in data).

5. Data visualisation SPSS offers a wide range of graphical tools: bar charts, pie charts, boxplots, scatterplots. These graphs help to visualise the results of the analysis and facilitate data interpretation.

6. Interpretation of results. After performing the analysis, SPSS generates reports in the form of tables and graphs. Users can view the results through the

software interface or export them to formats such as Word, Excel, or PDF.

7. Data export. The processed data can be saved in various formats for further use. SPSS also supports integration with other applications, which makes it easy to transfer data between tools [5].

In general, data visualisation is an integral part of research. With the help of visualisation processes, researchers improve their ability to visually track changes in phenomena over time. Presenting information in a visual form with the help of graphs, charts and other images permits for a more accurate description of the results obtained, as well as identifying and tracking the most important trends.

Information visualization tools facilitate the effective communication of large datasets by presenting data in a clear and structured manner. Key visualization techniques include graphs (e.g., line, bar, pie), charts, heat maps, diagrams, and infographics, each offering distinct analytical capabilities. For instance, line graphs effectively illustrate temporal trends, whereas pie charts are suited for representing proportional relationships. Heat maps enable the rapid identification of areas with the highest concentration of specific indicators, making them particularly valuable in multivariate analyses. The selection of an appropriate visualization method should be guided by the nature of the data, the objectives of the study, and the informational needs of the target audience, thereby ensuring the accurate representation of findings and facilitating their interpretation.

Therefore, data visualisation in the context of monitoring studies plays a key role, as it enables to quickly and clearly convey information about

changes, deviations or trends in the studied indicators. We can consider visualisation processes on the example of monitoring studies of the New Ukrainian School reform.

Since 2019, the implementation of the principles of the New Ukrainian School (NUS) [9] has been monitored through a nationwide monitoring study among participants in the educational process – principals, teachers, head teachers and pupils' parents. The survey of these groups is conducted using the Google Forms platform.

In the course of monitoring studies of the NUS reform, issues related to data visualisation were considered [10]. Among them:

- analysis of the role of data visualisation in the process of monitoring educational reforms, including the New Ukrainian School reform;
- identifying the main methods of data visualisation that contribute to improving decision-making in the education sector;
- evaluating the effectiveness of various data visualisation tools in the context of monitoring the implementation of educational innovations;
- to develop proposals for improving the use of data visualisation to ensure transparency and improve the quality of monitoring of the reform process;
- to formulate practical recommendations for education managers on the use of data visualisation tools in the practice of monitoring educational reforms.

The results obtained from the survey are processed using statistical software, and the data are then visualised.

In general, the main methods of data visualisation used in monitoring studies include:

– line graphs: used to illustrate the dynamics of changes in indicators over time, such as tracking changes in the level of material and technical support for NUS classrooms;

– bar and pie charts: these facilitate the comparison of indicator values across different categories or time periods;

– heat maps: used to show the intensity of phenomena in either a spatial or temporal context, such as tracking the number of internally displaced learners or teachers;

– dashboards: interactive platforms that integrate different types of graphs and tables to provide quick access to key information;

– geospatial maps: used to monitor geographically related processes, such as educational institutions opening or closing.

To generate reports on the results of monitoring studies of the NUS implementation, illustrative elements created in Microsoft Office Excel are predominantly used, with histograms being the primary tool for visualizing the findings.

A histogram is a certain ordered sequence of columns, each of which corresponds to a digit interval, and its height reflects the number of cases or frequencies in this digit [11]. A histogram shows the distribution of values in a set of objects.

For example, histograms can be provided from the monitoring study of the implementation of the NUS reform in pilot educational institutions (basic schools), conducted by the SSI "Institute of Educational Analytics" in 2023, can be provided [12]. In this case, the answers of the participants regarding the qualification category were presented in a horizontal chart without grouping (Fig. 1).

Fig. 1 presents a horizontal chart showing the percentage distribution of survey participants by qualification category. By sorting, it is possible to immediately and clearly identify the smallest and largest shares of respondents, along with their corresponding qualification categories.

A similar visualisation method is used for simple distributions of responses to questions in the socio-demographic block (age, gender, length of service, qualification category, etc.), as well as in the methodological, logistical, and other blocks.

Grouping histograms are used by researchers when grouping different respondent groups based on the same set of questions. For example, if a monitoring study involves principals, teachers from pilot schools, pupils' parents and NUS coordinators, grouping histograms can be used to show the age breakdown of survey participants (Fig. 2).

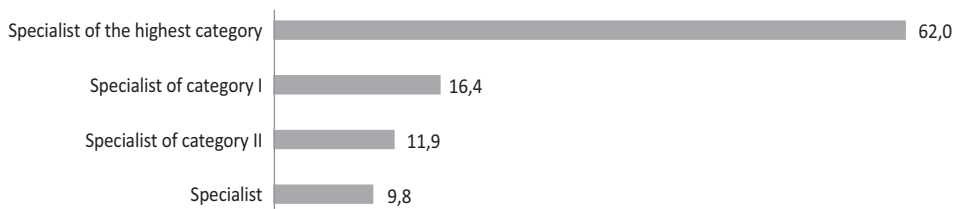

Fig. 1. Distribution of survey participants by qualification category, %
Constructed by the author based on: [12].

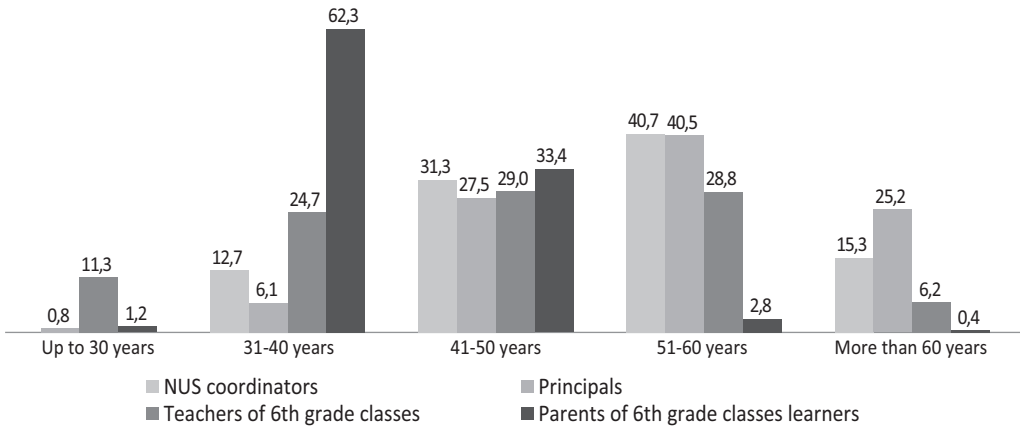

Fig. 2. Distribution of survey participants by age, %

Constructed by the author based on: [12].

In a similar way, it becomes possible to visually show the percentage of respondents by gender (Fig. 3).

Histograms are a clear example of the distribution of values within a set of objects. Histograms are always plotted starting from zero, with the horizontal axis representing the values and the vertical axis showing how many objects in the set correspond to each value. Grouping facilitates for comparing the proportion of respondents in each group.

Horizontal histograms with grouping are also a common method of visualizing data in analytical reports of NUS implementation monitoring studies.

They permit a clear visual representation of the distribution of objects by respective groups or percentage distribution.

Such histograms effectively present information with detailed text alternatives. Examples of such diagrams include the distribution of responses by the names of methodological materials used by teachers in pilot classes, resources and sources used by NUS coordinators (Fig. 4), the names of available material and technical support,

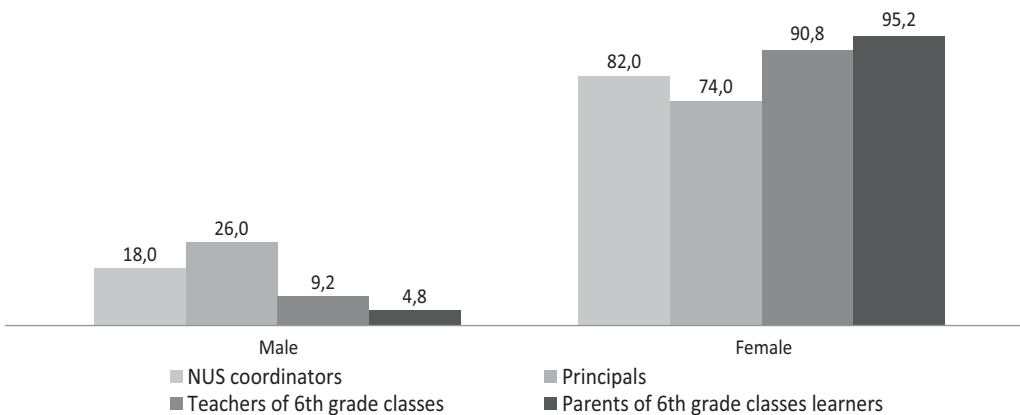

Fig. 3. Distribution of survey participants by gender, %

Constructed by the author based on: [12].

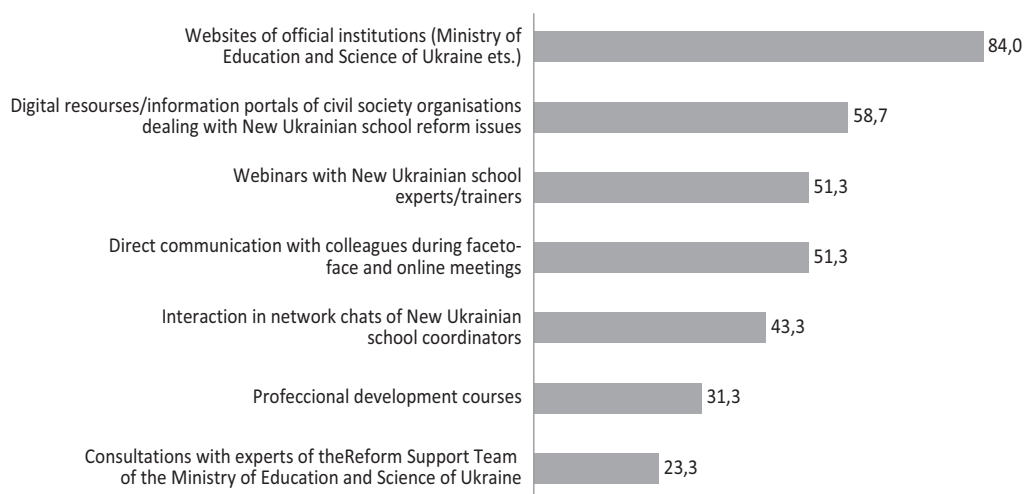

Fig. 4. Distribution of responses of NUS coordinators regarding resources/sources with up-to-date information that they most often use to support their coordination activities, %
Constructed by the author based on: [12].

and the level of damage to educational institutions during the full-scale war etc. (Fig. 5).

Fig. 4 shows a horizontal bar chart without grouping, which, through the proportional arrangement of alternative names, clearly illustrates the resources used by the NUS coordinators with detailed text labels.

Fig. 5 shows a grouped histogram depicting information about the condition

of educational institutions as a result of hostilities, based on responses from two groups of participants: principals and 6th grade teachers. This visualization enables a comparison of answers to the same question from different respondent groups and enables an analysis of the results.

These types of diagrams are the most common form of data visualisation used in preparing analytical reports on the

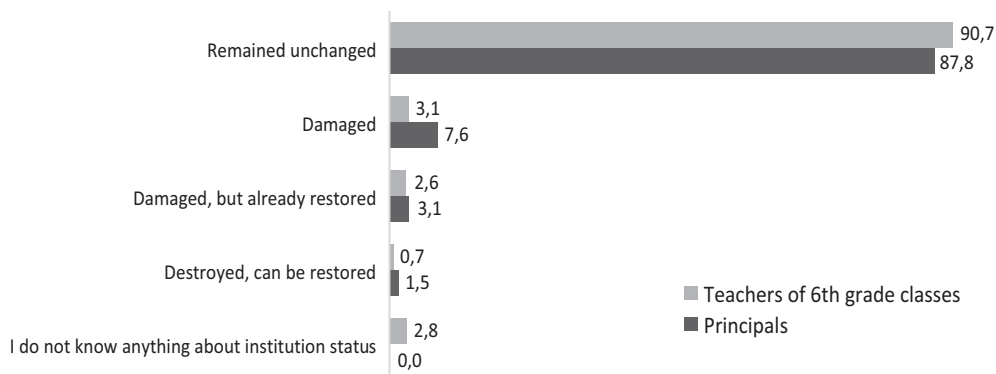

Fig. 5. Distribution of survey participants by answers about the status of the educational institution, %

Constructed by the author based on: [12].

results of monitoring studies related to the implementation of the NUS reform. When conducting monitoring studies on the implementation of the NUS reform, an important aspect is the correct visual presentation of the results. This is possible through various methods of data visualisation.

The visual presentation of information derived from monitoring studies serves as a crucial tool for enhancing the comprehension and analysis of large datasets. The use of graphs, charts, maps, and other visual elements facilitates the effective demonstration of dynamic changes, the identification of trends, and the exploration of relationships between variables, which may be less discernible in textual or tabular formats. This approach not only improves data interpretation but also contributes to a more systematic and insightful analysis of the study findings.

Effective visualization enhances the comprehension of research findings among both specialists and a broader audience with varying levels of expertise. Moreover, visual tools facilitate the rapid identification of trends, anomalies, and deviations in the monitored processes, thereby improving the efficiency of data-driven decision-making and enabling a timely response to emerging issues.

Taking into account the specifics of the preparation of analytical reports on the implementation of the NUS reform, the most common methods of data visualisation include the presentation of results in the form of horizontal and vertical bar charts with grouping and tables. In general, data visualisation is a key element in making an analytical report more informative, as it allows for a clear presentation of the results and the formation of analytical conclusions. However, further research into various forms and approaches to data visualisation, such as the creation of spatial images, is needed. This will permit for more effective use of methods of visualising research data in the education sector, increase the information content and improve the perception of the results of such studies.

Thus, data visualisation remains an important tool in scientific activities, and its continuous improvement and integration of innovative approaches create new opportunities for research and discovery. Data visualisation is an integral part of monitoring research, as it makes data more understandable and accessible for analysis. According to the use of modern technologies, researchers can more effectively monitor dynamic processes, make informed decisions and respond quickly to changes.

References

1. Muliar, V. P. (2020). *Data visualization and infographics*. Kharkiv. Retrieved from <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/21255/1/infohrafika.pdf> [in Ukrainian].
2. UNESCO. (2016). *Designing effective monitoring and evaluation of education systems for 2030: A global synthesis of policies and practices*. Retrieved from https://www.academia.edu/34653270/Designing_effective_monitoring_and_evaluation_of_education_systems_for_2030_A_global_synthesis_of_policies_and_practices_UNESCO_Education_Sector_Division_for_Policies_and_Lifelong_Learning_Systems_ED_PLS_Section_of_Education_Policy_ED_PLS_EDP.

3. Makieiev, S. (2022). International quality monitoring systems of competency-oriented general secondary education. *Educational and research tools*, 58, 150-168. DOI: <https://doi.org/10.34142/2312-1548.2022.58.14> [in Ukrainian].
4. Cantini, C., Chellini, C., & Sagri, M. T. (2016). Big Data Analytics National Educational System Monitoring and Decision Making. *World Journal of Social Science Research*, 3(2). Retrieved from <http://www.scholink.org/ojs/index.php/wjssr/article/view/568/531>.
5. Boyko, Ya. A. (n. d.). *The use of modern statistical programmes R, SPSS and SAS for processing data arrays*. Retrieved from https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/10020/1/Boyko_R,%20SPSS%20%D0%86%20SAS.pdf [in Ukrainian].
6. Yehorchenkov, O. V. (2010). Methodologies of information visualization in project management systems. *Managing the development of complex systems*, 4, 15-18. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Urss_2010_4_5 [in Ukrainian].
7. Kovalchuk, Yu. O. (2015). Data mining in education: current state and perspectives of development. *Information Technologies and Learning Tools*, 50(6), 152-164. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v50i6.1284> [in Ukrainian].
8. Kubai, D., & Horbal, A. (Eds.). (2016). *An open guide to open data*. Kyiv. Retrieved from <https://socialdata.org.ua/manual/> [in Ukrainian].
9. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2016). *On approval of the Concept for the implementation of the state policy in the reform of general secondary education "New Ukrainian School" for the period up to 2029* (Decree No. 988-p, December 14). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
10. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2020). *On approval of the Procedure for monitoring the quality of education* (Order No. 54, January 16). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0154-20#Text> [in Ukrainian].
11. Matsiuk, O. V., Pryimak, M. V., Nazarevych, O. B., & Shymchuk, H. V. (2010). *Study of energy consumption features under rhythmic conditions by histogram analysis*. Retrieved from https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/480/4/Presentation-TNTU-2010-Nazarevych-Histogram_analysis.pdf [in Ukrainian].
12. Denysiuk, O., Tytarenko, N., Tkachenko, V., Dron, T., Tereshchenko, V., Klymenko, I., & Kuzminska, O. (2023). *Study on the implementation of the NUS reform in pilot educational institutions (basic school)*. Retrieved from https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2023/10/pilot_nus_report_2023.pdf [in Ukrainian].

Дронь Т. О.

науковий співробітник сектора шкільної освіти відділу освітньої статистики і аналітики
ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, t.dron@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1374-5610>

ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ДАНИХ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ІНФОРМАТИВНОСТІ МОНІТОРИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЯКОСТІ ОСВІТИ

Анотація. У статті підкреслено важливу роль візуалізації даних у моніторингу та аналізі впровадження освітньої реформи в Україні. Показано, як використання сучасних інструментів візуалізації підвищує ефективність моніторингових досліджень, пов'язаних з освітніми реформами. Зокрема, наведено переваги передових технологій створення таблиць, таких як Google Sheets і Duet AI від Google, а також інструментів візуалізації даних, включаючи рішення на основі штучного інтелекту. У статті розглянуто сучасні платформи візуалізації даних, як-от Tableau, Microsoft Power BI та Google Charts, що дають змогу проводити інтерактивний аналіз інформації, будувати діаграми, графіки, створювати карти й дашборди, а також виявляти тенденції та закономірності для прийняття обґрунтованих рішень. Окрім того, автор підкреслює важливість широко використовуваного статистичного програмного забезпечення SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) для аналізу даних у соціальній, медичній, економічній та інших галузях досліджень. SPSS полегшує обробку великих масивів даних, проведення статистичних розрахунків і створення візуалізацій, що робить його ключовим інструментом підготовки моніторингових звітів в освітньому секторі. Також у статті проілюстровано застосування методів візуалізації даних на прикладі моніторингового дослідження впровадження реформи Нової української школи (НУШ), виконаного Державною науковою установою «Інститут освітньої аналітики». Результати дослідження засвідчили ефективність використання сучасних методів візуалізації даних в аналітичних звітах за результатами моніторингових досліджень. Адже точне й своєчасне надання інформації сприяє прийняттю обґрунтованих рішень, поліпшує комунікацію між зацікавленими сторонами, залученими до процесу реформування, та дає змогу оперативно реагувати на виклики, що виникають. Таким чином, візуалізація даних виступає фундаментальним елементом оптимізації управління освітою, сприяючи успішному впровадженню та довгостроковій ефективності реформи НУШ.

Ключові слова: візуалізація даних, Нова українська школа, моніторингове дослідження, загальна середня освіта, освітня реформа.

Список використаних джерел

1. Муляр В. П. Візуалізація даних та інфографіка. Харків : ФОП Панов А. М. 2020. 200 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/21255/1/infografika.pdf>.
2. Designing effective monitoring and evaluation of education systems for 2030: A global synthesis of policies and practices / UNESCO. 2016. URL: https://www.academia.edu/34653270/Designing_effective_monitoring_and_evaluation_of_education_systems_for_2030_A_global_synthesis_of_policies_and_practices_UNESCO_Education_Sector_Division_for_Policies_and_Lifelong_Learning_Systems_ED_PLS_Section_of_Education_Policy_ED_PLS_EDP.

3. *Макеев С. Ю.* Міжнародні системи моніторингу якості компетентнісно орієнтованої загальної середньої освіти. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2022. Вип. 58. С. 150–168. DOI: <https://doi.org/10.34142/2312-1548.2022.58.14>.
4. *Cantini C., Chellini C., Sagri M. T.* Big Data Analytics National Educational System Monitoring and Decision Making. *World Journal of Social Science Research*. 2016. Vol. 3, No. 2. URL: <http://www.scholink.org/ojs/index.php/wjssr/article/view/568/531>.
5. *Бойко Я. А.* Використання сучасних статистичних програм R, SPSS і SAS для обробки масивів даних. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/10020/1/Boyko_R.%20SPSS%20%D0%86%20SAS.pdf.
6. *Єгорченков О. В.* Методології візуалізації інформації в системах управління проектами. *Управління розвитком складних систем*. 2010. № 4. С. 15–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Urss_2010_4_5.
7. *Ковальчук Ю. О.* Пошук, отримання й аналіз даних в освіті: сучасний стан і перспективи розвитку. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2015. Т. 50. Вип. 6. С. 152–164. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v50i6.1284>.
8. Відкритий посібник з відкритих даних / упоряд.: Д. Кубай, А. Горбаль. Київ, 2016. URL: <https://socialdata.org.ua/manual/>.
9. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>.
10. Про затвердження Порядку проведення моніторингу якості освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 16.01.2020 № 54. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0154-20#Text>.
11. *Мацюк О. В., Приймак М. В., Назаревич О. Б., Шимчук Г. В.* Дослідження особливостей енергоспоживання в умовах ритміки методом гістограмного аналізу / Тернопільський НТУ імені Івана Пулюя. Тернопіль, 2010. 10 с. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/480/4/Presentation-TNTU-2010-Nazarevych-Histogram_analysis.pdf.
12. Дослідження щодо впровадження реформи НУШ у пілотних закладах освіти (базова школа) / О. Я. Денисюк та ін. Київ, 2023. 136 с. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2023/10/pilot_nus_report_2023.pdf.

Божинський В. С.

аспірант кафедри освітології та психолого-педагогічних наук педагогічного факультету
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
Київ, Україна, volodymyr.bozhynskyi@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-0661-5451>

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ
В УКРАЇНІ ЯК СКЛАДОВА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ**

Анотація. Формування особистості людини і громадянина є предметом інтересу кожної держави. У рамках освітньої сфери саме система загальної середньої освіти значною мірою впливає на майбутню громадянську позицію та моральні якості здобувачів освіти. У статті розглянуто питання змін у підходах до державного регулювання системи загальної середньої освіти України як частини її публічної освітньої політики, що формується й здійснюється в контексті реалізації європейського вибору України. Проаналізовано вплив державного регулювання на розвиток системи загальної середньої освіти України, його місце та роль у впровадженні реформи загальної середньої освіти «Нова українська школа» (НУШ). Визначено чинники публічної освітньої політики. Окреслено проблематику трансформаційних процесів у державному регулюванні під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Розкрито сутність понять «публічна освітня політика», «державна освітня політика», «документи державної освітньої політики», «система загальної середньої освіти», а також надано визначення поняття «державне регулювання» в контексті завдань, які постають перед органами влади під час формування та реалізації політики у сфері загальної середньої освіти. Наголошено, що саме європейські прагнення України мотивують уряд будувати державну освітню політику з урахуванням принципів, рекомендацій і найкращих практик освітніх систем країн-членів ЄС, а також визначено перелік показників, що демонструють процес їх упровадження в документи державної освітньої політики України. Приділено увагу завданням, виконання яких є важливим для органів влади під час упровадження НУШ на основі принципів та із застосуванням рекомендацій і найкращих практик освітніх систем країн-членів ЄС, що сприятиме розвитку в Україні освітньої системи, здатної задовольнити потреби здобувачів освіти у XXI ст.

Ключові слова: освітня політика, державне регулювання, система загальної середньої освіти, Нова українська школа, євроінтеграційні процеси.

JEL classification: I28.

DOI: 10.32987/2617-8532-2024-6-93-106.

Кожна держава на різних етапах свого існування тією чи іншою мірою приділяє увагу питанню формування особистості, оскільки саме від особистості громадянина залежить стабільність, розвиток і безпека самої держави. Для такого формуван-

ня використовується різноманітний інструментарій, склад та способи застосування якого дають змогу охарактеризувати спрямованість діяльності держави, а також визначити її бачення основних рис «ідеалу громадянина».

© Божинський В. С., 2024

Не є винятком і пострадянська Україна, яка, перебуваючи у складних і мінливих геополітичних, соціально-економічних та соціокультурних умовах, продовжує трансформувати свій інструментальний спадок. Україна створює й апробує нові підходи до формування багатокомпонентних систем інституцій, норм, процесів і структур у різних сферах суспільного життя. Сфера загальної середньої освіти є невід'ємною частиною цього процесу, оскільки для формування особистості кожний компонент системи загальної середньої освіти відіграє дуже важливу роль. «Світогляд закладається саме в сім'ї та школі. У школі формується особистість, її громадянська позиція та моральні якості. Тут вирішується, чи людина захоче і чи зможе навчатися впродовж життя» [1]. Метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання й соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, прагне до самовдосконалення й навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності і громадянської активності [2].

Сьогодні постає потреба у вивченні місця й ролі державного регулювання розвитку загальної середньої освіти як частини освітньої політики України, а також впливу внутрішньодержавних трансформаційних (реформістських) та євроінтеграційних процесів на зміни в такому державному регулюванні.

Мета й завдання дослідження – визначити вплив державного регулювання на розвиток української системи загальної середньої освіти

як частини публічної освітньої політики та відповідно до поставленої мети дослідити його перспективи в контексті реалізації реформи НУШ і європейського вибору України.

Для розв'язання поставлених завдань застосовано комплекс наукових методів дослідження, а саме: теоретичні – аналіз, синтез, логічне узагальнення й термінологічний метод (для уточнення термінологічно-категоріального апарату дослідження, сутності понять, категорій, термінів та інструментарію державного регулювання розвитку системи загальної середньої освіти); індукції, дедукції й наукової абстракції – задля визначення місця та ролі державного регулювання в розвитку системи загальної середньої освіти; емпіричний метод експертного оцінювання під час визначення, обґрунтування сили впливу інструментів державного регулювання на розвиток системи загальної середньої освіти.

Проблематика розвитку освіти та освітньої політики розглядається широким колом українських дослідників, як-от В. Кремень, В. Луговий [3–5], Л. Ващенко [6], О. Локшина [7], О. Дем'янчук [8], І. Іванюк [9], В. Гальперіна [10], Н. Шульга [11], П. Алієва [12], К. Громовенко, К. Дехтяренко [13]. Окремі аспекти проблеми державного регулювання освіти також досліджували Л. Паращенко [14], Т. Майборода [15], О. Падалка й І. Каленюк [16] та ін.

Так, В. Кремень і В. Луговий пов'язують розвиток освіти з державною освітньою політикою, що повинна бути полісуб'єктною, діяльною, системною, послідовною, науково обґрунтованою, міжнародно узгодженою. На думку науковців,

пріоритетами державної політики мають бути: людиноцентризм, забезпечення якості й доступності, конкурентоспроможності та ефективності, інтеграція в європейські і світові простори освіти й досліджень, періодичний національний та міжнародний моніторинг, комплексний аналіз стану й перспектив розвитку освіти [3]. Вони вважають, що Україні потрібна кардинальна зміна парадигми розвитку, перехід на модернізовані принципи стратегічного планування, в основі яких – висока якість життя населення, національного людського потенціалу та капіталу. Що ж стосується формування інноваційної людини, інноваційного людського потенціалу й капіталу, то в будь-якій країні це відбувається переважно за рахунок підвищення якості освітніх і наукових інститутів, рівня кваліфікації робочої сили. На думку науковців, система освіти базується на інституційній складовій (насамперед нормативно-правовому забезпеченні), мережі закладів освіти, органах управління у сфері освіти, інших учасниках освітньої діяльності, які забезпечують функціонування системи, механізмах та інструментах регулювання відносин між усіма зацікавленими сторонами [4].

Л. Ващенко стверджує, що для успішного управління інноваційними процесами потрібно знати передумови їх ефективності. При цьому всі підходи до управління інноваційною діяльністю мають забезпечити їй необхідні умови [6]. Окрім цього, як зауважує В. Луговий, місце та реальну роль освіти в організації й відтворенні соціально-культурної форми життя можна краще зрозуміти в

процесі аналізу генезису освітньої системи [5].

Співвідношення понять «державна політика» та «публічна політика» є предметом наукового інтересу О. Дем'янчука, який зазначає, що в умовах демократії, коли рівень розвитку громадянського суспільства досить високий, державна влада поступається частиною своїх повноважень на користь органів самоуправління, і в цьому разі справді є сенс говорити про «публічну владу» як поєднання державної влади й громадського самоврядування. «Публічна політика є ширшим поняттям, оскільки вона охоплює не лише державну політику, а й політику, яку здійснюють (чи можуть здійснювати) недержавні організації, об'єднання державних і громадських органів або навіть приватні структури й агенції. Тому вживання терміна “публічна політика” замість терміна “державна політика” є більш узагальнюючим» [8].

І. Іванюк інтерпретує освітню політику як «низку дій, спрямованих на досягнення цілей освітніх організацій та/або системи освіти» [9], а В. Гальперіна – як «поле взаємовідносин різних соціальних груп, індивідів щодо використання різних владних інституцій задля реалізації своїх інтересів, потреб в одній із найважливіших сфер суспільного буття – освіті» [10]. Н. Шульга визначає державну освітню політику як «сукупність сформульованих і законодавчо закріплених цілей, завдань, функцій, принципів, якими керуються органи державного управління освітою у процесі своєї діяльності» [11]. Своєю чергою, П. Алієва стверджує, що «державна освітня політика – це ді-

яльність держави та її інститутів, органів місцевого самоврядування із законодавчого, фінансового, організаційного забезпечення функціонування й розвитку галузі освіти, підсистема загальнодержавної політики, яка включає сукупність визначеної системи цілей, завдань, принципів, програм та основних напрямів діяльності органів управління освітою, спрямованих на організацію науково-методичного розвитку освіти» [12].

К. Громовенко та К. Дехтяренко визначають освітню політику ЄС як «складний політико-правовий феномен, котрий спрямований на об'єднання зусиль держав-членів Європейського Союзу з метою формування єдиного освітнього простору, взаємодії інститутів освіти на основі принципу субсидіарності, покликаною забезпечити ефективність національної політики в сфері освіти з урахуванням культурного різноманіття» [13]. О. Локшина розглядає європейський освітній простір як систему, що взаємопов'язує всі ланки освіти держав-членів ЄС у рамках освіти впродовж життя такими наскрізними пріоритетами, як мобільність, навички, компетентності та кваліфікації, сучасні мови, цифровізація, «квадрат знань» (освіта, дослідження, інновації й послуги суспільству), «зелений перехід» на засадах європейської ідентичності та цінностей, а також вважає перспективним для подальшого дослідження наукової проблеми європейського співробітництва в галузі освіти й навчання осмислення можливостей і часового режиму гармонізації орієнтирів розвитку системи освіти України в період відбудови з пріоритетами [7].

Утім, незважаючи на значну кількість досліджень, питання державного регулювання розвитку системи загальної середньої освіти України як частини публічної освітньої політики, зокрема в контексті євроінтеграційних процесів, залишається недостатньо вивченим.

Нами досліджено трансформації підходів до державного регулювання в контексті євроінтеграційних процесів, їх вплив на розвиток загальної середньої освіти, а також здійснено спробу проаналізувати зовнішні й внутрішні чинники, що впливають на систему загальної середньої освіти та перебіг реформи НУШ, виокремити поставлені перед органами влади завдання, сформувані рекомендації, дотримання яких сприятиме її успішній реалізації.

Актуальність дослідження та наукового осмислення змін у підходах до державного регулювання розвитку загальної середньої освіти обумовлена тим, що за останні десятиліття такі зміни стали системними, доволі радикальними і спрямованими на побудову демократичної та плюралістичної системи. Вони характеризуються загальнодержавними децентралізаційними процесами відповідно до принципу субсидіарності, посиленням автономізації закладів, формуванням змісту й системи забезпечення якості загальної середньої освіти з урахуванням найкращого досвіду європейських країн.

Державне регулювання розвитку загальної середньої освіти, її системи та окремих елементів є частиною публічної освітньої політики. При цьому така політика формується під впливом багатьох чинників, і одним із визначальних є європейський ви-

бір України. Публічна освітня політика у сфері загальної середньої освіти здійснюється з використанням інструментарію, що переважно складається з документів державної освітньої політики, у т. ч. численних нормативних актів. Масив таких документів і концентрація в органах виконавчої та/або законодавчої влади повноважень з їх розроблення та впровадження, а також їх низька залученість до розроблення інститутів громадянського суспільства дають підстави характеризувати освітню політику саме як державну, але лише на певних етапах розвитку освітньої системи України.

Україна здійснює регулювання системи загальної середньої освіти, зміст і методи якого поступово еволюціонують від загальнодержавного централізованого управління її компонентами на різних рівнях до формування засад та реалізації публічної політики у відповідній сфері на рівні територіальних громад і закладів освіти, що забезпечують здобуття загальної середньої освіти. Варто врахувати, що, згідно із законодавчим визначенням системи загальної середньої освіти, до її складу входять такі елементи, як зміст освіти, мережа закладів освіти, учасники освітнього процесу, кадрові, фінансові, науково-методичне, ресурсне й нормативно-правове забезпечення освітньої та управлінської діяльності в цій сфері [17]. З огляду на зазначене можна дійти висновку, що державне регулювання – це сукупність методів впливу органів влади на систему загальної середньої освіти, її розвиток із використанням належного та доступного в межах компетенції інструментарію, а саме:

- актів законодавства та документів державної освітньої політики рекомендаційного характеру, що врегульовують правила взаємовідносин між особами, дотичними до системи, формують зміст освіти тощо;

- кадрових рішень у системі управління у сфері загальної середньої освіти;

- фінансового, науково-методичного, ресурсного забезпечення елементів системи.

Державне регулювання передбачає певні дії чи бездіяльність держави стосовно системи загальної середньої освіти в цілому або окремих її елементів. При цьому метою державного регулювання має бути створення умов для її належного, ефективного функціонування, що в результаті має призвести до збалансованого розвитку сфери загальної середньої освіти.

Ця мета визначає функції органів влади, зокрема такі:

- 1) формування та реалізація засад і принципів публічної освітньої політики;

- 2) урегулювання суспільних відносин у сфері загальної середньої освіти;

- 3) забезпечення доступності якісних освітніх послуг для населення;

- 4) створення безпечного, інклюзивного, безбар'єрного освітнього середовища;

- 5) забезпечення підтримки та захисту учасників освітнього процесу.

Останні тенденції у формуванні та реалізації освітньої політики у сфері загальної середньої освіти України, невід'ємною частиною якої є державне регулювання, свідчать про поступовий, еволюційний перехід від дер-

жавної до публічної освітньої політики в цій сфері, зокрема у зв'язку з:

- зміною місця й ролі органів державної влади, місцевого самоврядування в рамках політики децентралізації;

- більшою залученістю інститутів громадянського суспільства до визначення проблематики публічної освітньої політики, її вивчення та публічного обговорення;

- створенням механізмів впливу засобів масової інформації, громадських і професійних організацій (об'єднань) на прийняття та реалізацію політичних рішень, а також моніторингу їх результатів.

Трансформаційні (реформістські) процеси в державному регулюванні системи загальної середньої освіти зумовлені численними внутрішніми й зовнішніми чинниками, що мають прямий або опосередкований вплив на публічну освітню політику. Виокремлення таких чинників, визначення їх актуальності, спрямованості й вагомості впливу на систему загальної середньої освіти та її окремих компонентів є основою виваженого і збалансованого прийняття вповноваженими органами влади політичних рішень, що можуть забезпечити як розвиток, так і дестабілізацію відповідної системи.

Реформа НУШ, її зміст, завдання та етапи впровадження як цілісне політичне рішення органів влади України є ключовим внутрішнім чинником, що безпосередньо впливає на всі елементи системи загальної середньої освіти. Однією з основних передумов її впровадження є те, що майбутній успіх на ринку праці та добробут людини й громадянина безпосередньо залежать від умінь

навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити та досягати цілі, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі та інших сучасних умінь. Адже пострадянська система загальної середньої освіти не забезпечувала здобуття ключових компетентностей, умінь і навичок. Так само як не була готова до викликів цифрового світу, зростання обсягу інформації, що постійно надходить до учасників освітнього процесу. Здобуття повної загальної середньої освіти не гарантувало наявності умінь застосовувати отримані знання на практиці для розв'язання проблем. У здобувачів освіти й педагогічних працівників була відсутня мотивація здобувати освіту, вчити та вчитися до будь-якого зростання. Система загальної середньої освіти не гарантувала рівного доступу до якісної освіти, оскільки елементи цієї системи відтворювали соціальну нерівність, а саме фінансова спроможність батьків, законних представників дитини фактично визначала її право на доступ до якісної освіти [1].

Реформа НУШ має подолати або принаймні послабити вплив зазначених негативних чинників і обставин. Безумовно, її впровадження супроводжувалося документами державної освітньої політики. Старт реформи НУШ пов'язують з оприлюдненням МОН у 2016 р. Концепції НУШ, схваленої рішенням колегії Міністерства освіти і науки України від 27 жовтня 2016 р. [1], а згодом розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р [18]; її легітимізацію на рівні законодавчих актів – із набранням чинності Законом України «Про освіту» [2], а логічне про-

довження та розвиток вона дістала в Законі України «Про повну загальну середню освіту» [17]. До того ж у рамках імплементації цих законодавчих актів прийнято чимало підзаконних актів (ідеться про розпорядження Уряду й накази МОН, рішення органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади), а також документів рекомендаційного й методичного характеру.

На окрему увагу заслуговує план заходів на 2017–2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа», затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.12.2017 № 903-р [19]. Виходячи з цього плану заходів реформу НУШ умовно можна поділити на декілька великих блоків: зміст освіти; методичне забезпечення нового змісту освіти – нові підручники; професійний розвиток і підвищення соціального статусу педагогічних працівників (оплата праці); мережа закладів, що забезпечують здобуття загальної середньої освіти; ефективне управління; забезпечення якості загальної середньої освіти; безбар'єрне інклюзивне освітнє середовище [20]. Попри перманентні політичні зміни в країні, пандемію, повномасштабне вторгнення росії, упровадження зазначеної реформи, що стартувало у 2016 р., триває.

Наявність політичної волі серед найвищого політичного керівництва країни щодо впровадження реформи НУШ демонструє зацікавленість України в наближенні національної системи загальної середньої освіти до європейського освітнього простору. Не викликає сумнівів, що єв-

ропейський вибір України як стратегічний курс на інтеграцію з ЄС є вагомим зовнішнім чинником її публічної освітньої політики, й зокрема системи загальної середньої освіти. На загальнодержавному рівні євроінтеграційні процеси закріплено в Конституції України [21], Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [22].

Не заглиблюючись у часові рамки й процедурні питання прийняття, ратифікації цих та інших документів державної політики, варто звернути увагу, що документи ЄС самі по собі не вимагають від держав-членів і держав-кандидатів на членство в ЄС приведення власних систем загальної середньої освіти до єдиного зразка, залишаючи ці питання винятково в зоні внутрішньої компетенції таких держав. Так само завдання щодо гармонізації законодавства вказаних країн із правом ЄС (*acquis communautaire*) [23] не зобов'язує їх реформувати власні системи загальної середньої освіти.

Документи ЄС мають рекомендаційний характер. Наприклад, документ, що містить керівні принципи розроблення політики щодо забезпечення якості загальної середньої освіти [24], є тим інструментом, що застосовується для поширення між країнами найкращих практик і багаторічного досвіду розвитку освітніх систем для підвищення якості освіти. Цим документом визначено вісім керівних принципів: когеренція або збалансованість, узгодженість між різними механізмами системи; підтримка професійних освітніх

спільнот; довіра та спільна відповідальність; підтримка інновацій; взаєморозуміння й діалог; зв'язок між закладами та громадами; створення спроможності для генерування, інтерпретації й використання освітніх даних; різноманітність даних для вироблення збалансованої позиції.

Взаємна повага держав-членів ЄС до обов'язків одна одної щодо самостійного визначення змісту навчання та організації функціонування власних освітніх систем, а також до культурного й мовного розмаїття цих систем є принципом, на якому побудована взаємодія між ними. При цьому очевидним інтересом ЄС є побудова транскордонного освітнього простору, у рамках якого мають бути надані широкі можливості для академічної мобільності та продовження здобуття освіти на наступному рівні в будь-якій іншій країні ЄС. Зокрема, з цією метою Рада ЄС розробила рекомендації щодо набору компетенцій для навчання впродовж життя, якими повинні володіти здобувачі освіти [25].

Освітнє законодавство, прийняте після старту реформи НУШ, наочно демонструє відхід від традиційних принципів побудови пострадянської системи загальної середньої освіти в бік імплементації рекомендацій ЄС і досвіду освітніх систем його країн-членів. Під їх впливом зміст загальної середньої освіти було переорієнтовано з надання фактичних знань на здобуття компетенцій, навичок і вмінь, тобто на застосування компетентнісного підходу. У ст. 12 Закону України «Про освіту» [2] визначено ключові компетентності, що практично повторюють рекомендовані Радою ЄС, як-от: вільне володін-

ня державною мовою та здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) й іноземними мовами; математична компетентність; компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту й здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей; культурна компетентність; підприємливість та фінансова грамотність.

У рамках запозичення позитивного досвіду країн-членів ЄС, зокрема Норвегії та Нідерландів [26], і децентралізаційних процесів в Україні органи місцевого самоврядування – засновники закладів освіти отримали значно ширші повноваження. Так само змінилася роль вертикалі місцевих органів виконавчої влади. При цьому самі заклади освіти набули академічної, організаційної, фінансової та кадрової автономії, тобто право самостійно приймати рішення з будь-яких питань у межах, визначених законами та/або установчими документами, зокрема з питань, не врегульованих законодавством.

Для належного дотримання права дітей на освіту система загальної середньої освіти отримала на законодавчому рівні новий принцип своєї побудови – інклюзивність або розвиток інклюзивного освітнього середовища, що цілком відповідає стратегічним [25] і вже згаданим рекомендаційним документам ЄС. Вочевидь, країна, що не гарантує дітям право на доступ до інклюзивної, не сегрегованої освіти та допускає можливість

їх дискримінації за будь-якими ознаками, у т. ч. за ознакою інвалідності, не може розраховувати на членство в ЄС.

Наведений перелік не є вичерпним, практично всі керівні принципи розроблення політики щодо забезпечення якості загальної середньої освіти, рекомендовані ЄС, знайшли відображення у відповідних документах державної освітньої політики України, що свідчить про визначний вплив євроінтеграційних процесів на державне регулювання системи загальної середньої освіти. При цьому спосіб, в який здійснюється такий вплив, відкриває широкі можливості для органів влади України щодо формування власної, «доказової» публічної освітньої політики (evidence-based policy making), що побудована на компіляції власного досвіду й досвіду освітніх систем країн-членів ЄС, адаптованого до українських реалій, корисність якого доведено практикою та підкріплено дослідженнями.

У незалежній Україні триває пострадянський перехідний період до розвиненого громадянського суспільства, а процес упровадження змін (як і самі зміни в системі загальної середньої освіти) є одним із багатьох індикаторів результативності зусиль органів влади та наявних інститутів громадянського суспільства на цьому шляху. Причому цей індикатор охоплює практично все населення країни хоча б у зв'язку з тим, що повна загальна середня освіта є обов'язковою відповідно до ст. 53 Конституції України [21].

Складність «зняття показників» за цим індикатором передусім обумовлена тим, що якісні показники

не надто вимірювані. Тому, упроваджуючи будь-які трансформаційні (реформістські) процеси, доводиться йти шляхом припущень, а їх результати аж ніяк не очевидні в найближчій перспективі. Короткий політичний вік органів влади практично не дає їм шансів довести ефективність своїх рішень на практиці. У таких умовах стратегічне планування виглядає як набір завдань, виконувати котрі доведеться вже не тим, хто його розробляв, а це, своєю чергою, вносить фактор нестабільності в реалізацію будь-яких планів. Кількісні показники фактично лише фіксують поточний стан елементів системи загальної середньої освіти та нічого не говорять про їхню якість. Окрім цього, сталість та інертність системи внаслідок небажання змінювати звичний і зрозумілий перебіг процесів, традиційна обмеженість фінансового забезпечення є потужними чинниками, що не можна ігнорувати під час упровадження будь-яких змін. У процесі державного регулювання перед органами влади постає складний вибір релевантних методів впливу та належного інструментарію, а також питання меж власної компетенції й узгодженості із загальнодержавним вектором розвитку країни.

Реформа НУШ вважається однією з найуспішніших реформ у сфері освіти, зокрема тому, що її впровадження триває з 2016 р. у супереччя усім деструктивним чинникам і обставинам. Подібна міцність політичного рішення свідчить про його потужне науково-теоретичне підґрунтя, створене завдяки поєднанню автентичного українського досвіду й найкращих практик освітніх систем країн-членів ЄС, а також застосування при впрова-

дженні реформи НУШ релевантних методів впливу та належного інструментарію до елементів вітчизняної системи загальної середньої освіти. До того ж постійний м'який вплив такого чинника, як перманентна євроінтеграція України, теж, безперечно, сприяє реалізації реформи НУШ.

Перебіг упровадження реформи НУШ, аналіз документів державної освітньої політики у сфері загальної середньої освіти, які забезпечують її реалізацію, дає підстави стверджувати, що підходи до державного регулювання вже змінилися й далі змінюються, адаптуючись до швидкоплинних соціально-політичних умов. Відповідно, державне регулювання впливає на розвиток системи загальної середньої освіти, включаючи в неї нові сутності, як-

от: безпечне освітнє середовище, інклюзивне навчання, децентралізація, автономія педагогічних працівників і закладів освіти, система забезпечення якості освіти, державно-приватне партнерство тощо. Напрацювання органами влади та інститутами громадянського суспільства гнучких алгоритмів постійної співпраці забезпечує перспективу постійного вдосконалення процесів формування, реалізації й моніторингу публічної освітньої політики. Якісні зміни в державному регулюванні дадуть можливість збільшити шанси на успіх публічної освітньої політики у сфері загальної середньої освіти та забезпечити максимально рівний доступ до якісної загальної середньої освіти для всіх верств населення.

Список використаних джерел

1. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / М-во освіти і науки України. Київ, 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 №2145-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 12.11.2024).
3. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / за заг. ред. В. Г. Кременя ; Нац. акад. пед. наук України. Київ : Пед. думка, 2016. 448 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/nrk/Analitichni-materialy/7-natsionalna-dopovid-pro-stand-i-rozvitok-osviti-v-ukraini.pdf>.
4. Кремень В. Г., Луговий В. І., Саух П. Ю. Освіта і наука – основа інноваційного людського розвитку: пропозиції НАПН України до Стратегії людського розвитку. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2020. Т. 2. № 2. С. 1–5. DOI: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-14-3>.
5. Луговий В. І. Управління освітою : навч. посіб. для слухачів, аспірантів, докторантів спеціальності «Державне управління». Київ : Вид-во УАДУ, 1997. 302 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Luhovyi_Volodymyr/Upravlinnia_osvitou.pdf.
6. Ващенко Л. М. Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону : монографія. Київ : Тираж, 2005. 380 с.
7. Локшина О. Стратегія європейського співробітництва у галузі освіти і навчання у 2021–2030 рр. як євроінтеграційний орієнтир для української освіти. *Український педагогічний журнал*. 2022. № 4. С. 5–17. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-4-5-17>.

8. Дем'янчук О. П. «Державна політика» та «публічна політика»: варіант перехідного періоду. *Наукові записки НаУКМА*. 2000. Т. 18. С. 31–36. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/9715>.

9. Іванюк І. В. Освітня політика : навч. посіб. Київ : Ун-т економіки та права «Крок», 2006. 172 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/1391/1/education_policy.pdf.

10. Гальперіна В. О. Освітня політика в трансформаційному суспільстві: соціально-філософський аналіз : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / Ін-т вищої освіти Академії педагогічних наук України. Київ, 2003. 17 с. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/aref/20081124030020>.

11. Шульга Н. Д. Характеристика базових понять феномена «державна освітня політика». *Теорія та практика державного управління*. 2015. Вип. 2. С. 150–157. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpdu_2015_2_25.

12. Алієва П. І. Аналіз сутності поняття «державна освітня політика». *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Сер.: Державне управління*. 2016. Вип. 1. С. 1–6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNUCZUDU_2016_1_3.

13. Громовенко К., Дехтяренко К. Освітня політика Європейського Союзу: витоки, традиції та перспективи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 1. С. 348–353. DOI: <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-1-61>.

14. Паращенко Л. Теорія і технології формування моделі системи економічних механізмів управління загальною середньою освітою : посібник / Ін-т педагогіки НАПН України. Київ, 2014. 197 с. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/08/Posibnik_Ekonom_mekha_L.Paraschenko_2014.pdf.

15. Майборода Т. М. Теоретичні підходи до аналізу основних інструментів державного регулювання освіти. *Вісник ХНАУ. Сер.: Економічні науки*. 2018. № 4. С. 368–380. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnu_ekon_2018_4_37.

16. Падалка О. С., Каленюк І. С. Економіка освіти та управління : посібник. Київ : Пед. думка, 2012. 184 с. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4691/padalka-ekonom-osvita.pdf?sequence=1>.

17. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 12.11.2024).

18. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/249613934> (дата звернення: 12.11.2022).

19. Про затвердження плану заходів на 2017–2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.12.2017 № 903-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2017-%D1%80#Text>.

20. Пасько І., Бондаренко П., Божинський В. «Нова українська школа» в 5–6-х класах: виклики впровадження / за ред. Г. Титиш ; ГО «Смарт освіта». Київ, 2024. 190 с. URL: https://drive.google.com/drive/u/2/folders/1jJtL7xBtmn21vobn4Nd-Mr-49L_alYe_.

21. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

22. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : міжнар. док. від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 12.11.2022).

23. Chapters of the acquis. *European Commission*. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/conditions-membership/chapters-acquis_en.

24. Quality assurance for school development: Guiding principles for policy development on quality assurance in school education / European Commission. 2018. URL: https://education.ec.europa.eu/sites/default/files/document-library-docs/2018-wgs2-quality-assurance-school_en.pdf.

25. EU strategy on the rights of the child / European Commission. Publications Office of the European Union, 2021. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2838/202565>.

26. Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning / European Commission. 2022. URL: <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/improving-quality/key-competences>.

Volodymyr Bozhynskyi

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, Ukraine, volodymyr.bozhynskyi@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-0661-5451>

STATE REGULATION OF GENERAL SECONDARY EDUCATION IN UKRAINE AS A COMPONENT OF THE EUROPEAN INTEGRATION PROCESS

Abstract. *The formation of the individual and the citizen is a central concern of every state. Within the educational sphere, the general secondary education system has a significant impact on the future civic engagement and moral values of learners. This article examines changes in approaches to state regulation of general secondary education in Ukraine as part of public education policy formulated and implemented in the context of Ukraine's European integration efforts. The author analyses the impact of state regulation on the development of Ukraine's general secondary education system, highlighting its role in the implementation of the "New Ukrainian School" (NUS) reform. It identifies the factors that shape state education policy and examines the challenges of regulatory transformation under both external and internal influences. The study examines the essence of concepts such as "public education policy", "state education policy", "state education policy documents" and "general secondary education system". It also provides a definition of "state regulation" in the context of the tasks of state authorities in formulating and implementing policy in general secondary education. The article emphasises that Ukraine's European aspirations serve as a key motivation for authorities at various levels to integrate the principles, recommendations and best practices of EU member states' education systems into state education policy documents. A set of indicators is provided to demonstrate the incorporation of these principles into Ukraine's state education policy framework. Special attention is given to the key tasks for the authorities in implementing the reform of the NUS to ensure alignment with the principles, recommendations and best practices of EU education systems. This approach will facilitate the development of an education system in Ukraine capable of meeting the needs of learners in the XXI century.*

Keywords: *educational policy, state regulation, general secondary education system, New Ukrainian School, European integration processes.*

References

1. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2016). *New Ukrainian school. Conceptual framework for secondary school reform*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). *On education* (Act No. 2145-VIII, September 5). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
3. Kremen, V. H. (Ed.). (2016). *National report on the state and prospects of education in Ukraine*. Kyiv: Pedahohichna dumka. Retrieved from <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/nrk/Analitychni-materialy/7-natsionalna-dopovid-pro-stan-i-rozvitok-osviti-v-ukraini.pdf> [in Ukrainian].
4. Kremen, V., Lugovyi, V., & Saukh, P. (2020). Education and science – the basis of innovative human development: Proposals of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine to the Human Development Strategy. *Herald of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, 2(2), 1-5. DOI: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-14-3> [in Ukrainian].
5. Lugovyi, V. I. (1997). *Education management*. Kyiv: UADU Publishing House. Retrieved from https://shron1.chtyvo.org.ua/Luhovyi_Volodymyr/Upravlinnia_osvitoiu.pdf? [in Ukrainian].
6. Vashchenko, L. M. (2005). *Management of innovation processes in general secondary education in the region*. Kyiv: Tirazh [in Ukrainian].
7. Lokshyna, O. (2022). 2021–2030 European cooperation strategy in the field of education and training as a European integration benchmark for Ukrainian education. *Ukrainian Educational Journal*, 4, 5-17. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-4-5-17> [in Ukrainian].
8. Demyanchuk, O. (2000). "State policy" vs. "public policy": version of transitional period. *Scientific Notes of NaUKMA*, 18, 31–36. Retrieved from <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/9715> [in Ukrainian].
9. Ivaniuk, I. V. (2006). *Educational policy*. Kyiv: University of Economics and Law "Krok". Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/1391/1/education_policy.pdf [in Ukrainian].
10. Halpierina, V. O. (2003). *Educational policy in a transformational society: socio-philosophical analysis*. (Extended abstract of candidate's thesis). Institute of Higher Education of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Kyiv. Retrieved from <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/aref/20081124030020> [in Ukrainian].
11. Shulga, N. D. (2015). Characteristics of the basic concepts of the phenomenon of "state educational policy". *Theory and Practice of Public Administration*, 2, 150-157. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2015_2_25 [in Ukrainian].
12. Aliieva, P. I. (2016). Analysis of the essence of the concept of "state educational policy". *Bulletin of the National University of Civil Defense of Ukraine. Series: Public Administration*, 1, 1-6. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNUCZUDU_2016_1_3 [in Ukrainian].
13. Hromovenko, K., & Dekhtiarenko, K. (2024). Educational policy of the European Union: origins, traditions and perspectives. *Actual problems of native jurisprudence*, 1, 348-353. DOI: <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-1-61> [in Ukrainian].
14. Parashchenko, L. (2014). *Theory and technologies of forming a model of the system of economic mechanisms for managing general secondary education*. Retrieved from https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/08/Poslbnik_Ekonom_mekha_L.Paraschenko_2014.pdf Kyiv [in Ukrainian].

15. Maiboroda, T. M. (2018). Theoretical approaches to the analysis of the main instruments of state regulation of education. *Bulletin of KhNAU. Series: Economic Sciences*, 4, 368-380. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnauekon_2018_4_37 [in Ukrainian].
16. Padalka, O. S., & Kaleniuk, I. S. (2012). Economics of education and administration. Kyiv. Retrieved from <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4691/padalka-ekonom-osvita.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
17. Verkhovna Rada of Ukraine. (2020). *On complete general secondary education* (Act No. 463-IX, January 16). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [in Ukrainian].
18. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2016). *On approval of the Concept for the implementation of the state policy in the reform of general secondary education "New Ukrainian School" for the period up to 2029* (Decree No. 988-p, December 14). Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/249613934> [in Ukrainian].
19. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2017). *On approval of the action plan for 2017-2029 for the implementation of the Concept for the implementation of state policy in the field of reforming general secondary education "New Ukrainian School"* (Decree No. 903-p, December 13). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2017-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
20. Pasko, I., Bondarenko, P., & Bozhynskyi, V. (2024). *"New Ukrainian School" in grades 5-6: challenges of implementation*. Kyiv [in Ukrainian]. Retrieved from https://drive.google.com/drive/u/2/folders/1jjtL7xBtmn21vobn4Nd-Mr-49L_alYe_ [in Ukrainian].
21. Verkhovna Rada of Ukraine. (1996). *Constitution of Ukraine* (Act No. 254k/96-BP, June 28). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
22. Verkhovna Rada of Ukraine. (2014). *Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part* (International document on June 27). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text [in Ukrainian].
23. European Commission. (n. d.). *Chapters of the acquis*. Retrieved from https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/conditions-membership/chapters-acquis_en.
24. European Commission. (2018). *Quality assurance for school development: Guiding principles for policy development on quality assurance in school education*. Retrieved from https://education.ec.europa.eu/sites/default/files/document-library-docs/2018-wgs2-quality-assurance-school_en.pdf.
25. European Commission. (2021). *EU strategy on the rights of the child*. Publications Office of the European Union. Retrieved from <https://data.europa.eu/doi/10.2838/202565>.
26. European Commission. (2022). *Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning*. Retrieved from <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/improving-quality/key-competences>.

Іриневич Ю. В.

кандидат економічних наук, заступник начальника відділу адміністрування освітніх інформаційних систем ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, j.irynevych@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1755-5240>

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ВОЄННІЙ УКРАЇНІ: ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Статтю присвячено аналізу кадрового забезпечення закладів дошкільної освіти (ЗДО) України в умовах воєнного часу та в контексті інтеграції в європейський освітній простір. Висвітлено основні виклики, зумовлені збройним вторгненням російської федерації, а саме: скорочення кількості закладів, зменшення чисельності педагогічного персоналу, зниження рівня укомплектованості кадрами та дефіцит спеціалістів, зокрема практичних психологів і соціальних педагогів. Так, у 2024 р. в Україні функціонувало лише 11 832 ЗДО, що на 21 % менше, ніж у 2022 р.; чисельність педагогів знизилася зі 138 772 до 78 870 осіб, а укомплектованість штатів – до 92,04 %. Основними причинами таких змін є: руйнування інфраструктури, окупація понад 900 ЗДО в зонах бойових дій та використання деяких ЗДО як прихистків для внутрішньо переміщених осіб. Особливо гострою є проблема забезпечення психологічною підтримкою дітей, які постраждали від війни: рівень забезпечення психологами становить лише 71,83 %. У статті також розглянуто регіональні особливості кадрового забезпечення. Встановлено, що західні області, такі як Волинська й Тернопільська, демонструють високий рівень укомплектованості, водночас постраждали регіони (Донецька, Луганська області) зіткнулися з майже повним припиненням діяльності ЗДО. У контексті євроінтеграції акцент зроблено на необхідності адаптації стандартів підготовки педагогів до європейських вимог, упровадження програм підвищення кваліфікації та стимулювання роботи кадрів у кризових умовах. Результати дослідження засвідчили важливість стратегічного планування для збереження стабільності та якості освітнього процесу навіть у надзвичайних обставинах.

Ключові слова: заклади дошкільної освіти, кадрове забезпечення, воєнний час, євроінтеграція, педагогічний персонал, психологічна підтримка.

JEL classification: F15, I21, I28, O15.

DOI: 10.32987/2617-8532-2024-6-107-113.

Кадрове забезпечення закладів дошкільної освіти (ЗДО) є важливою складовою освітнього процесу, що забезпечує якісне навчання й виховання дітей. В умовах воєнного часу питання підготовки, підтримки та забезпечення педагогічних кадрів набуває особливого значення, оскільки освітня система стикається з викликами організації безпечно-го й ефективного освітнього проце-

су. Водночас процес євроінтеграції, який супроводжується адаптацією освітніх стандартів до європейських, вимагає підвищення професійної компетентності педагогів і оновлення підходів до навчання.

Актуальність дослідження зумовлена потребою в комплексному аналізі кадрового забезпечення ЗДО з урахуванням специфіки кризового стану й нових вимог до педагогічно-

© Іриневич Ю. В., 2024

го складу в контексті інтеграції в європейський освітній простір.

Метою статті є аналіз особливостей кадрового забезпечення закладів дошкільної освіти в умовах воєнного часу та в контексті євроінтеграції. Зокрема, досліджується потреба в нових категоріях фахівців, як-от психологи й педагоги інклюзивної освіти.

Кадрове забезпечення ЗДО в умовах воєнного часу та в контексті євроінтеграції є важливим питанням, що досліджується різними організаціями й науковцями:

1. Міністерство освіти й науки України регулярно публікує рекомендації щодо організації роботи ЗДО в умовах воєнного стану, які охоплюють кадрові питання, дистанційні та змішані форми роботи, а також підтримку психологічного стану педагогів і дітей [1].

2. Державна служба якості освіти України досліджувала проблеми кадрового забезпечення в ЗДО в умовах війни, включаючи потребу в додаткових спеціалістах, таких як психологи та фізичні інструктори. Зростає кількість інклюзивних груп, що також вимагає специфічної кваліфікації персоналу [2].

3. Державна наукова установа «Інститут освітньої аналітики» займається моніторингом стану освіти в Україні, зокрема дошкільного сектора [3].

4. Інститут педагогіки НАПН України проводить дослідження щодо методів підготовки педагогічного персоналу для дошкільної освіти, у т. ч. в умовах кризових ситуацій [4].

У контексті євроінтеграції та реформування освітньої системи акцент робиться на підвищенні кваліфікації педагогів і адаптації освітніх програм до європейських стандартів. Наприклад, передбачено можливість

онлайн-атестації педагогічних працівників, що враховує воєнні обставини [5].

У наукових статтях особливу увагу приділено підвищенню кваліфікації педагогів шляхом упровадження онлайн-атестації, що забезпечує адаптацію до європейських стандартів та враховує реалії воєнного часу. У цьому контексті науковці Н. Гавриш і Н. Миськова наголошують на важливості підготовки педагогів до формування в дошкільників навичок сталого розвитку, необхідних для сучасної освіти [6]. Підвищення компетенцій педагогів сприяє збереженню якості освіти, навіть в умовах кризи, та підготовці до викликів євроінтеграції.

С. Сисоєва аналізує освітні втрати в дошкільній освіті, що можуть негативно впливати на подальше навчання дітей [7, с. 11–14]. Питання національної безпеки та стабільності системи освіти в умовах війни розглядаються в праці М. Галіва й О. Свйонтик, де акцентується на правових та кадрових аспектах [8]. Методичні рекомендації за редакцією О. Топузова пропонують практичні підходи до діагностики й компенсації освітніх втрат, що допомагає вдосконалити роботу педагогів у кризових умовах та сприяє стабільності освітнього процесу [7].

Кадрове забезпечення ЗДО в Україні зазнало серйозних змін унаслідок повномасштабного вторгнення росії, яке істотно вплинуло на функціонування освітньої системи в цілому. У 2013 р. в Україні функціонувало 16,7 тис. ЗДО. Протягом 2014–2023 рр. їх кількість стабільно знижувалась. Особливо помітне скорочення відбулося після початку війни у 2014 р. та посилилось у

2022–2023 рр. Станом на 2023 р. ЗДО поменшало до 13,5 тис. од. (на 19 % порівняно з 2013 р.). Це свідчить про значні втрати інфраструктури, зокрема через руйнування закладів унаслідок бойових дій і тимчасову окупацію частини територій. Станом на 15 листопада 2024 р. кількість працюючих ЗДО скоротилася до 11 832 од. Основними причинами цього стали руйнування інфраструктури, тимчасова окупація 928 закладів у зонах бойових дій (Донецькій, Луганській, Херсонській, Запорізькій областях) та використання частини ЗДО як тимчасового прихистку для внутрішньо переміщених осіб (рисунок).

Скорочення ЗДО є особливо відчутним у регіонах, що стали епіцентром військових дій. Наприклад, у Донецькій області фактично не функціонує жодний заклад, хоча офіційно деякі з них перебувають у стані простою. У Луганській області працюють лише 16 ЗДО, розташовані переважно на підконтрольних територіях. Інші регіони, де безпекова ситуація порівняно стабільна, змогли зберегти більшість

закладів, але чимала їх частина перейшла на змішану чи дистанційну форму роботи. Зокрема, у 2024 р. 8 981 заклад працює у звичному очному режимі, тимчасом як 1 701 заклад перейшов на змішаний формат, а 1 150 закладів – на дистанційний. Ці зміни свідчать про кардинальну адаптацію системи освіти до нових викликів.

Кількість місць у ЗДО зменшилася з 1,236 млн у 2013 р. до 1,010 млн у 2023 р. Це вказує на поступову деградацію потенціалу системи дошкільної освіти щодо забезпечення місцями всіх дітей, які їх потребують. Особливо різке скорочення відбулося після 2021 р., що пов'язано з війною та руйнуванням інфраструктури.

Кадрове забезпечення також зазнало істотного скорочення. Якщо у 2022 р. у ЗДО працювали 138 772 педагоги, то до 2024 р. ця цифра зменшилася до 78 870 осіб. Близько 9 809 педагогів перебувають у стані простою через неможливість виконання своїх професійних обов'язків. Рівень укомплектованості працюючих закладів також знизився – з

Рисунок. Динаміка кількості закладів дошкільної освіти в Україні протягом 2013–2023 рр., тис. осіб, тис. од.

Побудовано автором за: [1].

94,65 % у 2022 р. до 92,04 % у 2024 р. Найгостріше кадровий дефіцит відчувається в регіонах із високою концентрацією переселенців, таких як Дніпропетровська область, а також у постраждалих регіонах, як-от Херсонська область (таблиця).

Однією з найбільших проблем є забезпечення ЗДО практичними психологами та соціальними педагога-

ми. У 2024 р. цей показник становив лише 71,83 %, що значно ускладнює надання психологічної підтримки дітям, особливо тим, хто зазнав стресу чи травматичних подій. У звітах 2022 р. подібна інформація не фіксувалася, але тепер регіональна нерівність у цьому аспекті є очевидною. Так, у Львівській області рівень забезпечення психологами становить

Таблиця

Кількість педагогічних працівників і вакантних ставок у закладах дошкільної освіти в Україні у 2022 та 2024 рр. (станом на 15 листопада), осіб, од.

Region	2022		2024				
	Чисельність педагогічних працівників (без урахування сумісників), осіб	Кількість вакантних ставок педагогічних працівників, од.	Чисельність педагогічних працівників (без урахування сумісників), осіб	Чисельність педагогічних працівників (без урахування сумісників), які знаходяться на простой, осіб	Чисельність практичних психологів, осіб	Кількість вакантних ставок педагогічних працівників, од.	Кількість вакантних ставок практичних психологів і соціальних педагогів, од.
Вінницька обл.	4 497	31,625	4 801	39	112	320	14
Волинська обл.	3 464	0	3 838	15	113	80	12
Дніпропетровська обл.	9 278	662,700	9 054	427	340	927	119
Донецька обл.	0	0	485	–	5	0	0
Житомирська обл.	4 678	396,000	4 320	13	166	115	23
Закарпатська обл.	4 418	73,800	4 273	26	204	163	56
Запорізька обл.	4 359	167,470	2 609	827	104	98	15
Івано-Франківська обл.	4 136	96,930	4 260	22	229	94	16
Київська обл.	6 339	162,000	7 184	12	327	102	32
Кіровоградська обл.	3 039	0	2 878	26	86	105	1
Луганська обл.	5	0,500	42	76	6	3	0
Львівська обл.	7 690	57,000	8 638	–	259	155	31
Миколаївська обл.	1 093	31,550	2 253	686	72	165	34
Одеська обл.	6 268	389,000	5 656	973	167	556	90
Полтавська обл.	4 558	216,100	4 096	–	155	210	49
Рівненська обл.	3 940	53,000	4 177	3	194	124	17
Сумська обл.	3 120	67,000	3 968	–	131	31	35
Тернопільська обл.	3 053	22,500	3 319	38	87	5	108
Харківська обл.	6 745	377,960	2 280	1 032	191	846	101
Херсонська обл.	0	0	704	983	45	7	9
Хмельницька обл.	4 537	70,000	4 394	3	144	52	8
Черкаська обл.	4 016	7,250	3 548	11	137	86	18
Чернівецька обл.	3 558	44,750	2 752	39	81	5	9
Чернігівська обл.	3 041	21,530	2 692	104	109	117	8
м. Київ	6 706	362,000	8 939	175	410	1 190	82

Складено автором за: [1].

98 %, водночас у східних і південних регіонах цей показник не перевищує 60 %. Загалом кількість вакантних ставок педагогічних працівників у 2024 р. сягнула 5 554 од., що на 16 % більше, ніж у 2022 р. Число вакансій психологів також зросло до 886, що свідчить про дефіцит кваліфікованих спеціалістів у цій сфері.

Додатковим викликом стало збільшення навантаження на педагогів через зміну форматів навчання. Наприклад, у Дніпропетровській області дистанційно працює 505 ЗДО, що потребує забезпечення технічними засобами та перепідготовки кадрів. У Сумській області 94 ЗДО перейшли на змішаний формат, що створює специфічні умови для роботи педагогів. При цьому дошкільні заклади приймають на навчання 50 065 дітей ВПО. Найбільше таких дітей у Дніпропетровській (4 587 осіб) і Львівській (2 134 особи) областях. Зростання чисельності дітей з особливими потребами вимагає від педагогів додаткової кваліфікації для роботи з дітьми, які пережили травматичні події.

На тлі цих викликів особливо гостро постає потреба в розробленні програм стимулювання педагогів, що включають фінансову підтримку та заходи соціального захисту. Також варто активізувати відновлення пошкоджених закладів і розширити державне замовлення на підготовку педагогів та психологів. Для підтримки якості освіти в умовах дистанційного й змішаного навчання слід забезпечити педагогів необхідними технічними засобами та методичною підтримкою.

Інтеграція України в європейський освітній простір вимагає гармонізації стандартів кадрового забезпечення дошкільної освіти. Зокрема, це включає:

1. Упровадження європейських підходів до підготовки педагогічного персоналу, у т. ч. щодо компетентності у сфері психологічної підтримки.

2. Створення програм підвищення кваліфікації, орієнтованих на роботу з дітьми, які пережили кризові ситуації.

3. Розширення державного замовлення для підготовки практичних психологів і соціальних педагогів.

4. Упровадження технологій дистанційного навчання для забезпечення безперервності освітнього процесу в умовах кризи.

Для стабілізації та розвитку кадрового забезпечення системи дошкільної освіти необхідно організувати фінансову підтримку педагогів у регіонах із високими ризиками, створити державні програми стимулювання праці педагогів у зонах із підвищеним навантаженням (робота з ВПО), організувати систематичне підвищення кваліфікації з урахуванням міжнародного досвіду та відновити пошкоджену інфраструктуру ЗДО в регіонах, звільнених від окупації.

Таким чином, війна істотно вплинула на систему дошкільної освіти в Україні, створивши численні виклики як для закладів, так і для їх працівників. Незважаючи на складну ситуацію, система адаптується до нових умов, але забезпечення педагогами й психологами залишається нагальною проблемою, що потребує розв'язання на державному рівні.

Список використаних джерел

1. Міністерство освіти і науки України : офіц. вебсайт. URL: <https://mon.gov.ua/>.
2. Внаслідок війни зростає відсоток дітей, які не охоплені дошкільною освітою: результати дослідження / Державна служба якості освіти України. 2023. URL: <https://sqe.gov.ua/monitoring-zdo-2023/>.
3. ДНУ «Інститут освітньої аналітики» : вебсайт. URL: <https://iea.gov.ua/>.
4. Інститут педагогіки НАПН України : вебсайт. URL: <https://undip.org.ua/>.
5. Про атестацію та підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів дошкільної освіти у період воєнного стану в Україні : лист Міністерства освіти і науки України від 21.10.2022 № 1/12392-22. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-atestaciyu-ta-pidvishennya-kvalifikaciyi-pedagogichnih-pracivnikiv-zakladiv-doshkilnoyi-osviti-u-period-voyennogo-stanu-v-ukrayini>.
6. Гавриш Н. В., Миськова Н. М. Підготовка вихователів до формування у дошкільників навичок, орієнтованих на сталий розвиток. *Народна освіта*. 2020. Вип. 1. С. 67–73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NarOsv_2020_1_12.
7. Діагностика та компенсація освітніх втрат у загальній середній освіті України : метод. рекомендації / за заг. ред. О. М. Топузова. Київ : Пед. думка, 2023. 187 с. URL: <https://undip.org.ua/library/diahnostyka-ta-kompensatsiia-svitnikh-vtrat-u-zahalniy-seredniy-osviti-ukrainy-metodychni-rekomendatsii/>.
8. Галів М., Свйонтик О. Освіта як складова національної безпеки України в умовах сучасної російсько-української війни: правові засади, проблеми, досвід і завдання. *Молодь і ринок*. 2023. № 3 (211). С. 25–31. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.277194>.

Julia Irynevych

Ph. D. (Economics), SSI "Institute of Educational Analytics", Kyiv, Ukraine, j.irynevych@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1755-5240>

STAFFING OF PRESCHOOL EDUCATION IN WARTIME UKRAINE: EUROPEAN INTEGRATION ASPECT

Abstract. *The article analyzes the staffing of preschool education institutions (PEIs) in Ukraine under wartime conditions and in the context of integration into the European Education Area. The study highlights key challenges resulting from the war, including a decline in the number of institutions, a reduction in the number of teaching staff, lower staffing levels, and a shortage of specialists such as practical psychologists and social educators. In 2024, only 11,832 PEIs remained operational in Ukraine, a decrease of 21% compared to 2022. The number of teachers fell from 138,772 to 78,870, and the overall staffing rate dropped to 92.04%. The main reasons for these changes include the destruction of infrastructure, the occupation of more than 900 PEIs in active combat zones and the conversion of some PEIs into shelters for internally displaced persons (IDPs). A particularly*

pressing issue is the availability of psychological support for war-affected children, with psychologists present in only 71.83% of institutions. The article also examines regional differences in staffing. Western regions, such as Volyn and Ternopil, maintain a high level of staffing, while the affected regions (Donetsk and Luhansk) have experienced an almost complete cessation of PEI activities. In the context of European integration, the study emphasizes the need to adapt teacher training standards to European requirements, to implement professional development programs, and to provide incentives for staff working in crisis conditions. The study highlights the crucial role of strategic planning in maintaining the stability and quality of the educational process even in extraordinary circumstances.

Keywords: preschool education institutions, staffing, wartime, European integration, teaching staff, psychological support.

References

1. Ministry of Education and Science of Ukraine. (n. d.). Retrieved from <https://mon.gov.ua> [in Ukrainian].
2. State Service of Education Quality of Ukraine. (2023). *War increases percentage of children not covered by preschool education: study finds*. Retrieved from <https://sqe.gov.ua/monitoring-zdo-2023> [in Ukrainian].
3. SSI "Institute of Educational Analytics". (n. d.). Retrieved from <https://iea.gov.ua> [in Ukrainian].
4. Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. (n. d.). Retrieved from <https://undip.org.ua> [in Ukrainian].
5. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *On certification and advanced training of pedagogical staff of preschool education institutions during martial law in Ukraine* (Letter No. 1/12392-22, October 21). Retrieved from <https://mon.gov.ua/npa/pro-atestaciyu-ta-pidvishennya-kvalifikaciyi-pedagogichnih-pracivnikiv-zakladiv-doshkilnoyi-osviti-u-period-voyennogo-stanu-v-ukrayini> [in Ukrainian].
6. Havrysh, N. V., & Myskova, N. M. (2020). Preparing educators for the development of sustainable development-oriented skills in preschoolers. *Narodna Osvita*, 1, 67-73. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/NarOsv_2020_1_12 [in Ukrainian].
7. Topuzov, O. M. (Ed.). (2023). *Diagnosis and compensation of educational losses in the general secondary education of Ukraine: methodological recommendations*. Kyiv: Pedahohichna Dumka. Retrieved from <https://undip.org.ua/library/diahnostyka-ta-kompensatsiia-osvitnikh-vtrat-u-zahalniy-seredniy-osviti-ukrainy-metodychni-rekomendatsii/> [in Ukrainian].
8. Haliv, M., & Sviontyk, O. (2023). Education as a component of Ukraine's national security in the conditions of the modern Russian-Ukrainian war: Legal principles, problems, experience and tasks. *Youth & Market*, 3(211), 25-31 DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.277194> [in Ukrainian].

Ткаченко В. В.

науковий співробітник сектора дошкільної освіти відділу освітньої статистики і аналітики ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, v.tkachenko@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3389-9935>

Титаренко Н. В.

завідувач сектора шкільної освіти відділу освітньої статистики і аналітики ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, nataliatytarenko@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5837-393X>

УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД З АЛЬТЕРНАТИВНИХ ФОРМ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті проаналізовано приклади альтернативних форм здобуття дошкільної освіти в Україні та в окремих країнах Європейського Союзу. Україна, у межах євроінтеграційних процесів, активно впроваджує доступні моделі раннього розвитку, які можуть задовольнити потреби різних груп населення. Серед таких моделей – сімейне виховання, дистанційна освіта, центри розвитку дитини тощо. Питання залучення якомога більшого числа дітей дошкільного віку до організованого навчання й виховання залишається на порядку денному наукової спільноти як в Україні, так і в інших країнах. Альтернативні форми здобуття дошкільної освіти є одним зі шляхів вирішення цього питання. Одним із стратегічних завдань Міністерства освіти і науки України на післявоєнний період є розбудова альтернативних форм здобуття дошкільної освіти, як-от: дитячий садок на колесах, онлайн-садок, консультативні пункти та ін. У країнах ЄС також практикуються різноманітні форми здобуття дошкільної освіти. Наприклад, в Італії набувають поширення послуги з догляду за дітьми дошкільного віку для працівників на підприємствах. Національний стандарт дошкільної освіти Мальти передбачає створення центрів догляду за дітьми на робочому місці. У Чехії досить популярні лісові дитячі садочки, які об'єднані в Асоціацію лісових дитячих садків (*Asociace lesních MŠ*). В Україні також є такий приклад, але не садочків, а прогулянкових груп для відновлення й розвитку єдності родинного та суспільного дошкільного виховання. Таким чином, ми доходимо висновку, що Україна створює можливості для охоплення якомога більшого числа дітей дошкільною освітою та має певні альтернативні форми здобуття дошкільної освіти, аналогічні організованим у країнах ЄС. Натомість в інших країнах є альтернативи, які наша країна може використовувати для поліпшення якості надання освітніх послуг у дошкільній освіті.

Ключові слова: заклад дошкільної освіти, альтернативна освіта, європейський освітній простір, ранній розвиток, здобуття дошкільної освіти.

JEL classification: I28.

DOI: 10.32987/2617-8532-2024-6-114-125.

У сучасних умовах реформування освітньої системи України, зокрема дошкільної освіти, особливої актуальності набуває розвиток альтерна-

тивних форм здобуття освіти, що відповідають сучасним суспільним викликам та сприяють інтеграції України в європейський освітній простір.

© Ткаченко В. В., Титаренко Н. В., 2024

Міністерство освіти і науки України активно працює над розробленням та впровадженням гнучких і доступних моделей дошкільного виховання, які враховують потреби різних соціальних груп населення, а також реагують на соціальні, економічні й демографічні виклики. Прийнятий цього року Закон України «Про дошкільну освіту» стимулюватиме розвиток галузі та допоможе охопити якомога більше дітей дошкільною освітою за рахунок створення різноманітних осередків здобуття освіти такого рівня [1].

Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року серед ключових ініціатив щодо розвитку системи освіти дітей раннього та дошкільного віку передбачає моделювання ефективних рішень щодо створення альтернативних типів дитячих садків для їх подальшого впровадження з урахуванням безпекової ситуації в регіонах, потреб населення щодо здобуття дошкільної освіти тощо [2]. У контексті євроінтеграційних процесів Україна орієнтується на успішні практики країн Європейського Союзу, де альтернативні форми дошкільної освіти демонструють свою ефективність. Такі підходи забезпечують створення інклюзивного середовища, індивідуалізований підхід до розвитку дитини, залучення батьків до виховного процесу та гармонійний розвиток особистості. Упровадження цих ініціатив в Україні сприятиме підвищенню якості дошкільної освіти та зміцненню її позицій у загальноєвропейському освітньому просторі.

Альтернативні форми здобуття дошкільної освіти досліджували

українські науковці Т. Валентьєва [3], Н. Альшевська [4], І. Бондаренко [5], Т. Поніманська [6], Н. Цуканова [7], Н. Голота [8; 9], Л. Пісоцька, Л. Зданевич [10].

Так, Н. Альшевська обґрунтовує думку, що педагогічний потенціал гурткової роботи є системою, здатною забезпечити індивідуальну траєкторію освітнього, виховного та особистісного розвитку дитини. Дослідниця наголошує на можливості реалізації індивідуального навчання й виховання особистості в умовах сім'ї [4].

І. Бондаренко, за результатами виконаного нею порівняльного аналізу закладів дошкільної освіти різних форм власності та дослідження їхніх особливостей, проблем функціонування і шляхів їх подолання, дійшла висновку, що найгострішою проблемою всіх закладів дошкільної освіти є брак кваліфікованих фахівців [5]. Виявлена проблема повертає нас до теми статті. Ми вважаємо, що альтернативні форми дошкільної освіти можуть залучати не лише фахівців, а й батьків вихованців. Наприклад, у сімейних дитячих садочках.

Т. Поніманська, яка є фахівцем із дошкільної педагогіки, досліджувала поняття «альтернативна освіта» й зазначила, що це узагальнюючий термін, який охоплює різні педагогічні підходи, що є основою педагогічної культури будь-якої країни [6].

Точне визначення терміна «альтернативна освіта», на думку Н. Цуканової, відсутнє, тому альтернативну освіту вона розглядає як набір методик і типів навчання та поділяє її на три типи: home school (навчання вдома), дистанційну освіту й центри розвитку дитини [7].

Н. Голота, що викладає в Київському університеті імені Бориса Грінченка, зосереджує свою наукову діяльність на альтернативній дошкільній освіті, розробляючи робочі програми навчальних дисциплін для студентів та аспірантів [8; 9].

Л. Зданевич і Л. Пісоцька зосереджують свою увагу на регіональному аспекті альтернативних форм дошкільної освіти, а саме представляють упроваджувані в їхній сфері альтернативні види діяльності закладів дошкільної освіти, як-от організація прогулянкових груп для відновлення та розвитку єдності родинного й суспільного дошкільного виховання. Тривалість перебування в таких групах може становити від двох до п'яти годин. Особливого підходу, на думку викладачок, вимагає організація суботніх і недільних груп на базі діючих закладів дошкільної освіти, які є актуальними в їхньому регіоні, де більшість батьків у ці дні зайняті [10].

Загалом по всій Україні працюють різноманітні альтернативні заклади дошкільної освіти, й вони мають певну специфіку. Більшість цих закладів працюють повний день, що дає змогу урізноманітнювати форми діяльності для всебічного розвитку дошкільнят. Окрім того, у таких закладах діти можуть перебувати не лише безпосередньо в приміщенні, а й на вулиці, у парку, музеї або в будь-якому іншому зручному місці, де за задумом вихователів можна реалізувати завдання з розвитку вихованців.

Сімейна форма здобуття освіти покладає на батьків персональні обов'язки з розвитку й освіти їхньої дитини відповідно до Базового компонента дошкільної освіти [11].

З огляду на безпекову ситуацію в Україні заклади можуть працювати як у дистанційному, так і в змішаному форматі, коли батькам відводиться роль партнерів вихователя. Особливо якщо організовано асинхронне навчання, під час якого дитина має разом із рідними опрацювати записане вихователем мотиваційне відео. Роль педагога в цій альтернативі – консультант і порадник для батьків, який допомагає й спрямовує процес виховання та розвитку дитини.

Центр розвитку дитини пропонує дітям дошкільного віку додаткові заняття, кількість і рівень яких не задовольняє батьків у закладах дошкільної освіти під час традиційного навчання.

В умовах воєнного стану МОН України за підтримки ЮНІСЕФ запущено дитячий онлайн-садок НУМО.

Водночас науковці, у межах дослідження, проведеного за підтримки ЮНІСЕФ в Україні, визначили вісім форм дошкільної освіти, що є альтернативними традиційній системі такої освіти: 1) центр розвитку дитини; 2) дошкільне відділення (групи) на базі закладів загальної середньої освіти; 3) дошкільна група короткотривалого перебування; 4) гурткова робота з дітьми дошкільного віку; 5) соціально-педагогічний патронаж; 6) заклад дошкільної освіти сімейного типу; 7) сезонний заклад дошкільної освіти (група); 8) суботня та недільна дошкільна група [12].

Одним зі стратегічних завдань на післявоєнний період Міністерство освіти і науки України визначило розбудову альтернативних форм здобуття дошкільної освіти, а саме впровадження нових форм організації дошкільної освіти, таких як дитя-

чий садок на колесах, онлайн-садок, консультативні пункти, сімейні садочки тощо [13].

Між іноземними науковцями тривають дискусії щодо значення освіти дітей раннього віку. Усі країни ЄС і дедалі вище число країн світу збільшують інвестиції в ранню освіту, розширюючи доступ до неї та запроваджуючи або переглядаючи навчальні програми й підходи до освіти педагогічних працівників для цього сектора освіти. Я. Пітерс зауважує, що до визначення цілей ранньої освіти має бути більш критичний підхід, який враховує не лише політичні аспекти, а й думку педагогічних працівників [14]. Б. Пелеман із групою науковців наполягає на важливості для професійного розвитку педагогічного працівника закладу дошкільної освіти поєднання зусиль і теоретиків від науки, і практиків [15]. Н. Алексіаду та У. Стадлер-Альтманн вважають, що розвиток і реформування дошкільної освіти залежать як від урахування оновлених політичних вимог, так і від особливостей інституційних контекстів закладів дошкільної освіти та їх історичної еволюції в різних країнах [16].

Ми погоджуємося з думкою згаданих науковців, оскільки в сучасному контексті реформування освітньої системи України важливо поряд з українськими традиціями орієнтуватися на європейський досвід, особливо в контексті євроінтеграційних процесів. Одним із ключових джерел для пошуку ефективних управлінських рішень є європейська освітня інформаційна мережа «Євридика» (Eurydice Network), створена в 1980 р. за ініціативою Європейської комісії та держав-членів. Ця мережа

надає глибокий аналіз організації й функціонування освітніх систем, зокрема в Європі. Завдяки її дослідженням та аналітичним матеріалам можна отримати актуальну інформацію про освітні реформи, новації й перетворення практики, які здатні збагатити українську освітню систему.

Важливою подією стало приєднання Державної наукової установи «Інститут освітньої аналітики» до мережі «Євридика» в ролі офіційного національного підрозділу із січня 2024 р. Це дає можливість Україні отримати доступ до значного обсягу порівняльних досліджень та інформації щодо різних аспектів освіти, включаючи дошкільну. На основі аналізу матеріалів, розміщених на вебсайті мережі «Євридика» в розділі «Національні системи освіти» [17], проведено дослідження альтернативних форм здобуття дошкільної освіти в 27 країнах ЄС. За допомогою аналізу виявлено як спільні форми альтернативного здобуття дошкільної освіти, поширені в країнах ЄС і в Україні (зокрема щодо застосування альтернативних педагогічних методик Монтесорі, Р. Штайнера [Вальдорфські дитячі садки] та інших, функціонування дитячих садків при лікарнях), так і особливі форми, запроваджені в деяких країнах ЄС. У цій статті ми зупинимося на досвіді окремих країн щодо впровадження таких альтернативних підходів, що можуть стати об'єктом більш детального вивчення на предмет можливості їх використання в освітній системі України.

Серед альтернативних форм здобуття дошкільної освіти, запроваджених в Австрії й Литві, заслуговують на увагу приклади інтеграції

педагогічної підготовки з практичним навчанням у закладах дошкільної освіти. Практичні дитячі садки (Practice kindergartens) при педагогічних коледжах, що функціонують в Австрії [18], забезпечують підготовку фахівців із дошкільного виховання. Такі заклади працюють 12–14 годин на тиждень, а в групі можуть проходити практику до чотирьох студентів одночасно. Стосовно наповнюваності груп слід зазначити, що залежно від регіональних особливостей у цих садках виховується до 24 дітей.

Окремі заклади дошкільної освіти в Литві [19] виконують функцію педагогічних центрів. У межах розвитку педагогіки дитинства починаючи з 1997 р. створювалися центри, які поряд із вихованням дітей апробували нові педагогічні процеси, методи й моделі. Ці заклади також слугували базою для практики студентів-педагогів. Використовуючи досвід таких центрів, заклади вищої освіти формують власне середовище для дошкільного навчання, розробляючи та тестуючи інноваційні підходи. Наприклад, у 2016 р. Вільнюський університет прикладних наук відкрив власний дитячий садок, а в 2020 р. Університет Миколаса Ромеріса (Mykolas Romeris University) оголосив про створення школи з дитячим садком.

На нашу думку, досвід Австрії та Литви щодо функціонування практичних дитячих садків при педагогічних закладах вищої освіти, а також створення педагогічних центрів або інституцій, які поєднують функції навчання дітей і дослідницької діяльності, може бути адаптований до реалій української системи осві-

ти в контексті вдосконалення системи професійної підготовки фахівців дошкільної освіти й стимулювання інноваційного розвитку вітчизняної педагогіки дитинства.

Також на особливу увагу заслуговує досвід Литви щодо створення багатофункціональних центрів з огляду на його потенційну доцільність для запровадження в Україні у воєнний і післявоєнний періоди. Такі центри, що були ініційовані в Литві у відповідь на скорочення чисельності населення в містах і сільській місцевості, інтегрують широкий спектр послуг – освітніх, культурних, соціальних, медичних, спортивних, а також послуг із працевлаштування. Поєднання цих функцій в одному закладі забезпечує зручність доступу для місцевої громади. Крім різноманітних освітніх заходів, у таких центрах можуть надаватися послуги ранньої освіти, що є актуальним у контексті забезпечення безперервності освіти та підтримки дітей і сімей у кризових умовах. Ураховуючи сучасні виклики, які постають перед Україною, упровадження подібної моделі може сприяти як відновленню соціальної інфраструктури, так і підвищенню доступності якісних освітніх та соціальних послуг у громадах.

Серед альтернативних форм здобуття дошкільної освіти в Італії [20] через брак місць у державних дитячих садках набувають поширення послуги з догляду за дітьми дошкільного віку для працівників на підприємствах. Також можливість створення центрів догляду за дітьми на робочому місці закріплено в Національному стандарті дошкільної освіти Мальти [21]. Власні центри догляду за дітьми мають най-

більша лікарня й великий готель цього острова. Відповідно до законодавства такі центри повинні відповідати всім критеріям дошкільного закладу освіти, крім створення окремого входу, та вимогам щодо обладнання закладу для навчання й розвитку дітей дошкільного віку. Досвід Італії та Мальти зі створення центрів догляду за дітьми на робочих місцях є ефективним рішенням для розширення доступу до дошкільної освіти. Такий підхід поєднує розв'язання проблеми дефіциту місць у державних дитячих садках зі зручністю для батьків, що працюють. Ця модель може бути корисною для української системи освіти, особливо в умовах воєнного та післявоєнного відновлення, коли потреба в доступі до якісної дошкільної освіти й соціальній підтримці зростає.

У Чехії діють лісові дитячі садки (*lesní mateřské školy*) [22], які з 2016/2017 н. р. офіційно визнано окремим типом дошкільних закладів. Освітній процес у таких дитсадках організовано переважно на відкритому повітрі, й вони не передбачають наявності традиційних будівель. У більшості аспектів, як-от зміст освіти, управління, фінансування та кваліфікаційні вимоги до педагогів, лісові дитячі садки регулюються тими самими правилами, що й звичайні заклади дошкільної освіти. Водночас вони мають певні особливості, зокрема знижені гігієнічні вимоги, меншу чисельність дітей на одного вихователя та обмежений час перебування дітей у таких закладах. Лісові дитячі садки різних типів, а також окремі екологічні дитячі садки об'єднані в Асоціацію лісових дитячих садків (*Asociace lesních MŠ*).

Подібна до чеської практика функціонування так званих лісових центрів раннього розвитку пропонується деякими муніципалітетами та приватними постачальниками освітніх послуг у Фінляндії [23]. Діти в цих лісових центрах раннього розвитку перебувають на відкритому повітрі в природному середовищі упродовж усього року.

В Україні також маємо приклад створення прогулянкових груп для відновлення й розвитку єдності родинного та суспільного дошкільного виховання. Водночас модель лісових дитячих садків, що активно функціонують у Чехії, та лісових центрів раннього розвитку Фінляндії поєднує освітні, екологічні й соціальні аспекти, що робить її актуальною для української системи дошкільної освіти в сучасному контексті. По-перше, така форма здобуття дошкільної освіти може стати важливим інструментом реабілітації та оздоровлення дітей в умовах війни й зменшення психологічного навантаження в умовах післявоєнного періоду, допомагаючи їм поступово адаптуватися до стабільного життя. По-друге, у сучасних реаліях екологічних викликів в Україні, зокрема проблем із забрудненням довкілля, розвиток екологічної свідомості з раннього віку є критично важливим. По-третє, відсутність необхідності будівництва традиційних приміщень дає змогу скоротити витрати на створення дошкільних закладів освіти. Для громад, які зазнали руйнувань через військові дії, такий підхід може стати практичним рішенням для забезпечення доступу до дошкільної освіти.

Ще одним прикладом альтернативної форми дошкільної освіти є

створення дитячих закладів освіти при установах виконання покарань, що практикується в Болгарії [24]. Зокрема, у жіночій в'язниці в Слівені функціонує дитячий садок, який дає можливість ув'язненим жінкам виховувати своїх дітей і дбати про них у середовищі, максимально наближеному до умов життя на волі. Діти можуть перебувати разом із матерями в яслах колонії до досягнення ними однорічного віку. Запровадження подібної практики в Україні є актуальним, особливо в контексті забезпечення прав дітей та гуманізації пенітенціарної системи. Це сприятиме збереженню сімейних зв'язків і зменшить ризики психологічної травматизації дітей, полегшить соціальну адаптацію ув'язнених після звільнення.

Безперечно, в Україні освітні можливості для здобуття дошкільної освіти такі само широкі, як у країнах Європейського Союзу, та переважно задовольняють потреби й бажання батьків та їхніх дітей. Водночас аналіз альтернативних форм дошкільної освіти, проведений за матеріалами, розміщеними на сайті мережі «Евридіка» (розділ «Національні системи освіти»), допоміг виокремити запроваджені в країнах ЄС форми надання освітніх послуг для дітей раннього й дошкільного віку, перспективні для адаптації в системі дошкільної освіти України, як-от:

1. Функціонування практичних дитячих садків при педагогічних закладах вищої освіти, що запроваджено в Австрії, а також створення педагогічних центрів, які поєднують навчання дітей із дослідницькою діяльністю, у Литві можуть стати цінною основою для вдо-

сконалення вітчизняної системи освіти. Адаптація цих підходів до українських реалій сприятиме підвищенню якості професійної підготовки фахівців у сфері дошкільної освіти, а також стимулюватиме інноваційний розвиток педагогіки дитинства в Україні.

2. Створення багатофункціональних центрів у Литві є чудовим прикладом інтеграції освітніх, соціальних, культурних, медичних і спортивних послуг, який може бути адаптований до українських реалій. Особливе значення має можливість надання в таких центрах послуг ранньої освіти, що дає змогу забезпечити безперервність освітнього процесу та підтримку дітей і сімей у кризових умовах. Ураховуючи воєнний та післявоєнний контексти, ця модель може стати важливим інструментом відновлення соціальної інфраструктури в Україні, підвищення доступності якісних освітніх і соціальних послуг, а також посилення ролі громад у задоволенні нагальних соціальних потреб.

3. Центри догляду за дітьми на робочих місцях, запроваджені в Італії та Мальті, також є актуальною для адаптації формою в сучасних українських реаліях, оскільки їх створення не лише допоможе розширити доступ до дошкільної освіти, а й сприятиме соціальній підтримці сімей у складних умовах. Це стане важливим кроком до створення гнучкої та ефективної системи дошкільної освіти, яка відповідає потребам сучасного суспільства.

4. Лісові дитячі садки (досвід Чехії) й лісові центри раннього розвитку (Фінляндія) є перспективною формою дошкільної освіти, що може

бути корисною для України завдяки своїм екологічним, економічним і реабілітаційним перевагам. Такі заклади спрямовані на зміцнення здоров'я дітей, розвиток екологічної свідомості, розширення можливостей доступу до дошкільної освіти, особливо у віддалених і постраждалих від війни регіонах.

5. Дошкільні заклади освіти при установах виконання покарань, що функціонують у Болгарії, теж актуальні для України, зважаючи на складну соціальну ситуацію. Упровадження таких закладів у жіночих виправних установах в Україні може стати важливим кроком на шляху забезпечення соціальної справедливості та формування більш гуманної пенітенціарної системи.

Звичайно, ефективність використання альтернативних форм здобуття дошкільної освіти є предметом окремих досліджень. Результати проведеного дослідження можуть слугувати базою для розроблення освітньої політики в Україні, де МОН активно працює над розширенням доступних форм дошкільної освіти. Досвід європейських країн надає цінні орієнтири для пошуку ефективних управлінських підходів і адаптації міжнародних практик до українських реалій. Це сприятиме подальшому процесу євроінтеграції освітньої системи України та забезпеченню створення більш інклюзивного й різноманітного середовища для дітей у закладах дошкільної освіти – як традиційних, так і альтернативних.

Список використаних джерел

1. Про дошкільну освіту : Закон України від 06.06.2024 № 3788-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>.
2. Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року / М-во освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Strateh.plan.diyalnosti.MON.do.2027.roku.pdf>.
3. Валентьєва Т. І. Педагогіка дошкільна : навч. посіб. Чернівці : Видавець Лозовий В. М., 2015. 72 с. URL: <http://surl.li/hsnxqq>.
4. Альшевська Н. М. Нові форми здобуття дошкільної освіти. *Проблеми освіти*. Спецвипуск. Вінниця ; Київ, 2015. С. 5–10. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/18524/>.
5. Бондаренко І. П. Порівняльний аналіз дошкільних навчальних закладів різних форм власності в Україні. *Управління закладами освіти на засадах акмеологічного підходу* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 16 берез. 2018 р.). С. 46–52. Житомир, 2018. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/27082>.
6. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : підручник. 4-те вид., переробл. Київ : ВЦ «Академія», 2018. 408 с.
7. Цуканова Н. Альтернативні заклади дошкільної освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 58, Т. 2. С. 372–376. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/58-2-53>.
8. Голота Н. М. Робоча програма навчальної дисципліни «ВД.1.01. Альтернативна дошкільна освіта», для студентів. Київ, 2023. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/44543/1/Holota_012_DO_mah_RPND_1_kurs_ADO_2023.pdf.
9. Голота Н. М. Робоча програма навчальної дисципліни «Альтернативні заклади розвитку дітей дошкільного віку», для аспірантів. Київ, 2022. URL: <https://kubg.edu>.

ua/images/stories/Departaments/apirantam/osvitni_programy_2022/012_AZRDDV_NP2020.pdf.

10. *Пісоцька Л. С., Зданевич Л. В.* Альтернативні форми забезпечення дітей дошкільною освітою в регіоні. URL: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp5/pisocka.pdf.

11. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція : наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 № 33. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf.

12. *Датченко Н., Корнєєва О.* Перспективні форми дошкільної освіти в Україні, базовані на принципах дружності до дитини та ефективності використання бюджетних коштів : стислий виклад звіту / ЮНІСЕФ. 2019. 58 с. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/1646/file/Promising%20forms%20of%20preschool%20education%20UKR.pdf>.

13. *Нерянова С.* Реформування системи дошкільної освіти / М-во освіти і науки України. URL: <http://surl.li/davmjt>.

14. *Peeters J.* Measuring the outcomes of young children or analysing the effectiveness of the ECEC systems, what counts most? *29th EECERA Conference*. Thessaloniki, Greece, 2019. URL: <https://www.eecera.org/wp-content/uploads/2019/09/JAN-PEETERS.pdf>.

15. Continuous professional development and ECEC quality: Findings from a European systematic literature review / B. Peleman et al. *European Journal of Education*. 2018. Vol. 53, Iss. 1. P. 9–22. DOI: <https://doi.org/10.1111/ejed.12257>.

16. *Alexiadou N., Stadler Altmann U.* Early childhood education research in Europe: contexts, policies, and ideas. *Education Inquiry*. 2020. Vol. 11, Iss. 2. P. 89–93. DOI: <https://doi.org/10.1080/20004508.2020.1736795>.

17. Eurydice: National Education Systems / European Commission. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems>.

18. Austria: Organisational variations and alternative structures in ECEC / European Commission. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/austria/organisational-variations-and-alternative-structures-ecec>.

19. Lithuania: Organisational variations and alternative structures in ECEC / European Commission. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/lithuania/organisational-variations-and-alternative-structures-ecec>.

20. Italy: Organisational variations and alternative structures in ECEC / European Commission. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/italy/organisational-variations-and-alternative-structures-ecec>.

21. Malta: Organisational variations and alternative structures in ECEC / European Commission. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/malta/organisational-variations-and-alternative-structures-ecec>.

22. Czechia: Organisational variations and alternative structures in ECEC / European Commission. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/czechia/organisational-variations-and-alternative-structures-ecec>.

23. Finland: Organisational variations and alternative structures in ECEC / European Commission. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/finland/organisational-variations-and-alternative-structures-ecec>.

24. Bulgaria: Organisational variations and alternative structures in ECEC / European Commission. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/bulgaria/organisational-variations-and-alternative-structures-ecec>.

Valentyna Tkachenko

SSI "Institute of Educational Analytics", Kyiv, Ukraine, v.tkachenko@iea.gov.ua
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3389-9935>

Nataliia Tytarenko

SSI "Institute of Educational Analytics", Kyiv, Ukraine, nataliatytarenko@gmail.com
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5837-393X>

UKRAINIAN AND EUROPEAN EXPERIENCE ON ALTERNATIVE FORMS OF PRESCHOOL EDUCATION

Abstract. *This article examines examples of alternative approaches to preschool education in Ukraine and in selected countries of the European Union. As part of its European integration efforts, Ukraine is actively implementing accessible early childhood development models that can meet the needs of different population groups. These models include family-based education, distance learning, child development centres and others. Ensuring the participation of as many preschool children as possible in organised education and upbringing remains a priority for the educational community, both in Ukraine and abroad. Alternative forms of preschool education serve as one of the key solutions to this issue. One of the strategic objectives of the Ministry of Education and Science of Ukraine for the post-war period is to expand alternative forms of preschool education, such as kindergartens on wheels, online kindergartens, counselling centres, etc. EU countries also use various alternative models of pre-school education. In Italy, for example, preschool childcare services for employees at enterprises are becoming more widespread. Malta's national standards for preschool education encourage the establishment of workplace childcare centres. In the Czech Republic, forest kindergartens are particularly popular and are organised in the Association of Forest Kindergartens (Asociace lesních MŠ). A similar example can be found in Ukraine, but in the form of walking groups rather than kindergartens, aimed at fostering the integration of family and community-based preschool education. Thus, Ukraine is creating opportunities to extend the coverage of preschool education as widely as possible and has developed certain alternative models of preschool education similar to those in EU countries. At the same time, other countries offer alternative approaches that Ukraine can adopt to improve the quality of its preschool education system.*

Keywords: *preschool education institution, alternative education, European Education Area, early childhood development, obtaining preschool education.*

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (2024). *On preschool education* (Act No. 3788-IX, June 6). Retrieved from. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text> [in Ukrainian].
2. Ministry of Education and Science of Ukraine. (n. d.). *Strategic plan of the Ministry of Education and Science of Ukraine until 2027*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Strateh.plan.diyalnosti.MON.do.2027.roku.pdf> [in Ukrainian].
3. Valentieva, T. I. (2015). *Preschool pedagogy*. Chernihiv. Retrieved from <http://surl.li/hsnxqq> [in Ukrainian].
4. Alshevska, N. M. (2015). New forms of preschool education. *Problems of education*, 5-10. Retrieved from <http://eprints.zu.edu.ua/18524/> [in Ukrainian].
5. Bondarenko, I. P. (2018). Comparative analysis of preschool educational institutions of different forms of ownership in Ukraine. *Management of educational institutions on the*

basis of acmeological approach, Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. Zhytomyr. Retrieved from <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/27082> [in Ukrainian].

6. Ponimanska, T. I. (2018). *Preschool pedagogy*. Kyiv: VC "Akademiiia" [in Ukrainian].

7. Tsukanova, N. (2022). Alternative establishments of preschool education. *Current Issues of the Humanities*, 58(2), 372-376. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/58-2-53> [in Ukrainian].

8. Holota, N. M. (2023). *Work program of the academic discipline "VD.1.01. Alternative preschool education", for students*. Kyiv. Retrieved from https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/44543/1/Holota_012_DO_mah_RPND_1_kurs_ADO_2023.pdf [in Ukrainian].

9. Holota, N. M. (2022). *Work program of the academic discipline "Alternative institutions for the development of preschool children", for postgraduate students*. Kyiv. Retrieved from https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/apirantam/osvitni_programy_2022/012_AZRDDV_NP2020.pdf [in Ukrainian].

10. Pisotska, L. S., & Zdanevych, L. V. (n. d.). *Alternative forms of providing children with preschool education in the region*. Retrieved from https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp5/pisocka.pdf [in Ukrainian].

11. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2021). *On approval of the Basic Component of preschool education (State Standard of Preschool Education) new edition* (Order No. 33, January 12). Retrieved from https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian].

12. Datchenko, N., & Kornieieva, O. (2019). *Perspective forms of preschool education in Ukraine based on the principles of child-friendliness and efficiency of budgetary funds use: summary of the report*. Retrieved from <https://www.unicef.org/ukraine/media/1646/file/Promising%20forms%20of%20preschool%20education%20UKR.pdf> [in Ukrainian].

13. Nerianova, S. (n. d.). *Reforming the system of preschool education*. Retrieved from <http://surl.li/davmjt> [in Ukrainian].

14. Peeters, J. (2019). Measuring the outcomes of young children or analysing the effectiveness of the ECEC systems, what counts most? *29th EECERA Conference*. Retrieved from <https://www.eecera.org/wp-content/uploads/2019/09/JAN-PEETERS.pdf>.

15. Peleman, B., Lazzari, A., Budginaite, I., Siarova, H., Hauari, H., Peeters, J., & Cameron, C. (2018). Continuous professional development and ECEC quality: Findings from a European systematic literature review. *European Journal of Education*, 53(1), 9-22. DOI: <https://doi.org/10.1111/ejed.12257>.

16. Alexiadou, N., & Stadler Altmann, U. (2020). Early childhood education research in Europe: contexts, policies, and ideas. *Education Inquiry*, 11(2), 89-93. DOI: <https://doi.org/10.1080/20004508.2020.1736795>.

17. European Commission. (n. d.). *Eurydice: National Education Systems*. Retrieved from <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems>.

18. European Commission. (n. d.). *Austria: Organisational variations and alternative structures in ECEC*. Retrieved from <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/austria/organisational-variations-and-alternative-structures-ecec>.

19. European Commission. (n. d.). *Lithuania: Organisational variations and alternative structures in ECEC*. Retrieved from <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/lithuania/organisational-variations-and-alternative-structures-ecec>.

20. European Commission. (n. d.). *Italy: Organisational variations and alternative structures in ECEC*. Retrieved from <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/italy/organisational-variations-and-alternative-structures-ecec>.

21. European Commission. (n. d.). *Malta: Organisational variations and alternative structures in ECEC*. Retrieved from <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/malta/organisational-variations-and-alternative-structures-ecec>.

22. European Commission. (n. d.). *Czechia: Organisational variations and alternative structures in ECEC*. Retrieved from <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/czechia/organisational-variations-and-alternative-structures-ecec>.

23. European Commission. (n. d.). *Finland: Organisational variations and alternative structures in ECEC*. Retrieved from <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/finland/organisational-variations-and-alternative-structures-ecec>.

24. European Commission. (n. d.). *Bulgaria: Organisational variations and alternative structures in ECEC*. Retrieved from <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/bulgaria/organisational-variations-and-alternative-structures-ecec>.

Albina Tsiatkovska

Ph. D. (Law), Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, Ukraine, a.tsiatkovska@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4621-1594>

THE ROLE OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE'S RECOVERY: PEACEBUILDING AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT STRATEGIES

Abstract. *This article explores the potential of higher education to contribute to peacebuilding and sustainable development in Ukraine, particularly in the context of the ongoing war and its aftermath. The study highlights the multifaceted role of higher education institutions (HEIs) in fostering resilience, social cohesion, and long-term development. Despite immense challenges, including physical destruction, displacement of students and faculty, and limited funding, Ukrainian HEIs have demonstrated adaptability and resilience. Drawing on international examples from conflict-affected regions such as Colombia and Bosnia, this article underscores how universities can serve as catalysts for recovery by promoting a culture of peace, developing human capital, and addressing historical narratives. The research further identifies critical strategies for aligning higher education with national recovery efforts, including curriculum reforms, public-private partnerships, and international collaboration. These efforts are vital not only for rebuilding Ukraine's higher education system but also for creating sustainable conditions for peace and economic growth. The findings reveal that higher education can play a pivotal role in addressing the root causes of conflict, fostering innovation, and preparing skilled professionals to meet the demands of post-war reconstruction. By prioritizing investment in education, Ukraine can lay the groundwork for a more stable and prosperous future. This study contributes to the growing body of knowledge on the intersection of education, peacebuilding, and sustainable development, offering practical recommendations for policymakers and educators.*

Keywords: *higher education, peacebuilding, Ukraine, sustainable development, recovery, resilience.*

JEL classification: I20, I28.

DOI: 10.32987/2617-8532-2024-6-126-140.

The full-scale invasion of Ukraine in 2022 marked a new phase of devastating aggression, sparking global debates and research on the multifaceted impacts of war on societies and economies. While the war in Ukraine is often associated with the full-scale invasion launched by Russia on February 24, 2022, it is important to acknowledge that the war had roots going back to 2014. That year, Russia's annexation of Crimea and the Donbas region set the stage

for a prolonged period of instability and violence. Over the following years, Ukraine experienced a hybrid war characterized by a mix of conventional military confrontation, cyberattacks, and information warfare before escalating into large-scale aggression in 2022.

This full-scale invasion brought about unprecedented challenges for Ukraine, resulting in a profound social and economic crisis. The war has not only caused immense loss of life and

displacement of millions of people but also severely disrupted the country's infrastructure, economy, and social fabric. According to recent estimates, the total amount of indirect losses for Ukraine since the start of the full-scale invasion – encompassing both current and projected losses in revenue and added value – amounts to an astounding \$1.164 trillion and \$385.7 billion, respectively [1].

As the war continues, it is crucial to study its long-term effects and to develop effective strategies for Ukraine's recovery. The need for comprehensive post-war policies, which not only address economic rebuilding but also promote peacebuilding, resilience, and social cohesion, is now more urgent than ever. The post-war recovery process will require innovative approaches to economic reconstruction, political stability, and reintegration, while also considering the geopolitical and security challenges that will shape the country's future. This research aims to explore and propose tools and frameworks to support Ukraine's recovery and long-term stability, with a particular focus on the role of education, leadership, and organizational strategies in rebuilding and fostering resilience.

Education, particularly higher education, has been identified as an important tool for promoting peacekeeping [2] and social cohesion in post-conflict societies. Peacebuilding and political stability as important passive benefits of higher education highlighted in the Bologna Declaration are reinforced through higher education [3]. Higher education plays a critical role in promoting resilience and sustainability by providing individuals with the skills, knowledge,

and networks they need to navigate difficult situations and build a better future for themselves and their country. While quality education is one of the Sustainable Development Goals (SDGs), higher education institutions (HEIs) are contributing directly or indirectly to 12 other SDGs and serve as a benchmark for other sectors of the economy [4]. Throughout the last few years, the Ukrainian higher education system has been developing and improving, but it has faced significant challenges caused by occupation, hybrid war, the Covid pandemic, and Russian aggression.

Higher Education in Conflict-Affected Regions. Military conflicts have been a part of human history for a long time and people have been examining their consequences for just as long. While the topic of the effects of military conflicts is not new, the context in which these conflicts occur differs greatly depending on the time, country and features of the conflict. Higher education in conflict-affected areas faces significant challenges due to the impact of conflict. These challenges fall into four main categories: physical destruction, population displacement, conditions related to the war, and a lack of resilience in the education sector [5]. Such challenges persist even after the conflict has ended and may continue to hinder the development and recovery of higher education after wartime. Understanding the impact of conflict on higher education is essential to developing effective strategies for the role of higher education in post-war recovery and development. By addressing the challenges, it is possible to enhance the contribution of higher education to the recovery of societies affected by conflict and peacebuilding efforts. Pacheco [6]

describes the cases of Colombia and Kenya on higher education conflict and post-conflict conditions. Despite the conflict's negative impact on higher education, Colombian HEIs and their communities contributed to peacebuilding and helped people affected by the armed conflict in the country. Various initiatives taken by universities included admitting demobilized combatants as regular students, providing non-formal education programs to train them in specific crafts and developing outreach programs to benefit displaced people and demobilized soldiers. The impact of the crisis after the 2007–2008 election violence on higher education in Kenya has been largely ignored by the media and scholarship, but universities in the country attempted to ameliorate the crisis and promote peacebuilding, including through the opening of a branch campus in a refugee camp. The Bosnian case highlights the importance of sustained and coherent peacebuilding efforts in post-conflict societies. It also emphasizes the need for a systemic and long-term approach to peacebuilding through education, rather than simply providing quality education [7]. Muthanna et al. survey [8] showed that the negative impacts of war on education in Yemen require a comprehensive approach to peacebuilding that considers local contexts and involves bold political leadership and financial commitment to education to prepare active citizens that can build a better society.

This study employs a qualitative research approach to explore the role of higher education in peacebuilding and sustainable development in Ukraine during the ongoing war. The analysis is based on a synthesis of existing

literature, reports and case studies on higher education in conflict-affected regions, as well as data from Ukrainian HEIs operating under wartime conditions.

The research incorporates comparative analysis (experiences of higher education in other conflict-affected regions (e.g., Colombia, Bosnia, and Kenya) to identify best practices and lessons applicable to Ukraine); secondary data analysis (statistical reports, government policies, and studies on the impact of war on Ukrainian HEIs to understand the scope of challenges and adaptive strategies). The study is organized around key themes, such as resilience, peacebuilding and human capital development, to highlight the multidimensional role of higher education in Ukraine's recovery.

This methodology allows for a comprehensive understanding of the systemic challenges facing Ukrainian HEIs and the potential pathways for leveraging education in post-war recovery and peacebuilding. The findings are used to propose actionable recommendations for policymakers and educators.

Impact of the War on Higher Education in Ukraine. Starting from 2014, Russian aggression has been consistently destroying Ukraine, the Ukrainian economy, and, in particular, Ukrainian higher education. It affected universities that were either occupied, damaged, or destroyed by military actions. Students, faculties, and staff had to flee to other Ukrainian cities or remain to study under occupation. All this disrupted the studies and research, caused losses in learning and scientific outcomes, affected the mental and physical health of Ukrainians, and negatively impacted

the Ukrainian economy. The Ukrainian government has made efforts to support students and school graduates to study in Ukrainian HEIs. To continue the study process 18 HEIs from the Donbas region [9] and 1 from Crimea were temporarily relocated to other Ukrainian cities in 2015. Such measures made it possible to partially preserve the institutional memory and capacity of those HEIs that were removed from Russian occupation. Starting in 2016 the "Donbas-Ukraine" and "Crimea-Ukraine" educational centers have been working in order to organize admissions for higher education in Ukraine for graduates from temporarily occupied regions.

In February 2022 the scale of the Russian war expanded to the entire territory of Ukraine. Therefore, the impact on higher education has increased dramatically. The ongoing war affects all the material base and the human component. The education sector is one of the most affected by the war in terms of the number of destroyed, damaged, and lost infrastructure objects. As a result of the hostilities, 3.8 thousand educational institutions were destroyed or damaged. Although active hostilities took place in 11 regions, educational institutions were damaged in 21 regions of Ukraine. The greatest damage from the destruction and damage of educational institutions occurred in Donetsk, Kharkiv, Kherson, Mykolaiv, and Luhansk regions [1]. Ten more HEIs got the "temporarily relocated" status [10]. A huge amount of people remain internally displaced or fled abroad resulting in a «brain drain». According to Bogov's [11] estimations, 35% of Ukraine's prewar population has become displaced either abroad or internally. Vast numbers have also lost

their lives or sustained injuries that prevent them from working. Among the adults who have found refuge abroad, 85% are female, nearly three-quarters of whom were employed prior to leaving the country. 8% out of 3 million Ukrainians abroad as a result of the war are students [12].

It is worth mentioning, that Russian aggression in 2022 started at a time when Ukrainian higher education did not get over Covid pandemic, and students continued to study mostly remotely due to high morbidity. One thing to note is that online education in Ukraine continues to be an emergency remote learning as it was not designed to be performed fully online. Emergency remote learning was a quick response to the Covid lockdown in 2020 and was considered as a temporary measure. However, most students who entered the HEIs in 2019 are now finishing their bachelor's with only one semester of traditional offline studies. Such circumstances affect the quality of education and have a negative impact on youth socialization, soft skills development, and learning outcomes. Returning to offline education was approved only for those HEIs that have enough space for students and staff in the well-constructed bomb shelters. However, this remains a challenge, so the majority of HEIs continue remote learning.

Furthermore, due to full-scale Russian aggression, Ukraine had to cut almost all budgetary support for HEIs, except for funding salaries and scholarships. In 2022, Ukraine signed a loan agreement with the World Bank for 200 million US dollars, which includes infrastructure projects, training of university leaders, and support for further reforms. However due to the

full-scale war and the reduction of revenues to the budget, this loan was used to pay teachers' salaries [13].

In fact, conditions related to the war differ from the region: those regions that are close to the frontline or to the border with Russia or Belarus suffer more than the western regions of Ukraine. However, Russia uses a completely terrorist approach and targets not only military infrastructure but also civil ones. From October 10, 2022, till March 2023 Russia highly used a tactic of massive missile attacks throughout the entire territory of Ukraine, shooting up to 100 different types of missiles at once. Destroying the critical infrastructure in winter caused electricity shutdowns throughout the country (blackouts) that sometimes lasted for several days in a row disrupting heating, water supply, and internet connection. Daily alarms and air attacks interrupt online education no less than on-site ones, as the teachers and students have to move to the bomb shelters and stay there often for several hours. Such conditions greatly affect the life of every Ukrainian citizen; higher education has to adapt to these circumstances. The survey conducted by the State Service of Education Quality of Ukraine showed that most often, the majority of the surveyed students (83%) face the problem of a lack of electricity supply and, as a result, do not have uninterrupted access to the Internet and a stable connection. Two-thirds of students (68%) point to emotional exhaustion due to constant air alarms, threats of missile attacks, changes in the usual pace of life, etc., and every fifth student (21%) complains about difficult conditions for studying (reduced time to master the material, inflexible deadlines for completing tasks, problems with

passing practice, etc.). The vast majority of teachers and university management (87%) also single out the lack of electricity and communication as threats to the quality organization of education [14].

In addition, the Russian war against Ukraine remains one of the greatest obstacles to achieving the 2030 SDGs, in particular SDG 4 "Quality education" which aims to ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all. The war hinders the achievement of SDG 4 by disrupting the education system, damaging educational infrastructure, displacing people, and exacerbating existing inequalities.

As was mentioned above, one of the four challenges faced by higher education in conflict-affected areas is a lack of resilience in the education sector. The Ukrainian higher education system demonstrates positive results on this issue. After the recovery from the first shock in March 2022, the educational process was resumed in different formats in 13 regions of Ukraine [15]. Later, all the universities proceed with their operation. The results of a joint survey of the State Service of Education Quality of Ukraine and the National Agency for Higher Education Quality Assurance "System of Quality Assurance of Vocational and Higher Education under Martial Law" show, in particular, that higher education institutions, having experience working both online (remotely) and under a mixed system (face-to-face & remote), were able to quickly respond to the challenges of wartime in the context of quality provision of the educational process, taking into account the security situation in the region and the needs

of the participants of the educational process [16]. It's worth saying that the higher education system did not collapse, it remains functioning even when facing such challenges.

Higher Education as a Tool for Promoting Peace. Peacebuilding is a term used to describe the efforts to prevent the outbreak or resurgence of violent conflict and promote sustainable peace. In terms of its interrelation with other concepts in the pursuit of sustainable peace, peacebuilding is closely related to conflict prevention, peacemaking, peacekeeping, and peace enforcement. However, these terms are not interchangeable and have distinct meanings [17]. Peacemaking leads to an agreement, which is preserved and implemented through peacekeeping. In situations where peacekeeping is not enough, peace enforcement may be necessary. Finally, peacebuilding aims to address the root causes of conflict and promote sustainable peace and development, which strengthens national capacities and enhances the capacity of the state to carry out its core functions. According to the UN Secretary-General's Policy Committee, "peacekeeping involves a range of measures targeted to reduce the risk of lapsing or relapsing into conflict by strengthening national capacities at all levels for conflict management, and to lay the foundation for sustainable peace and development. Peacebuilding is a complex, long-term process of creating the necessary conditions for sustainable peace. It works by addressing the deep-rooted, structural causes of violent conflict in a comprehensive manner. Peacebuilding measures address core issues that affect the functioning of society and the State, and seek to

enhance the capacity of the State to effectively and legitimately carry out its core functions" [18, p. 17]. Higher education can play an important role in peacebuilding by addressing the historical roots of war, strengthening national capacities and creating sustainable conditions for peace in the future as follows. Higher education is not a peripheral player but is a pivotal and central component of harmony and peace. In addition, higher education due to its intrinsic uniqueness can bolster the process of peacebuilding by taking away the social, cultural, economic, and political inequalities [19].

Looking into the future, higher education contributes to the social and economic development of the country through such major missions:

- promotion a culture of peace;
- the formation of human capital (primarily through teaching);
- the building of knowledge bases (primarily through research);
- the dissemination and use of knowledge (primarily through interactions with knowledge users);
- and the maintenance of knowledge (inter-generational storage and transmission of knowledge) [20].

This article is mainly concentrated on research on the first two missions.

SDG 4 effectively expresses how education contributes to the promotion of peace. The objective of Target 4.7 is to guarantee that all learners acquire the knowledge and skills needed to promote sustainable development, including, among others, through education for sustainable development and sustainable lifestyles, human rights, gender equality, promotion of a culture of peace and non-violence, global citizenship and appreciation of cultural

diversity and of culture's contribution to sustainable development [21]. The Russian government has been accused of distorting historical facts to promote its agenda and justify its military intervention [22]. It is important to recognize and challenge distorted historical narratives and propaganda, as they can fuel conflict and create divisions between nations and communities. It is important to seek out multiple sources of information and critically evaluate the claims made by governments and media outlets. By creating spaces for positive values and constructive dialogues, higher education can strengthen interconnectedness and peaceful coexistence while enhancing critical thinking skills to understand the root causes of violence and prevent history from repeating itself. The new stage of Russia's war against the Ukrainian state drew society's attention to the urgent need to elevate the role of the historical and cultural component at all levels of higher education. It became finally clear that the past, present and future are inseparable. The ideological basis of Russian aggression is the imposition of falsified pseudo-scientific historical postulates based on the imperial concept of "one nation". Therefore, the study of the historical past of the Ukrainian people, first of all, their centuries-old struggle for freedom and their own identity, the understanding of impressive cultural achievements becomes even more relevant today [23]. Education also empowers young people to become agents of change and contribute positively to their communities, using their knowledge and skills to transform conflicts in non-violent ways [24].

Addressing Human Capital Needs in Reconstruction. With the ongoing

scientific and technological revolution, the importance of physical labor is decreasing while that of intellectual labor is increasing. This shift highlights the significance of human resources as the key factor in gaining a competitive advantage and ensuring the rapid and sustainable development of a country. Education plays a crucial role in developing human capacity, facilitating social progress, and serving as a vital component of cultural revolution and ideology. It holds a pivotal position in promoting socio-economic growth by providing skilled labor for all sectors of the national economy [25]. In July 2022, at the conference in Lugano Ukraine presented its Recovery and Development Plan [26] which is aimed at providing economic, social, and environmental resilience in the marathon to victory (resilience); finding efficient solutions for the soonest recovery of the crucial economic and social processes, and natural ecosystems (recovery); developing a modernization plan to ensure expedited sustainable economic growth and wellbeing of the people (modernization and growth).

Furthermore, recovery and development are strongly related to higher education and its potential in attracting foreign investment. The Recovery and Development Plan suggests improving the education system with focus on key competences and innovation. Given the scale of reconstruction needed to rebuild the country, this has the potential to create millions of jobs. Well-designed investment programs need to focus on decent job creation while making sure that those most in need will be able to access such jobs. Reconstruction also brings with it the chance to modernize the country and ensure sustainability [27]. After the war

in Ukraine, the job market is expected to undergo significant changes. Experts predict that there will be a surge in demand for skilled professionals in diverse fields such as construction, medicine, education, science, security, and IT. Furthermore, employers will be actively seeking out experts in energy, logistics, and telecommunications [28]. Among the blockers of the "Boost business environment" National program the Recovery and Development Plan indicates a significant mismatch between labor supply and demand; professional education does not correspond to economic needs. Under such circumstances, higher education is expected to change in order to play a crucial role in meeting the demand for skilled professionals and facilitating the country's reconstruction and development as businesses require skilled labor to resume production and contribute to economic growth. Facilitating public-private partnerships for education and reskilling employers may be a solution to address the mismatch [26].

However, the process of reconstructing human capital faces significant challenges, such as how to reintegrate war veterans into civilian life and the labor market, how to train and integrate the vast number of people who have been injured or disabled, how to ensure that employment and training opportunities are accessible to everyone, and how to encourage Ukrainians abroad to return home and resettle. These challenges have to be addressed by the state to the possible extent during the war and in full in the post-war times [11].

Nataliia Kalmykova [29], Minister of Veterans Affairs of Ukraine, who held the position of Executive Director at the Ukrainian Veterans Fund (2022–

2023), stated that it is unrealistic for the state to fulfill all the needs of veterans through benefits alone. She suggests that it would be more beneficial to offer various opportunities for veterans to utilize their potential, such as effective programs that enhance qualifications and enable the exchange of experiences, which would be a win-win strategy that benefits both veterans and the state. As of February 2022, there were 770,000 people in the country who received the status of a participant in hostilities. And, according to some forecasts, after the Russian-Ukrainian war, the total number of veterans and their family members may reach 5 million people. Higher education is crucial in the reintegration of veterans into civilian life through obtaining the necessary for the labor market knowledge and skills. For example, according to the Ministry of Education and Science of Ukraine [30] "State Targeted Social Assistance for Participants in Hostilities" program provides financial support to veterans who want to pursue higher education. Under this program, participants in hostilities can receive full or partial payment of tuition fees, a social scholarship, educational materials, and free accommodation in dormitories. This program aims to ensure that participants in hostilities have access to the education they need to build a successful future. Furthermore, wars result in significant loss of life and physical harm to individuals. Therefore, it is crucial to prioritize inclusive and diverse higher education systems that foster the adaptation of facilities and promote values such as tolerance and empathy. Professional psychological support must be an inevitable part of the study process. Such measures build an environment that is conducive to learning and growth

for all students, regardless of their backgrounds or personal circumstances.

With the huge number of refugees creating state policies and living conditions for people in Ukraine is crucial to facilitate the return of refugees to the country. This not only helps to bring back valuable human capital and skills but also strengthens the social fabric of the nation. In terms of education, the return of Ukrainians who have experienced different education systems can bring a wealth of knowledge and expertise that can be used to reform and improve the national education system. The government should take advantage of this opportunity by developing a model of interaction that allows these individuals to share their experiences and ideas with policymakers and educators to create a stronger, more prosperous future for Ukraine.

Opportunities for International Collaboration. Military actions decreased the number of foreign students study-

ing in Ukraine (see Figure). Since the 2016/2017 academic year (64,066 people) it has increased with each subsequent year, except for the 2020/2021 academic year when Covid restrictions were in place worldwide, peaking at 84,136 in 2021/2022. As of November 1, 2024, 27,226 foreigners were studying in Ukraine, and in 2022, despite the full-scale war, an additional 7,194 foreigners entered Ukrainian HEIs [31].

On the other side, the war fostered international cooperation in Ukraine in various fields, including higher education. There is a significant variety in policy responses to integrate Ukrainians seeking protection in Europe into higher education institutions. The most common support measures are host language training or support, psychological counseling, academic guidance, introductory courses, financial support, and reserved study places. European Union and other countries' governments, as well as HEIs, have provided different

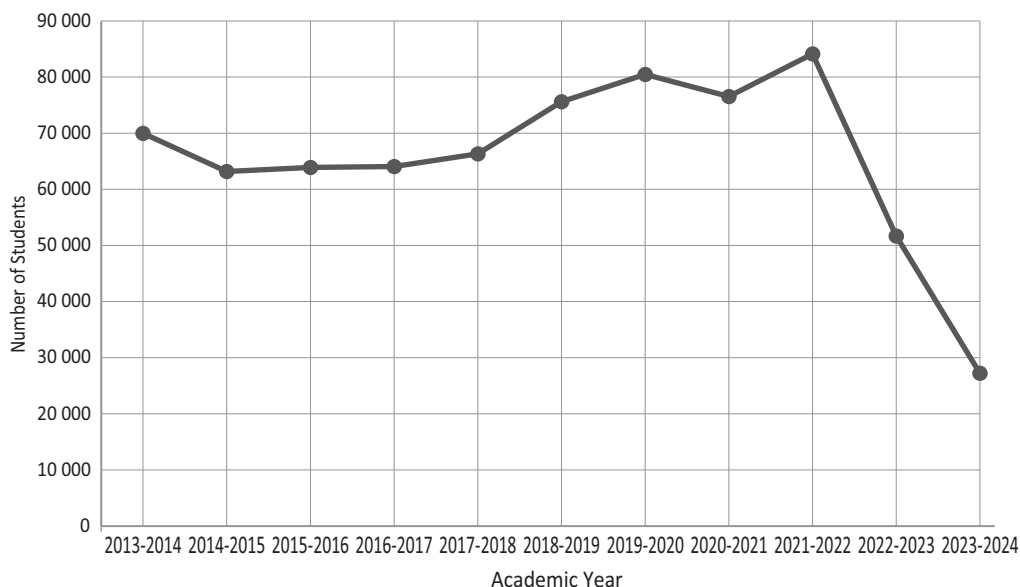

Figure. Number of foreign students in Ukraine (2014–2024)

Developed by the author according to the data [32].

opportunities such as non-repayable grants or scholarships for Ukrainians, and charge-free student and staff mobility [33]. Moreover, international cooperation in higher education is not limited to supporting Ukrainian students. HEIs in Ukraine have also benefited from international partnerships, which have allowed them to access funding, expertise, and resources that may not be available locally. Through partnerships with international universities and organizations, Ukrainian institutions have been able to strengthen their academic programs, expand research opportunities, and improve the quality of education they provide. International cooperation is very important during the war to cultivate, disseminate and maintain knowledge. Joint research that contributes to the development of new technologies, products, and services, common projects and other international initiatives foster the development of knowledge, building the knowledge bases. Ukrainian faculty, students and researchers disseminate not only information about their projects but also spread awareness about the reality of Ukraine and Russian war crimes worldwide.

Russian war against Ukraine has resulted in significant social and economic disruption. Due to the impact of the war higher education in Ukraine faces significant challenges that include the physical destruction of HEIs and other educational infrastructure; faculty and students' displacement that leads to a "brain drain"; disruption of studies and research; conditions related to the war as a constant threat for life, lack of electricity, internet connection, that affect the mental health and cognitive abilities. Understanding the impact of conflict on

higher education is essential to developing effective comprehensive strategies for the role of higher education in post-war recovery and development. HEIs are contributing directly or indirectly to the 13 UN SDGs and serve as a benchmark for other sectors of the economy. Higher education plays an important role in peacebuilding by addressing the historical roots of war, strengthening national capacities and creating sustainable conditions for peace in the future. Promotion of a culture of peace; formation of human capital; building of knowledge bases; dissemination, use, and maintenance of knowledge are major missions of higher education contributing to the social and economic development of the country. Changes in the labor market indicate the need to adapt higher education in order to meet the demand for skilled professionals and facilitate the country's reconstruction and development. Support from the international community helps Ukraine to overcome some challenges and to develop joint projects and initiatives which foster the development of knowledge, and build the knowledge bases. While this article has focused on promoting peace and human capital through higher education, it is important to acknowledge that there are other missions of higher education that may require further exploration. Conducting a survey to identify these missions and their priorities could provide valuable insights for the future. However, it is clear that higher education has a critical role to play in the reconstruction and development of Ukraine, and comprehensive state policy should prioritize its support in achieving peace, post-war recovery, and sustainable development.

References

1. Andriyenko, D., Horunov, D., Zadorozhnia, L., Markuts, Y., Marshalok, T., Neiter, R. ...& Topolskov, D. (2024). *Report on indirect financial losses of the economy due to Russia's military aggression against Ukraine as of July 1, 2024*. Kyiv School of Economics. Retrieved from https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/10/30.09.24_Losses_Report-ua.pdf [in Ukrainian].
2. Smith, A. (2009). *Education and Conflict*. UNESCO. Retrieved from <http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001913/191338e.pdf>.
3. Feuer, H. N., & Hornidge, A.-K. (2013). Rebuilding knowledge: Opportunities and risks for higher education in post-conflict regions. *ZEF Working Paper Series*, 121. Retrieved from https://www.academia.edu/12341057/Rebuilding_Knowledge_Opportunities_and_Risks_for_Higher_Education_in_Post_Conflict_Regions.
4. International Institute for Higher Education in Latin America and the Caribbean. (n. d.). *The contribution of higher education to the SDGs*. Retrieved from <https://www.iesalc.unesco.org/en/sustainable-development/contribution-higher-education-sdgs>.
5. Milton, S., & Barakat, S. (2016). Higher education as the catalyst of recovery in conflict-affected societies. *Globalisation, Societies and Education*, 14(3), 403-421. DOI: <https://doi.org/10.1080/14767724.2015.1127749>.
6. Pacheco, I. F., & Turner Johnson, A. (2014). Higher Education in Post-Conflict Conditions. *International Higher Education*, 74, 8-9. DOI: <https://doi.org/10.6017/ihe.2014.74.5463>.
7. Clarke-Habibi, S. (2016). Role of Universities in Peacebuilding. Presented to the Ukrainian Displaced Universities Delegation. *University of Cambridge*. Retrieved from https://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/day_1_presentations_and_materials_english.pdf.
8. Muthanna, A, Almahfali, M., & Haider, A. (2022). The Interaction of War Impacts on Education: Experiences of School Teachers and Leaders. *Education Sciences*, 12(10): 719. DOI: <http://dx.doi.org/10.3390/educsci12100719>.
9. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2015). *Some Issues of State Higher Education Institutions Relocated from the Area of the Anti-Terrorist Operation* (Decree No. 935, October 13). Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/248633920> [in Ukrainian].
10. SSI "Institute of Educational Analytics". (2022). *Education of Ukraine under martial law*. Retrieved from https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/education-of-ukraine_2022.pdf [in Ukrainian].
11. Bogov, D. (2023). *The War on Ukraine and its Effect on Human Capital: Early Evidence and EBRD response*. European Bank for Reconstruction and Development. Retrieved from <https://www.ebrd.com/sites/Satellite?c=Content&cid=1395312139867&d=&pagename=EBRD%2FContent%2FDownloadDocument>.
12. Zharykova, A. (2022, October 5). Up to 3 million Ukrainians of working age are abroad – Ministry of Economy. *Ekonomichna pravda*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/news/2022/10/5/692265/> [in Ukrainian].
13. Horodnichenko, Yu., Sologub, I., & Weder di Mauro, B. (Eds.). (2022). *Rebuilding Ukraine: Principles and Policy*. CEPR. Retrieved from https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf [in Ukrainian].
14. State Service of Education Quality of Ukraine. (2023, February 10). *The quality of provision of educational services by the capital's institutions of higher education in the conditions of martial law*. Retrieved from <https://sqe.gov.ua/yakist-nadannya-osvitnikh-poslug-stoli/> [in Ukrainian].
15. Ukrainska pravda. (2022, March 11). *13 regions in Ukraine resume the educational process: when and in what format*. Retrieved from <https://life.prawda.com.ua/society/2022/03/11/247766/> [in Ukrainian].

16. Butenko, A., Yeremenko, O., & Stukalo, N. (2023). *Report on higher education quality in Ukraine, its compliance with the tasks of sustainable innovative development of society in 2022*. Kyiv: National Agency for Higher Education Quality Assurance. Retrieved from <https://en.naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/REPORT-ON-HIGHER-EDUCATION-QUALITY-IN-UKRAINE-IN-2022.pdf>.

17. United Nations. (2010). *UN Peacebuilding: an Orientation*. Retrieved from https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org.peacebuilding/files/documents/peacebuilding_orientation.pdf.

18. United Nations. (2008). *United Nations Peacekeeping Operations: Principles and Guidelines*. Retrieved from https://reliefweb.int/report/world/united-nations-peacekeeping-operations-principles-and-guidelines?gclid=Cj0KCQjwxMmhBhDJARIsANFGOSTDVNafEjry6PKeoOC17npXD7g05rn_nDLx3Z6V2vYigWixLYZFZAUAaAjaeEALw_wcB.

19. Shahab, S., & Ullah, S. (2021). The Role of Higher Education as a Catalyst of Peacebuilding in Conflict Affected Regions: The Case Study of Khyber Pakhtunkhwa after FATA Amalgamation. *Journal of Business and Social Research in Emerging Economies*, 7(2), 279-289. DOI: <https://doi.org/10.26710/jbsee.v7i2.1616>.

20. Santiago, P., Tremblay, K., Basri, E., & Arnal, E. (2008). Tertiary Education for the Knowledge Society. Volume 1. Special features: Governance, funding, quality. *OECD*. Retrieved from https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2008/09/tertiary-education-for-the-knowledge-society_g1gh92e5/9789264046535-en.pdf.

21. United Nations. (n. d.). *The 17 Goals*. Retrieved from <https://sdgs.un.org/goals>.

22. OECD. (2022). Disinformation and Russia's war of aggression against Ukraine: Threats and governance responses. *OECD Policy Responses on the Impacts of the War in Ukraine*. DOI: <https://doi.org/10.1787/37186bde-en>.

23. National Agency for Higher Education Quality Assurance. (2022). *Decision of the of the National Agency for Higher Education Quality Assurance of June 21, 2022 on the historical and cultural component of the educational process*. Retrieved from <https://bit.ly/3R1rpQG> [in Ukrainian].

24. UNESCO-IICBA. (2022). *Youth guide on education for peacebuilding and the prevention of violence*. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381620>.

25. Anh, D. B. H., & Tien, N. H. (2019). Attracting foreign direct investment in higher education industry in Vietnam. *International Journal of Advanced Education and Research*, 4(3), 24-27. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/338719622_Attracting_foreign_direct_investment_in_higher_education_industry_in_Vietnam.

26. National Recovery Council. (2022). Ukraine's National Recovery Plan. Retrieved from https://uploads-ssl.webflow.com/621f88db25fbf24758792dd8/62c166751fcf41105380a733_NRC%20Ukraine%27s%20Recovery%20Plan%20blueprint_ENG.pdf.

27. International Labour Organization. (2022). *ILO Monitor on the world of work. Tenth edition*. Retrieved from https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/briefingnote/wcms_859255.pdf.

28. Pazii, V. (2023, January 14). What professions will be popular in Ukraine after the war: top 7 areas. *OBOZ.UA*. Retrieved from https://news.obozrevatel.com/ukr/economics/economy/yaki-profesii-budut-populyarni-v-ukraini-pislya-vijni-top-7-sfer.htm#goog_rewarded [in Ukrainian].

29. Kalmykova, N. (2022). What the military should do after the war. *UNIAN*. Retrieved from <https://www.unian.ua/war/viy-na-v-ukrajini-2022-shcho-robiti-viyskovim-pislya-viyini-11988858.html> [in Ukrainian].

30. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *The state provides educational support to war veterans and combatants*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/news/derzhava-zabezpechue-osvitnyu-pidtrimku-veteraniv-viyini-ta-uchasnikiv-boyovikh-diy> [in Ukrainian].

31. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2024). *Foreign students in Ukraine: invitations to study and current statistics*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/news/inozemni-studenty-v-ukraini-zaproshennia-na-navchannia-ta-aktualna-statystyka> [in Ukrainian].

32. SE "Ukrainian State Center for International Education". (n. d.). *Foreign students in Ukraine*. Retrieved from <https://studyinukraine.gov.ua/uk/statistika/> [in Ukrainian].

33. European Commission, European Education and Culture Executive Agency. (2022). *Supporting refugee learners from Ukraine in higher education in Europe*. Publications Office of the European Union. Retrieved from <https://data.europa.eu/doi/10.2797/022188>.

Цятковська А. М.

доктор філософії, генеральний директор директорату міжнародної співпраці
Міністерства освіти і науки України, Київ, Україна, a.tsiatkovska@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4621-1594>

РОЛЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ: СТРАТЕГІЇ РОЗБУДОВИ МИРУ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Анотація. У статті досліджено потенціал вищої освіти в частині сприяння розбудові миру та сталому розвитку в Україні, особливо в контексті війни та її наслідків. Дослідження висвітлює багатогранну роль закладів вищої освіти (ЗВО) у зміцненні стійкості, соціальної згуртованості та сприянні довгостроковому розвитку. Незважаючи на величезні виклики, зокрема руйнування, переміщення студентів і викладачів та обмежене фінансування, українські ЗВО продемонстрували високу адаптивність і стійкість. Спираючись на міжнародний досвід регіонів, що постраждали від конфліктів, таких як Колумбія й Боснія, ця стаття підкреслює, як університети можуть слугувати каталізаторами відновлення, просуваючи культуру миру, розвиваючи людський капітал і переосмислюючи історичні наративи. У дослідженні також визначено важливі стратегії для узгодження вищої освіти з національними стратегіями відновлення, включаючи реформи освітніх програм, державно-приватне партнерство та міжнародне співробітництво. Ці заходи мають вирішальне значення не лише для відновлення системи вищої освіти в Україні, а й для створення стійких умов для миру та економічного зростання. Результати дослідження показують, що вища освіта може відігравати ключову роль в усуненні першопричин конфлікту, сприянні інноваціям та підготовці кваліфікованих фахівців, здатних задовольнити потреби післявоєнної відбудови. Пріоритизація інвестицій в освіту дасть змогу Україні закласти підґрунтя для більш стабільного й успішного майбутнього. Це дослідження є внеском у зростаючий обсяг знань про взаємозв'язок освіти, розбудови миру та сталого розвитку, пропонуючи практичні рекомендації для політиків і освітян.

Ключові слова: вища освіта, розбудова миру, Україна, сталий розвиток, відновлення, стійкість.

Список використаних джерел

1. Звіт про непрямі фінансові втрати економіки внаслідок військової агресії росії проти України станом на 1 липня 2024 року / Д. Андрієнко та ін. *Київська школа економіки*. 2024. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/10/30.09.24_Losses_Report-ua.pdf.
2. Smith A. Education and Conflict. *UNESCO*. 2009. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001913/191338e.pdf>.
3. Feuer H. N., Hornidge A.-K. Rebuilding knowledge: Opportunities and risks for higher education in post-conflict regions. *ZEF Working Paper Series*. 2013. No. 121. URL: https://www.academia.edu/12341057/Rebuilding_Knowledge_Opportunities_and_Risks_for_Higher_Education_in_Post_Conflict_Regions.
4. The contribution of higher education to the SDGs / International Institute for Higher Education in Latin America and the Caribbean. URL: <https://www.iesalc.unesco.org/en/sustainable-development/contribution-higher-education-sdgs>.
5. Milton S., Barakat S. Higher education as the catalyst of recovery in conflict-affected societies. *Globalisation, Societies and Education*. 2016. Vol. 14, Iss. 3. P. 403–421. DOI: <https://doi.org/10.1080/14767724.2015.1127749>.
6. Pacheco I. F., Turner Johnson A. Higher Education in Post-Conflict Conditions. *International Higher Education*. 2014. No. 74. P. 8–9. DOI: <https://doi.org/10.6017/ihe.2014.74.5463>.
7. Clarke-Habibi S. Role of Universities in Peacebuilding. Presented to the Ukrainian Displaced Universities Delegation. *University of Cambridge*. 2016. URL: https://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/day_1_presentations_and_materials_english.pdf.
8. Muthanna A, Almahfali M., Haider A. The Interaction of War Impacts on Education: Experiences of School Teachers and Leaders. *Education Sciences*. 2022. Vol. 12, Iss. 10, 719. DOI: <http://dx.doi.org/10.3390/educsci12100719>.
9. Деякі питання державних вищих навчальних закладів, переміщених з району проведення антитерористичної операції : постанова Кабінету Міністрів України від 13.10.2015 № 935. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/935-2015-%D0%BF#Text>.
10. Освіта України в умовах воєнного стану : інформ.-аналіт. зб. Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2022. 358 с. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/education-of-ukraine_2022.pdf.
11. Bogov D. The War on Ukraine and its Effect on Human Capital: Early Evidence and EBRD response. *European Bank for Reconstruction and Development*. 2023. URL: <https://www.ebrd.com/sites/Satellite?c=Content&cid=1395312139867&d=&pagename=EBRD%2FContent%2FDownloadDocument>.
12. Жарикова А. За кордоном перебувають до 3 мільйонів українців працездатного віку – Мінекономіки. *Економічна правда*. 2022. 5 жовт. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/10/5/692265/>.
13. Відбудова України: принципи та політика / за ред. Ю. Городніченко, І. Сологуб, Б. Ведер ді Мауро. *CEPR*. 2022. URL: https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf.
14. Якість надання освітніх послуг столичними закладами вищої освіти в умовах воєнного стану. *Державна служба якості освіти України*. 2023. 10 лют. URL: <https://sqe.gov.ua/yakist-nadannya-osvitnikh-poslug-stoli/>.
15. 13 областей в Україні відновлюють освітній процес: коли і в якому форматі. *Українська правда*. 2022. 11 берез. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/03/11/247766/>.
16. Доповідь про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства у 2022 році / за ред. А. Бутенка, О. Єременко, Н. Сту-

кало. Київ : Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2023. 59 с. URL: <https://tinyurl.com/2p9t7p8p>.

17. UN Peacebuilding: an Orientation / United Nations. 2010. URL: https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org.peacebuilding/files/documents/peacebuilding_orientation.pdf.

18. United Nations Peacekeeping Operations: Principles and Guidelines / United Nations. 2008. URL: https://reliefweb.int/report/world/united-nations-peacekeeping-operations-principles-and-guidelines?gclid=Cj0KCQjwxMmhBhDJARIsANFGOSStDVNaFEjry6PKeoOC17npXD7g05rn_nDLx3Z6V2vYigWlXLYZFZAUAaAjaeEALw_wcB.

19. Shahab S., Ullah S. The Role of Higher Education as a Catalyst of Peacebuilding in Conflict Affected Regions: The Case Study of Khyber Pakhtunkhwa after FATA Amalgamation. *Journal of Business and Social Review in Emerging Economies*. 2021. Vol. 7, No. 2. P. 279–289. DOI: <https://doi.org/10.26710/jbsee.v7i2.1616>.

20. Santiago P., Tremblay K., Basri E., Arnal E. Tertiary Education for the Knowledge Society. Volume 1. Special features: Governance, funding, quality / OECD. 2008. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2008/09/tertiary-education-for-the-knowledge-society_g1gh92e5/9789264046535-en.pdf.

21. The 17 Goals / United Nations. URL: <https://sdgs.un.org/goals>.

22. Disinformation and Russia's war of aggression against Ukraine: Threats and governance responses. *OECD Policy Responses on the Impacts of the War in Ukraine* / OECD. 2022. DOI: <https://doi.org/10.1787/37186bde-en>.

23. Рішення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти від 21 червня 2022 р. про історико-культурну складову освітнього процесу / Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. 2022. URL: <https://bit.ly/3R1rpQG>.

24. Youth guide on education for peacebuilding and the prevention of violence / UNESCO-IICBA. 2022. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381620>.

25. Anh D. B. H., Tien N. H. Attracting foreign direct investment in higher education industry in Vietnam. *International Journal of Advanced Education and Research*. 2019. Vol. 4, Iss. 3. P. 24–27. URL: https://www.researchgate.net/publication/338719622_Attracting_foreign_direct_investment_in_higher_education_industry_in_Vietnam.

26. Ukraine's National Recovery Plan / National Recovery Council. 2022. URL: https://uploads-ssl.webflow.com/621f88db25fbf24758792dd8/62c166751fcf41105380a733_NRC%20Ukraine%27s%20Recovery%20Plan%20blueprint_ENG.pdf.

27. ILO Monitor on the world of work. Tenth edition / International Labour Organization. 2022. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/briefingnote/wcms_859255.pdf.

28. Пазій В. Які професії будуть популярні в Україні після війни: топ-7 сфер. *OBOZ.UA*. 2023. 14 січ. URL: https://news.obozrevatel.com/ukr/economics/economy/yaki-profesii-budut-populyarni-v-ukraini-pislya-vijni-top-7-sfer.htm#goog_rewarded.

29. Калмикова Н. Що робити військовим після війни. *УНІАН*. 2022. URL: <https://www.unian.ua/war/viy-na-v-ukrajini-2022-shcho-robiti-viyskovim-pislya-viyni-11988858.html>.

30. Держава забезпечує освітню підтримку ветеранів війни та учасників бойових дій / М-во освіти і науки України. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/news/derzhava-zabezpechue-osvitnyu-pidtrimku-veteraniv-viyni-ta-uchasnikiv-boyovikh-diy>.

31. Іноземні студенти в Україні: запрошення на навчання та актуальна статистика / М-во освіти і науки України. 2024. URL: <https://mon.gov.ua/news/inozemni-studenty-v-ukraini-zaproshe-nia-na-navchannia-ta-aktualna-statystyka>.

32. Іноземні студенти в Україні / Український державний центр міжнародної освіти. URL: <https://studyinukraine.gov.ua/uk/statistika/>.

33. Supporting refugee learners from Ukraine in higher education in Europe / EC, EECEA. 2022. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2797/022188>.

Поснова Т. В.

кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник сектора аналізу освітнього фінансування відділу освітньої статистики та аналітики
ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, tatosnova@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2038-7743>

Зятковський В. І.

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник сектора аналізу освітнього фінансування відділу освітньої статистики та аналітики
ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, volodymyrzyatkovskyy@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-8543-7992>

РОЛЬ КРЕАТИВНОГО ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню ролі креативного людського капіталу в досягненні цілей сталого розвитку (ЦСР) та інтеграції інноваційних підходів у соціально-економічні стратегії. На основі детального аналізу, наведеного в статті, розкрито багатовимірний вплив креативного людського капіталу на економічну, соціальну й екологічну складові сталого розвитку як ключові драйвери інноваційних трансформацій. Висвітлено концептуальні засади сталого розвитку, в яких креативний людський капітал розглядається як невід’ємна складова циркулярної економіки та соціальної інклюзії. Автори обґрунтовують, що креативний людський капітал сприяє формуванню інноваційних рішень у таких сферах, як управління природними ресурсами, енерго-ефективність, урбаністика, цифровізація, соціальна згуртованість тощо. Проведено кількісний аналіз індексів сталого розвитку, інновацій і конкурентоспроможності талантів у деяких країнах ЄС та в Україні за 2023 р., що вказують на наявність тісного зв’язку між розвитком креативного людського капіталу, інноваціями й досягненням ЦСР. Аналіз показників підтверджує, що країни з високим рівнем інноваційного потенціалу та культурно-орієнтованим підходом до економіки досягають значно кращих результатів у сталому розвитку. Розглянуто внесок креативного людського капіталу в забезпечення кожної із 17 ЦСР, що вимагає інтеграції інноваційних і креативних підходів, які стимулюють економічне зростання, соціальну рівність та екологічну стійкість. Цей підхід включає інноваційні рішення для подолання бідності, сталого управління природними ресурсами, боротьби зі зміною клімату, збереження біорізноманіття, а також створення умов для гідної праці та економічного зростання. Отримані результати свідчать, що в післявоєнному відновленні України креативний людський капітал є незамінним ресурсом, який не лише сприяє економічному відновленню, а й слугує потужним інструментом подолання сучасних глобальних викликів, адже забезпечує сталий розвиток шляхом інтеграції культурних, технологічних і економічних підходів у стратегії національного й міжнародного рівнів.

Ключові слова: креативний людський капітал, креативна економіка, Цілі сталого розвитку, Індекс сталого розвитку, Глобальний індекс інновацій, Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів.

JEL classification: J24, G61, G62, K30, K31, K33.

DOI: 10.32987/2617-8532-2024-6-141-155.

Креативний людський капітал є фундаментальним чинником досягнення сталого розвитку завдяки своєму інноваційному потенціалу, який сприяє подоланню екологічних, соціальних та економічних викликів. Поєднуючи таланти, знання, креативність і підприємницький дух, креативний людський капітал формує базу для створення інноваційних рішень, що підвищують ефективність використання ресурсів, знижують екологічний вплив та поліпшують якість життя. У рамках Порядку денного сталого розвитку до 2030 року, який включає 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР), культура, мистецтво й інновації вперше здобули визнання як основні складові для їх досягнення [1]. У цьому контексті важливу роль відіграє креативна економіка, яка за визначенням ЮНКТАД є синтезом інтелекту, технологій і творчості й тому не має чітких меж [2].

ЮНЕСКО, враховуючи наскрізну роль культури в забезпеченні сталого розвитку, у своїй глобальній програмі «Культура 2030» підкреслює, що культура та цифрові інновації мають інтегруватися в усі аспекти сталого розвитку, а саме:

- сприяти соціальній згуртованості через культурні ініціативи;
- використовувати цифрові технології для підвищення ефективності управління природними ресурсами;
- розвивати креативні індустрії, які поєднують культуру із сучасними технологіями [3].

Культура як складова креативної економіки сприяє досягненню ЦСР не лише як самостійна галузь, а й як невід’ємний компонент інших секторів економічної діяльності. Вона є самодостатньою цінністю, тож одночасно ві-

діграє ключову роль у досягненні багатьох ЦСР. Культура сприяє сталому розвитку міст, економічному зростанню та створенню гідних умов праці, зменшенню регіональних диспропорцій, збереженню природного середовища, досягненню гендерної рівності, упровадженню інновацій і формуванню мирного, інклюзивного суспільства, вільного від соціальних бар’єрів. Як чинник, що безпосередньо сприяє отриманню економічних та соціальних вигід, культура також може розглядатись як засіб підвищення ефективності заходів у сфері розвитку. Зважаючи на це ООН оголосила 2021 рік Міжнародним роком креативної економіки для сталого розвитку [4].

Згідно з дослідженням «Майбутнє креативної економіки», креативний людський капітал відіграє ключову роль у розвитку інноваційних рішень у різних секторах економіки, сприяючи економічному зростанню та сталому розвитку [5]. Зокрема, креативний людський капітал сприяє «зеленому переходу», інтеграції стійких рішень у соціальні, економічні й екологічні процеси. Як зазначено у звіті Єврокомісії «Культурні та креативні сектори та індустрії, що сприяють зеленому переходу та стикаються з енергетичною кризою» за 2023 р., культурний і креативний сектори активно впливають на зміну моделей поведінки та формування екологічної свідомості [6]. Ці сектори допомагають упроваджувати стійкі технології в таких сферах, як архітектура, дизайн і мода, використовуючи екологічні матеріали, енергоефективні стандарти й принципи циркулярної економіки. Водночас медіа та цифрові платформи підвищують обізнаність щодо енергозбережен-

ня й відновлюваних джерел енергії. Енергетична криза підкреслила важливість адаптивних рішень, в яких культурно-креативні сектори слугують платформою для співпраці та залучення громад до глобальних екологічних ініціатив. Місцеві культурні проекти підтримують розвиток низьковитратної енергетичної інфраструктури та сприяють соціальній згуртованості. Таким чином, креативні індустрії, що ґрунтуються на креативному людському капіталі, відіграють провідну роль у «зеленому переході», оскільки саме креативний потенціал у цих галузях забезпечує розроблення інноваційних стійких рішень, упровадження екологічно чистих технологій і формування екологічної свідомості в суспільстві.

Відповідно до Закону України «Про культуру», креативні індустрії визначаються як види економічної діяльності, що спрямовані на створення доданої вартості та робочих місць через культурне або креативне вираження [7]. До креативних індустрій відносять 34 види діяльності, серед яких: візуальне мистецтво, сценічне мистецтво, видавнича діяльність, дизайн, мода, ІТ, аудіовізуальне мистецтво, архітектура, реклама, бібліотеки, архіви та музеї тощо [8]. Отже, креативний людський капітал, як основний фактор виробництва в креативних індустріях, не лише сприяє інноваціям, а й формує нову економічну парадигму, де економічна діяльність є платформою для культурної самореалізації.

У цьому контексті післявоєнне відновлення України виступає важливим прикладом використання креативного людського капіталу для відновлення соціально-економічної

стабільності, зміцнення людського потенціалу й упровадження інноваційних стратегій. Адже в умовах соціальних і економічних викликів, руйнувань інфраструктури для стійкого розвитку країни необхідний саме комплексний підхід, що охоплює розвиток креативних індустрій та адаптацію бізнес-моделей.

У післявоєнному відновленні України креативний людський капітал відіграє ключову роль, сприяючи інтеграції економічного, соціального та екологічного аспектів у стратегії сталого розвитку. Уряд запровадив низку ініціатив, як-от Стратегія сталого розвитку України до 2030 року, що базується на 17 ЦСР ООН і враховує інтеграцію всіх аспектів життя [9]. У 2021 р. було затверджено Національну економічну стратегію до 2030 року, яка визначає пріоритети розвитку креативної економіки, включаючи освіту, інновації та міжнародну співпрацю [10]. Також було прийнято Концепцію цифрової трансформації, спрямовану на інтеграцію цифрових технологій у креативні індустрії, що сприяє створенню нових бізнес-моделей і розширенню підприємницьких можливостей. Окрім того, завдяки програмі «Креативна Європа», грантам від міжнародних організацій та стартап-фондам фінансується навчання й розвиток креативних фахівців. Як зазначається у звіті «Культура та креативні індустрії в Україні: стійкість, відновлення, інтеграція з ЄС», без стійкості власне культурного сектора внесок культурних інституцій у стійкість України не можливий [11].

Українські креативні індустрії, які генерують близько 3 % ВВП держави (10,7 млрд дол. США у 2022 р.), через воєнний стан зіткнулись із серйоз-

ними викликами. Еміграція близько 8 млн осіб, включаючи багатьох представників креативних професій, зменшила кадровий потенціал країни, але водночас сприяла інтеграції українських спеціалістів у глобальну економіку. ІТ-сектор, що становить 38 % експорту послуг, залишається провідним драйвером економіки, забезпечуючи 4,8 млрд дол. США експорту за 9 місяців 2024 р., попри скорочення числа іноземних замовників і релокацію компаній [12]. Окрім того, цифровізація стала рушієм адаптації креативних індустрій, уможлививши перехід 70 % компаній на онлайн-формат, що зберегло робочі місця та підтримало розвиток. Інновації в онлайн-освіті та креативних платформах сприяють збереженню й удосконаленню людського капіталу, який залишається фундаментом для сталого розвитку України.

Отже, культура та цифровізація є взаємопов'язаними елементами, що підтримують інновації, зберігають культурну спадщину та забезпечують більш стійкий, інклюзивний і гармонійний розвиток. Таким чином, креативний людський капітал виступає потужним драйвером сталого розвитку, адже сприяє економічному зростанню, соціальній стабільності та інноваційному оновленню в умовах післявоєнного відновлення України.

Дослідженню змісту й особливостей розвитку креативного людського капіталу та його ролі в сталому розвитку присвячено праці ряду зарубіжних науковців. Зокрема, М. Сіпа вивчає фактори креативності людського капіталу в умовах сталого розвитку в польських і словацьких економічних суб'єктах [13]. А. Сокол та А. Мемпель-Снежик розглядають креативний капітал як джерело сталого розвитку

в польських регіонах [14]. М. Суціу, Д. Насулі показують, що інтелектуальний капітал і креативна економіка є провідними драйверами конкурентоспроможності для розумного та сталого розвитку, а також аналізують виклики й можливості для культурних і креативних спільнот [15].

Питання сутності та особливостей креативного людського капіталу вивчають і українські науковці. Так, І. Каленюк та Н. Кузнецова розглядають розвиток людського капіталу в умовах становлення креативної економіки [16]; О. Циркун, Л. Гальперіна і М. Філіпенко розкривають його роль в інноваційній стратегії дослідницьких університетів світу [17]. О. Яцунь розглядає економічний аспект креативного людського капіталу в просторі суспільства знань [18].

Роль людського капіталу в забезпеченні сталого економічного розвитку розкривається в статті О. Подри [19]. Дослідження Н. Красностаєвої та Р. Стоян присвячене ЦСР у контексті формування й розвитку людського капіталу [20].

Водночас в Україні дослідження, присвячені впливу креативного людського капіталу на забезпечення сталого розвитку, практично відсутні.

Сталий розвиток як концепція набув популярності в другій половині ХХ ст., коли глобальні соціальні, економічні та екологічні виклики висунули нові вимоги до стратегії довгострокового розвитку. Міжнародні організації, зокрема ООН, визначають сталий розвиток як процес, що задовольняє потреби нинішнього покоління без компрометації можливостей майбутніх поколінь задовольняти свої потреби, акцентуючи на трьох ключових аспектах: еконо-

мічному, соціальному й екологічному. У 2015 р. ООН було сформульовано 17 Цілей сталого розвитку до 2030 року, а саме:

1. Подолання бідності.
2. Подолання голоду, розвиток сільського господарства.
3. Міцне здоров'я та благополуччя.
4. Якісна освіта.
5. Гендерна рівність.
6. Чиста вода та санітарія.
7. Доступна та чиста енергія.
8. Гідна праця та економічне зростання.
9. Індустрія, інновації та інфраструктура.
10. Зменшення нерівності.
11. Сталий розвиток міст і громад.
12. Відповідальне споживання та виробництво.
13. Боротьба зі зміною клімату.
14. Збереження морських екосистем.
15. Збереження екосистем суходолу.
16. Мир, справедливість і ефективні інститути.
17. Партнерство заради сталого розвитку [1].

Зазначені ЦСР охоплюють економічний, соціальний і екологічний аспекти сталого розвитку.

Економічний аспект сталого розвитку орієнтується на збереження та примноження матеріальних ресурсів, ефективне використання природних і людських ресурсів, а також створення умов для економічної стабільності. Економічний підхід передбачає такі заходи, як інноваційний розвиток, підвищення продуктивності праці, технологічний прогрес та стабільне зростання доходів, що дають змогу економікам адаптуватися до змін і відповідати викликам часу. Важливим показником економічного сталого розвитку є інноваційний по-

тенціал економіки, який забезпечує довгострокове зростання та якісні зміни у структурі виробництва.

Соціальний аспект сталого розвитку зосереджений на забезпеченні рівних можливостей, соціальній інтеграції, охороні здоров'я, освіті та інших чинниках добробуту населення. Соціальна справедливість і рівність є невід'ємними складовими сталого розвитку, оскільки без забезпечення основних прав та свобод неможливо досягти стабільності в суспільстві. Важливим фактором соціального розвитку є людський капітал, що зростає завдяки освіті, культурі й розвитку навичок. У контексті сталого розвитку соціальна складова стає базою для інтеграції соціальної політики та економічного зростання, що сприяє створенню гармонійного суспільства.

Екологічний аспект сталого розвитку пов'язаний із забезпеченням екологічної стійкості, збереженням біорізноманіття, управлінням природними ресурсами та зменшенням негативного впливу економічної діяльності на довкілля. Це передбачає скорочення викидів парникових газів, перехід до відновлюваних джерел енергії, упровадження екологічних стандартів у виробництві й споживанні. Розумне використання природних ресурсів є основою екологічної стійкості, що дає можливість підтримувати екосистеми в стабільному стані. Урахування екологічної складової передбачає інтеграцію природоохоронних заходів на всіх рівнях суспільного життя, від глобальних до локальних.

Для досягнення ЦСР у кожному контексті необхідні креативні підходи, ноу-хау, технології та фінансові ресурси всього суспільства, що вимагає інтеграції інноваційних

стратегій. У цьому зв'язку важливо розглянути концептуальні підходи до сталого розвитку в контексті креативної економіки, яка є ключовим фактором реалізації таких стратегій.

У креативній економіці концепція сталого розвитку набуває особливого значення, оскільки вона пов'язана з новими способами генерації економічної вартості, які враховують соціальну й екологічну складову. Креативна економіка базується на діяльності, що використовує креативний потенціал людини як основне джерело створення цінності. Одним із концептуальних підходів до сталого розвитку в контексті креативної економіки є підхід соціальної інклюзії й культурного збагачення. Креативні індустрії сприяють соціальній інклюзії, забезпечуючи участь у культурному житті суспільства різних соціальних груп. Культура та мистецтво сприяють формуванню толерантності, розуміння й міжкультурного діалогу, а це зміцнює соціальну згуртованість, сприяє зниженню рівня соціальної напруги та інтеграції різних суспільних груп, що важливо для досягнення стабільного й сталого суспільства.

За іншого, інноваційно-економічного, підходу креативні індустрії розглядаються як рушій економічного зростання і стабільності. Креативна економіка має високий потенціал створення робочих місць, підвищення продуктивності праці та впровадження інновацій. Діяльність у креативних індустріях потребує менших природних ресурсів, оскільки базується на людському капіталі, інтелектуальних і творчих здібностях, що сприяє зменшенню екологічного навантаження.

Екологічний підхід до креативної економіки орієнтований на впровадження сталих практик у виробництві та споживанні креативних продуктів. Використання екологічно чистих матеріалів, зменшення споживання енергії й упровадження циркулярної економіки є важливими складовими екологічного підходу. Наприклад, дизайнери можуть використовувати перероблені матеріали, а архітектори – екологічні рішення для зменшення вуглецевого сліду будівель. Це сприяє формуванню нових, еколого орієнтованих стандартів в індустрії та дає змогу зменшити вплив на екосистеми.

Взаємодія цих підходів створює нові можливості для креативної економіки, яка може виступати не тільки джерелом економічного зростання, а й засобом досягнення сталого розвитку. Синергія між креативним людським капіталом і стратегіями сталого розвитку стає критично важливою в сучасних економічних та соціальних умовах. Завдяки своїй здатності генерувати нові ідеї й технологічні рішення фахівці з креативних індустрій сприяють розробленню ефективних підходів до ресурсозбереження, створенню екологічних продуктів і розвитку соціально орієнтованих бізнес-моделей. Підходи до синергії ґрунтуються на інтеграції цінностей сталого розвитку в діяльність креативних індустрій, що уможливорює поєднання економічного зростання з мінімізацією екологічного впливу та соціальною відповідальністю.

Одним із прикладів такої синергії є концепція циркулярної економіки, яка активно впроваджується в дизайн, моді, архітектурі та інших сферах

креативної економіки. Використання екологічно чистих матеріалів, розроблення продуктів із тривалим життєвим циклом і впровадження моделей переробки сприяють зменшенню негативного впливу на довкілля. Креативні фахівці використовують свої навички та інноваційне мислення для створення таких рішень, що задовольняють потреби сучасних споживачів і водночас підтримують цінності сталого розвитку. Завдяки активній участі креативного капіталу в розробленні й популяризації цих практик досягається комплексний ефект, що включає економічний, соціальний і екологічний виміри.

Крім того, креативний людський капітал підтримує сталий розвиток через соціальні ініціативи, орієнтовані на рівні можливості, інклюзію та зростання суспільного добробуту. Креативні індустрії активно сприяють розвитку громадянського суспільства, ініціюючи проекти, що залучають різні соціальні групи до культурної й економічної діяльності, сприяють поширенню знань і культурних цінностей, які створюють міцний фундамент для сталого розвитку, формуючи свідомість щодо раціонального використання ресурсів та соціальної відповідальності. Наприклад, медіа, кіно, реклама та інші креативні сектори сприяють популяризації екологічних і соціальних цінностей через інноваційні формати комунікації, розвиваючи культурні наративи про значення сталого розвитку.

Креативні індустрії, зокрема ті, що пов'язані з високими технологіями, такими як ІТ, також стимулюють сталий розвиток шляхом створення цифрових рішень для оптимізації використання ресурсів і знижен-

ня вуглецевих викидів. Інноваційні платформи дають змогу розвивати моделі обміну, інтеграції спільнот та використання новітніх технологій, що сприяє ефективнішій взаємодії у сферах охорони довкілля, освіти й охорони здоров'я. Таким чином, креативний людський капітал у поєднанні з інноваційними технологіями не лише забезпечує економічне зростання, а й створює міцне підґрунтя для сталого розвитку, підвищуючи якість життя та забезпечуючи культурний та соціальний прогрес.

Оцінити рівень розвитку креативного людського капіталу й, відповідно, його вплив на сталий розвиток можна на основі Глобального індексу інновацій та Глобального індексу конкурентоспроможності талантів, оскільки креативний людський капітал тісно пов'язаний з інноваціями й творчими навичками. Глобальний індекс інновацій (ГІІ) – це рейтинг, який оцінює інноваційний потенціал і продуктивність країн. Він базується на багатьох факторах, що визначають здатність країни генерувати нові ідеї, технології та продукцію, а також інтегрувати їх у економічний і соціальний розвиток. ГІІ вимірюється за допомогою кількох основних категорій, таких як інститути (урядова політика, інфраструктура), людський капітал та дослідження, інфраструктура, розвиток ринку й бізнесу, а також результати технологій і креативні результати. ГІІ є важливим індикатором для оцінки потенціалу країни щодо досягнення ЦСР, адже інновації безпосередньо впливають на економічний, екологічний та соціальний прогрес. Високий рівень інновацій означає, що країна здатна впроваджувати передові технології, які сприяють

ефективному використанню ресурсів і підвищенню рівня життя.

Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів (ГІКТ) – ще один важливий показник розвитку креативного людського капіталу. Він оцінює здатність країни створювати, залучати, розвивати та утримувати таланти, що безпосередньо впливає на рівень розвитку творчих і технічних навичок у суспільстві. Оскільки креативний людський капітал охоплює широкий спектр навичок, які стимулюють інновації й економічне зростання в креативних індустріях, ГІКТ дає чітке уявлення про те, як країни інвестують у людські ресурси, що можуть сприяти розвитку цих індустрій.

Індекс сталого розвитку (ІСР) – це комплексний індикатор рівня розвитку країни в контексті її здатності досягати ЦСР. Він вимірює соціальний, економічний і екологічний прогрес країни з урахуванням глобальних стандартів сталого розвитку. ІСР вра-

ховує широкий спектр показників, якот: рівень бідності, доступ до освіти, охорона здоров’я, ступінь нерівності, забруднення навколишнього середовища, використання ресурсів, розвиток інфраструктури та інновацій.

Розглянемо залежність індексів сталого розвитку, інновацій і конкурентоспроможності талантів у деяких країнах ЄС та в Україні (табл. 1).

Як свідчать дані табл. 1, залежність ІСР від ГП та ГІКТ є достатньою й взаємопов’язаною, з коефіцієнтами кореляції 0,80 і 0,88 відповідно. Це вказує на те, що країни з високими результатами за інноваціями та розвитком талантів мають значно більші досягнення зі сталого розвитку. Інновації, зокрема в екологічно чистих технологіях та енергоефективних рішеннях, є ключовими для досягнення сталих економічних і екологічних цілей. Водночас високий рівень розвитку людського капіталу через освіту, професійну підготовку й залучення кваліфікованих кадрів створює

Таблиця 1

Аналіз індексів сталого розвитку, інновацій і конкурентоспроможності талантів у деяких країнах ЄС та в Україні за 2023 р.

Країна	ІСР		ГП			ГІКТ	
	Місце в рейтингу	Значення	Місце в рейтингу	Підіндекс		Місце в рейтингу	Значення
				Людський капітал і дослідження	Творчі результати		
Фінляндія	1	86,35	7	61,6	47,6	6	74,35
Швеція	2	85,70	2	62,7	57,8	9	73,86
Данія	3	85,00	10	58,9	52,9	4	76,54
Німеччина	4	83,45	9	61,4	53,9	14	69,88
Франція	5	82,76	12	54,4	43,6	19	66,91
Польща	10	81,69	40	42,6	38,1	37	54,10
Швейцарія	22	79,30	1	60,8	67,1	1	78,96
Нідерланди	24	79,21	8	56,1	55,9	5	74,76
Болгарія	41	75,54	38	32,3	49,7	49	49,05
Україна	44	74,81	60	34,3	23,7	64	44,80

Складено авторами за: [21–23].

умови для інноваційного зростання та ефективного управління ресурсами. Країни, які активно інвестують у науково-технічні інновації й розвиток талантів, такі як Швеція, Фінляндія та Данія, лідирують за обома індексами, що сприяє вищим показникам сталого розвитку, зокрема з доступної та чистої енергії (Ціль 7), гідної праці та економічного зростання (Ціль 8) і зменшення нерівності (Ціль 10). У свою чергу, країни з невисоким рівнем інновацій та розвитку людського капіталу, як-от Україна й Болгарія, мають обмежені можливості для досягнення сталого розвитку, зокрема в таких аспектах, як подолання бідності (Ціль 1), якісна освіта (Ціль 4) і боротьба зі зміною клімату (Ціль 13). Це свідчить про важливість інтеграції стратегій для розвитку інновацій і талантів як не-

від’ємної частини досягнення широкого спектра ЦСР. І хоча Україна поступається багатьом країнам ЄС, однак має потенціал для розвитку завдяки зростанню сфери ІТ та креативних індустрій. Таким чином, усі складові ГПІ та ГІКТ прямо чи опосередковано впливають на сталість суспільства. Стратегії, що забезпечують конкурентоспроможність у залученні, розвитку та утриманні талантів, підтримують не лише економічне зростання, а й формування стійких суспільних структур і еколого орієнтованого розвитку, що є невід’ємною частиною сучасної концепції сталого розвитку.

Розглянемо роль креативного людського капіталу в забезпеченні досягнення 17 ЦСР (табл. 2).

Як бачимо, кожна ЦСР вимагає інтеграції інноваційних і креативних

Таблиця 2
Внесок креативного людського капіталу в забезпечення досягнення ЦСР

№	Ціль сталого розвитку	Внесок креативного людського капіталу в забезпечення досягнення цілі
1	Подолання бідності	Забезпечення економічних можливостей через розвиток креативних індустрій, які створюють нові джерела доходів та зменшують залежність від традиційних секторів
2	Подолання голоду, розвиток сільського господарства	Інтеграція інноваційних рішень у сільське господарство, включаючи використання цифрових технологій для оптимізації процесів і просування агрокультури
3	Міцне здоров’я та благополуччя	Створення цифрових медіапроектів, що популяризують здоровий спосіб життя, та розроблення ІТ-рішень для поліпшення доступу до медичних послуг
4	Якісна освіта	Упровадження креативних освітніх технологій, таких як інтерактивні платформи та гейміфікація навчання, для формування в молоді інноваційного мислення
5	Гендерна рівність	Підтримка культурних і творчих ініціатив, які розширюють можливості для жінок у креативних секторах та сприяють руйнуванню гендерних стереотипів
6	Чиста вода та санітарія	Застосування креативного підходу до розроблення інформаційних кампаній і технологій, що сприяють усвідомленню важливості водних ресурсів та їх збереження
7	Доступна та чиста енергія	Сприяння впровадженню «зелених» технологій і «розумних мереж», що забезпечують перехід до відновлюваних джерел енергії. Завдяки інноваціям у дизайні, архітектурі й цифрових платформах мінімізуються втрати енергії, знижуються вуглецеві викиди та підвищується доступність чистої енергії для різних регіонів

№	Ціль сталого розвитку	Внесок креативного людського капіталу в забезпечення досягнення цілі
8	Гідна праця та економічне зростання	Розвиток нових професій у креативних індустріях. Створення умов для гідної праці через інклюзивні моделі зайнятості, які забезпечують рівні можливості для різних соціальних груп, зокрема молоді, жінок і людей з інвалідністю. Розвиток креативного підприємництва та підтримка стартапів у креативних секторах стимулюють економічне зростання, зберігаючи баланс між економічною ефективністю й соціальною відповідальністю
9	Індустрія, інновації та інфраструктура	Розвиток креативних індустрій; залучення креативного людського капіталу до створення цифрової інфраструктури та промисловості, сприяння впровадженню інноваційних технологій, розроблення «розумних міст» і технологічних рішень для модернізації економіки
10	Зменшення нерівності	Розроблення культурних програм, спрямованих на інтеграцію маргіналізованих груп у суспільство; створення нових платформ для інклюзивної співпраці. Культура та мистецтво, як елементи креативних індустрій, сприяють руйнуванню стереотипів і зменшенню соціальної дискримінації. Через культурні ініціативи й медіа в суспільстві формуються цінності рівності, толерантності та взаємоповаги
11	Сталий розвиток міст і громад	Розроблення інноваційних концепцій для архітектури, дизайну міського простору, креативних просторів і культурних ініціатив, які сприяють гармонійному розвитку громад. Культурне сприяння збереженню архітектурної спадщини, розвитку культурних просторів та створенню сталого міського середовища; підтримка соціальної згуртованості в громадах через культурні ініціативи
12	Відповідальне споживання та виробництво	Популяризація свідомого споживання через медіа, створення IT-рішень для моніторингу ресурсів, зменшення шкідливого впливу на довкілля, упровадження принципів циркулярної економіки
13	Боротьба зі зміною клімату	Залучення IT-розробок і культурних проєктів для підвищення обізнаності про зміну клімату та створення інноваційних екологічних рішень
14	Збереження морських екосистем	Використання медіа й технологій для просування знань про морські екосистеми та підвищення відповідальності за їх захист
15	Збереження екосистем суходолу	Створення IT-інструментів і культурних проєктів для збереження біорізноманіття, популяризація сталого управління природними ресурсами. Упровадження «зелених» технологій у таких галузях, як архітектура, дизайн та мода, використовуючи екологічні матеріали й енергоефективні стандарти
16	Мир, справедливість та ефективні інститути	Використання креативних підходів для підвищення правової обізнаності, підтримки громадянських ініціатив і формування культури миру та справедливості
17	Партнерство заради сталого розвитку	Формування глобальних мереж співпраці через креативні платформи, що об'єднують різні культури, сектори й технології, для досягнення спільних результатів

Складено авторами.

підходів, що стимулюють економічне зростання, соціальну рівність та екологічну стійкість. Таким чином, креативний людський капітал є важливим чинником інтеграції різних секторів для досягнення сталого розвитку.

Роль креативного людського капіталу в післявоєнному відновленні

України є надзвичайно важливою для її економічної та соціальної стабільності. Креативні індустрії, включаючи медіа, дизайн, інформаційні технології й культурні проєкти, мають потенціал стати фундаментом для економічного відновлення, сприяючи створенню нових робочих місць та іннова-

ційних рішень для інфраструктури. В умовах відновлення країни, зокрема після припинення військових дій, креативні фахівці можуть допомогти розв'язувати проблеми відновлення в містах і на територіях, що постраждали, шляхом розроблення проєктів для реконструкції, стійких і екологічних рішень у будівництві та енергетичній сфері, а також програм для психологічної реабілітації й соціальної адаптації. Крім економічної, креативний людський капітал відіграє важливу роль у зміцненні соціальної згуртованості та культурної ідентичності, що наразі є дуже актуальним питанням для нашої держави у зв'язку з високим рівнем міграції українців за кордон. Через культурні проєкти, інноваційні платформи та освітні ініціативи можна сприяти відновленню національної ідентичності, інклюзивності й розвитку громадянського суспільства. Такі підходи не тільки забезпечать відновлення економіки, а й сприятимуть сталому розвитку України на глобальній арені.

Отже, як показало дослідження, креативний людський капітал справді відіграє вирішальну роль у досягненні ЦСР завдяки своєму інноваційному потенціалу, здатності адаптуватися до сучасних викликів та інтеграції креативних рішень у різні сфери. Ключова роль такого капіталу

полягає в забезпеченні технологічних інновацій, розробленні стійких бізнес-моделей, упровадженні освітніх платформ і культурних ініціатив, що сприяють екологічній, соціальній та економічній стійкості. Проведений аналіз індексів сталого розвитку, інновацій і конкурентоспроможності талантів у деяких країнах ЄС та в Україні за 2023 р. виявив залежність першого індексу (ІСР) від двох інших (ГП та ГІКТ), яка є достатньою та взаємопов'язаною, з коефіцієнтами кореляції відповідно 0,80 і 0,88. Показано, що креативний людський капітал робить свій внесок у досягнення 17 Цілей сталого розвитку, адже кожна з них вимагає інтеграції інноваційних і креативних підходів, що стимулюють економічне зростання, соціальну рівність та екологічну стійкість.

У післявоєнному відновленні України креативний людський капітал є незамінним ресурсом, що сприяє не лише економічному відновленню, а й соціальній інтеграції та культурній ідентичності. Інтеграція креативного людського капіталу в реалізацію ЦСР забезпечує системний підхід до відновлення й сталого розвитку, що дає можливість Україні ефективно долати виклики сучасності та прокладати шлях до стабільного майбутнього.

Список використаних джерел

1. Що таке Цілі сталого розвитку? *UNDP*: вебсайт. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku>.
2. Creative Economy Outlook 2018: Trends in international trade in creative industries (2002–2015) and Country Profiles (2005–2014) / UNCTAD. 2019. URL: <https://unctad.org/webflyer/creative-economy-outlook-trends-international-trade-creative-industries>.
3. Culture – 2030 Indicators / UNESCO. 2019. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000371562>.

4. International Year of Creative Economy for Sustainable Development, 2021 / UNCTAD. 2021. URL: <https://unctad.org/topic/trade-analysis/creative-economy-programme/2021-year-of-the-creative-economy>.
5. The Future of the Creative Economy. *Deloitte*. 2021. URL: <https://www.deloitte.com/uk/en/Industries/tmt/perspectives/the-future-of-the-creative-economy.html>.
6. Culture & Creative Sectors & Industries driving Green Transition and facing the Energy Crisis: Brainstorming Report / European Commission. 2023. URL: https://ec.europa.eu/assets/eac/culture/docs/voices-of-culture/voices-of-culture-brainstorming-report-green-transition-2023_en.pdf.
7. Про внесення змін до Закону України «Про культуру» щодо визначення поняття «креативні індустрії»: Закон України від 19.06.2018 № 2458-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2458-19#Text>.
8. Про затвердження видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.04.2019 № 265-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2019-%D1%80#Text>.
9. Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року: проєкт Закону України від 07.08.2018 № 9015. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A?an=332>.
10. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>.
11. Карнаух А., Кравчук К. Культура та креативні індустрії в Україні: стійкість, відновлення, інтеграція з ЄС. *Cultural Relations Platform*. 2024. URL: https://www.cultureinexternalrelations.eu/wp-content/uploads/2024/07/DGEAC-CRP-UA-Report-July-2024-UA.pdf?utm_source=chatgpt.com.
12. Статистика зовнішнього сектору. *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>.
13. Sipa M. The Factors Determining the Creativity of the Human Capital in the Conditions of Sustainable Development. *European Journal of Sustainable Development*. 2018. Vol. 7, No. 2. P. 1-13. DOI: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2018.v7n2p1>.
14. Sokół A., Mempel-Snieżyk A. Is creative capital a function of sustainable development: Framework development and application. *Journal of Cleaner Production*. 2022. Vol. 337. Article 130526. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2022.130526>.
15. Suci M. C., Năşulea D. F. Intellectual Capital and Creative Economy as Key Drivers for Competitiveness Towards a Smart and Sustainable Development: Challenges and Opportunities for Cultural and Creative Communities. *Intellectual Capital Management as a Driver of Sustainability* / F. Matos, V. Vairinhos, P. M. Selig, L. Edvinsson (Eds.). Springer, Cham, 2019. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-79051-0_5.
16. Каленюк І. С., Кузнецова Н. Б. Розвиток людського капіталу в умовах становлення креативної економіки. *Центральноукраїнський науковий вісник. Сер.: Економічні науки*. 2020. Вип. 4 (37). С. 77–85. DOI: [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2020.4\(37\).77-85](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2020.4(37).77-85).
17. Циркун О., Гальперіна Л., Філіпенко М. Креативний людський капітал в інноваційній стратегії дослідницьких університетів світу. *Ринок цінних паперів України*. 2018. № 3-4. С. 37–45. URL: <http://securities.usmdi.org/PDF/1190.pdf>.
18. Яцунь О. М. Креативний людський капітал в просторі суспільства знань: економічний аспект. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2014. № 2. С. 55–60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvtpt_2014_2_7.
19. Подра О. П. Роль людського капіталу у забезпеченні сталого економічного розвитку: стан, проблеми, перспективи. *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 2 (8). С. 144–151. DOI: <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2020-2-144-151>.

20. Красностанова Н. Е., Стоян Р. Г. Цілі сталого розвитку в контексті формування та розвитку людського капіталу. *Бізнес Інформ*. 2020. № 2. С. 422–428. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-2-422-428>.

21. Rankings: The overall performance of all 193 UN Member States. *Sustainable Development Report*. URL: <https://dashboards.sdgindex.org/rankings>.

22. Economy profile – Ukraine. *WIPO*: вебсайт. URL: <https://www.wipo.int/gii-ranking/en/ukraine/section/economy-profile>.

23. The Global Talent Competitiveness Index 2023: What a Difference Ten Years Make What to Expect for the Next Decade / B. Lanvin, F. Monteiro (Eds.). *INSEAD*. 2023. URL: <https://www.insead.edu/system/files/2023-11/gtci-2023-report.pdf>.

Tetiana Posnova

Ph. D. (Economics), Associate Professor, SSI "Institute of Educational Analytics", Kyiv, Ukraine, tatosnova@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2038-7743>

Volodymyr Zyatkovskiy

Ph. D. (Economics), SSI "Institute of Educational Analytics", Kyiv, Ukraine, volodymyrzyatkovskyy@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-8543-7992>

THE ROLE OF CREATIVE HUMAN CAPITAL IN ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstract. The article is dedicated to exploring the role of creative human capital in achieving the Sustainable Development Goals (SDGs) and integrating innovative approaches into socio-economic strategies. Based on a detailed analysis presented in the study, the multifaceted impact of creative human capital on the economic, social, and environmental dimensions of sustainable development is revealed, highlighting its position as a key driver of innovative transformations. The article outlines the conceptual foundations of sustainable development, wherein creative human capital is viewed as an integral component of the circular economy and social inclusion. The authors substantiate that creative human capital fosters the creation of innovative solutions in areas such as natural resource management, energy efficiency, urban development, and digitalization. The study includes a quantitative analysis of sustainable development indices, innovation metrics, and talent competitiveness across several EU countries and Ukraine. The analysis demonstrates a strong correlation between human capital development, innovation, and the achievement of SDGs. The findings confirm that countries with high innovation potential and a culturally oriented economic approach achieve significantly better results in sustainable development. The authors also examine creative human capital's contribution to achieving each of the 17 SDGs, emphasizing that all goals require the integration of innovative and creative approaches to stimulate economic growth, social equity, and environmental sustainability. Creative industries are pivotal for developing new technologies for agriculture, promoting healthy lifestyles, advancing interactive educational technologies, supporting gender equality, and enhancing infra-

structure. This approach also encompasses innovative solutions for sustainable natural resource management, climate change mitigation, biodiversity conservation, and creating conditions for decent work and economic growth. Thus, creative human capital serves as a vital factor in integrating various sectors to achieve sustainable development. The findings suggest that in Ukraine's post-war recovery, creative human capital is an indispensable resource contributing not only to economic reconstruction but also acting as a powerful tool to address contemporary global challenges. It ensures sustainable development through the integration of cultural, technological, and economic approaches into national and international strategies.

Keywords: creative human capital, creative economy, Sustainable Development Goals, Sustainable Development Index, Global Innovation Index, Global Talent Competitiveness Index.

References

1. UNDP. (n. d.). *What are the Sustainable Development Goals?* Retrieved from <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku>.
2. UNCTAD. (2019). *Creative Economy Outlook 2018: Trends in international trade in creative industries (2002-2015) and Country Profiles (2005-2014)*. Retrieved from <https://unctad.org/webflyer/creative-economy-outlook-trends-international-trade-creative-industries>.
3. UNESCO. (2019). *Culture – 2030 Indicators*. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000371562>.
4. UNCTAD. (2021). *International Year of Creative Economy for Sustainable Development, 2021*. Retrieved from <https://unctad.org/topic/trade-analysis/creative-economy-programme/2021-year-of-the-creative-economy>.
5. Deloitte. (2021). *The Future of the Creative Economy*. Retrieved from <https://www.deloitte.com/uk/en/Industries/tmt/perspectives/the-future-of-the-creative-economy.html>.
6. European Commission. (2023). *Culture & Creative Sectors & Industries driving Green Transition and facing the Energy Crisis: Brainstorming Report*. Retrieved from https://ec.europa.eu/assets/eac/culture/docs/voices-of-culture/voices-of-culture-brainstorming-report-green-transition-2023_en.pdf.
7. Verkhovna Rada of Ukraine. (2018). *On amendments to the Law of Ukraine "On Culture" regarding the definition of "creative industries"* (Act No. 2458-VIII, June 19). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2458-19#Text> [in Ukrainian].
8. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2019). *On approval of economic activities related to creative industries* (Order No. 265-p, April 24). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2019-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
9. Verkhovna Rada of Ukraine. (2018). *On the Sustainable Development Strategy of Ukraine until 2030* (Draft Act No. 9015, August 7). Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A?an=332> [in Ukrainian].
10. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2021). *On approval of the National Economic Strategy for the period up to 2030* (Decree No. 179, March 3). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
11. Karnaukh, A., & Kravchuk, K. (2024). Culture and creative industries in Ukraine: sustainability, recovery, integration with the EU. *Cultural Relations Platform*. Retrieved from https://www.cultureinexternalrelations.eu/wp-content/uploads/2024/07/DGEAC-CRP-UA-Report-July-2024-UA.pdf?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].
12. National Bank of Ukraine. (n. d.). *External Sector Statistics*. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external> [in Ukrainian].

13. Sipa, M. (2018). The Factors Determining the Creativity of the Human Capital in the Conditions of Sustainable Development. *European Journal of Sustainable Development*, 7(2), 1-13. DOI: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2018.v7n2p1>.
14. Sokół, A., & Mempel-Snieżyk, A. (2022). Is Creative Capital a Function of Sustainable Development: Framework Development and Application. *Journal of Cleaner Production*, 337, 130526. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2022.130526>.
15. Suci, M. C., & Nășulea, D. F. (2019). Intellectual Capital and Creative Economy as Key Drivers for Competitiveness Towards a Smart and Sustainable Development: Challenges and Opportunities for Cultural and Creative Communities. In *Intellectual Capital Management as a Driver of Sustainability*, 71-83. Springer, Cham. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-79051-0_5.
16. Kalenuk, I., & Kuznetsova, N. (2020). Human Capital Development in the Conditions of Creative Economy. *Central Ukrainian Scientific Bulletin. Series: Economic Sciences*, 4(37), 77-85. DOI: [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2020.4\(37\).77-85](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2020.4(37).77-85) [in Ukrainian].
17. Tsyrukun, O., Galperina, L., & Filipenko, M. (2018). Creative Human Capital in the Innovation Strategy of Research Universities in the World. *Securities Market of Ukraine*, 3-4, 37-45. Retrieved from <http://securities.usmdi.org/PDF/1190.pdf> [in Ukrainian].
18. Yatsun, O. M. (2014). Creative human capital in the space of the knowledge society: economic aspect. *Social and labor relations: theory and practice*, 2, 55-60. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2014_2_7 [in Ukrainian].
19. Podra, O. (2020). The role of human capital in sustainable economic development providing: state, problems and prospects. *Social & Legal Studios*, 2(8), 144-151. DOI: <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2020-2-144-151> [in Ukrainian].
20. Krasnostanova, N., & Stoian, R. (2020). The Sustainable Development Goals in the Context of Formation and Development of Human Capital. *Business Inform*, 2, 422-428. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-2-422-428> [in Ukrainian].
21. Sustainable Development Report. (n. d.). *Rankings: The overall performance of all 193 UN Member States*. Retrieved from <https://dashboards.sdgindex.org/rankings>.
22. WIPO. (n. d.). *Economy profile – Ukraine*. Retrieved from <https://www.wipo.int/gii-ranking/en/ukraine/section/economy-profile>.
23. Lanvin, B., & Monteiro, F. (Eds.). (2023). The Global Talent Competitiveness Index 2023: What a Difference Ten Years Make What to Expect for the Next Decade. *INSEAD*. Retrieved from <https://www.insead.edu/system/files/2023-11/gtci-2023-report.pdf>.

ВІДБУЛАСЯ VI МІЖНАРОДНА КОНФЕРЕНЦІЯ «ІНТЕГРАЦІЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР» (25 жовтня 2024 року)

25 жовтня 2024 р. відбулася VI Міжнародна науково-практична конференція на тему «Інтеграція системи освіти України в європейський освітній простір». Захід проходив у рамках проєкту європейської освітньої мережі «Євридіка» «Eurydice Network in Ukraine: Access and Cooperation» (ENUAC) за підтримки Єврокомісії на базі національного підрозділу «Євридіки» в Україні – ДНУ «Інститут освітньої аналітики».

Конференція об'єднала представників державних органів управління освітою, закладів освіти, наукових установ, громадських організацій та міжнародної спільноти, ставши платформою для обміну ідеями у сферах гармонізації освітнього законодавства, міжнародної співпраці й інтеграції української освіти в європейський простір.

Під час пленарного засідання спікери представили свої дослідження та висвітлили сучасні виклики у сфері освіти і науки. Модерацію заходу забезпечив директор ДНУ «Інститут освітньої аналітики» к.е.н., старший дослідник Андрій Литвинчук.

Заступниця Міністра освіти і науки України Надія Кузьмичова, хоча й не змогла особисто взяти участь, передала вітальне слово, яке зачитав модератор. Також було представлено вітання від Данського національного підрозділу мережі «Євридіка», який є ментором вітчизняного підрозділу «Євридіки».

Основні пленарні доповіді:

- **«Ukraine's accession to the European Union: Education and Research»** – Олександра Гусак, генеральний директор директорату європейської та євроатлантичної інтеграції Міністерства освіти і науки.

- **«Державне регулювання розвитку системи загальної середньої освіти на шляху реалізації європейського вибору України»** – Володимир Божинський, науковий співробітник Аналітичного центру «ОсвітАналітика» Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

- **«Україна в міжнародному дослідженні якості освіти PISA: основні результати та виклики»** – Ганна Бичко, начальниця відділу досліджень та аналітики Українського центру оцінювання якості освіти.

- **«Crises and Generation Z: Shaping a New Outlook»** – Ілізе Янковська, доктор філософії, доцент Ризького технічного університету (Латвія).

- **«Використання європейського досвіду державно-приватного партнерства для розбудови сектора професійно-технічної освіти»** – Ганна Белінська, к.е.н., старший науковий співробітник, доцент кафедри бізнес-аналітики та цифрової економіки Національного авіаційного університету.

• **«Нормативно-правове регулювання дистанційної роботи викладача українського закладу вищої освіти»** – Ігор Жиляєв, д.е.н., старший науковий співробітник, професор Національного авіаційного університету.

• **«Можливості покращення інтеграції українських школярів-біженців в освітні системи ЄС»** – Сергій Лондар, д.е.н., професор, перший заступник директора з наукової роботи ДНУ «Інститут освітньої аналітики».

Друга частина конференції мала більш прикладний характер і була присвячена обговоренню конкретних питань у сфері освіти в експертному середовищі. Зокрема, учасники розглянули практичні аспекти реалізації міжнародних проєктів ДНУ «Інститут освітньої аналітики». **Андрій Литвинчук** поділився особливостями реалізації проєкту програми ЄС «Еразмус+» **«Eurydice Network in Ukraine: Access and Cooperation» (ENUAC)** та окреслив пріоритетні завдання національного підрозділу «Евридiки» в Україні. **Сергій Мельник** розповів про деталі імплементації проєкту програми ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт Європа» **«Skill Partnerships for Sustainable and Just Migration Patterns» (Skills4Justice)** і підбив підсумки першого року реалізації цього проєкту.

Особливу увагу було приділено реалізації освітніх реформ в Україні в контексті євроінтеграційних процесів, а також специфіці інтеграції вимушено переміщених українських школярів та педагогів у країнах ЄС. Окрім цього, було обговорено роль громадських організацій у розвитку міжнародної співпраці у сфері освіти і науки України. Цю тему представила **Тетяна Дмитренко**, завідувач відділу міжнародних фінансів та фінансової безпеки відділення глобальної економіки і міжнародних фінансів НДФІ ДННУ «Академія фінансового управління».

У заключній частині конференції Андрій Литвинчук підсумував захід, підкресливши важливість обговорених тем і досягнень та необхідність їх реалізації для гармонізації української системи освіти з європейським освітнім простором.

За результатами конференції готується збірник тез доповідей, що буде опублікований на сайті ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Усі зацікавлені зможуть ознайомитися з тезами в рубриці «Матеріали комунікаційних заходів»

VI INTERNATIONAL CONFERENCE "INTEGRATION OF THE UKRAINIAN EDUCATION SYSTEM INTO THE EUROPEAN EDUCATION AREA" WAS CONDUCTED (25 October 2024)

On 25 October 2024, the VI International Scientific and Practical Conference "Integration of the Ukrainian Education System into the European Education Area" was held. The event took place within the framework of the "Eurydice Network in Ukraine: Access and Cooperation" (ENUAC) project, co-funded by the European Commission, at the National Eurydice Unit in Ukraine – the SSI "Institute of Educational Analytics".

The conference brought together representatives from state education authorities, educational institutions, research organisations, NGOs and the international community, and provided a platform for exchanging ideas on the harmonisation of education legislation, international cooperation and the integration of Ukrainian education into the European Education Area.

During the plenary session, speakers presented their research and discussed current challenges in the fields of education and science. The event was moderated by Andrii Lytvynchuk, Head of the Ukrainian National Eurydice Unit, Director of the SSI "Institute of Educational Analytics", PhD in Economics, Senior Researcher.

Although unable to attend in person, Deputy Minister of Education and Science of Ukraine Nadiia Kuzmychova delivered a welcome speech, which was read by the moderator. A greeting was also presented from the Danish Eurydice National Unit, which mentors the Ukrainian Eurydice National Unit.

Main plenary reports:

- **"Ukraine's accession to the European Union: education and research"** – **Oleksandra Husak**, Director General of the Directorate for European and Euro-Atlantic Integration of the Ministry of Education and Science.
- **"State regulation of the development of the general secondary education system on the way to the implementation of Ukraine's European choice"** – **Volodymyr Bozhynskyi**, Researcher at the Analytical Centre 'OsvitAnalytics' of Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University.
- **"Ukraine in the PISA international education assessment: key results and challenges"** – **Hanna Bychko**, Head of the Research and Analytics Department of the Ukrainian Centre for Educational Quality Assessment.
- **"Crises and Generation Z: shaping a new outlook"** – **Ilze Jankovska**, PhD, Associate Professor of Riga Technical University (Latvia).
- **"Using the European experience of public-private partnership to develop the vocational education sector"** – **Hanna Belinska**, PhD, Senior Researcher, Associate Professor of Business Analytics and Digital Economy of National Aviation University.

- **"Regulatory and legal regulation of distance work of a teacher at a Ukrainian higher education institution"** – Ihor Zhyliayev, Doctor of Economics, Senior Researcher, Professor of the National Aviation University.
- **"Opportunities to improve the integration of Ukrainian refugee schoolchildren into EU educational systems"** – Serhgiy Londar, Doctor of Economics, Professor, First Deputy Director for Scientific Work of the SSI "Institute of Educational Analytics".

The second part of the conference had a more practical focus and was dedicated to discussing specific issues in the field of education within the expert community. In particular, the participants examined the practical aspects of the implementation of international projects of the SSI "Institute of Educational Analytics". **Andriy Lytvynchuk** shared insights into implementing the EU Erasmus+ project **"Eurydice Network in Ukraine: Access and Cooperation" (ENUAC)** and outlined the key priorities for the national unit of Eurydice in Ukraine. **Serhii Melnyk** discussed the details of the implementation of the EU Horizon Europe research and innovation project **"Skills Partnerships for Sustainable and Just Migration Patterns" (Skills4Justice)** and summarised the outcomes of the project's first year.

Special attention was given to the implementation of educational reforms in Ukraine within the context of European integration processes, as well as the specifics of integrating internally displaced Ukrainian schoolchildren and teachers into the EU educational systems. Additionally, the role of NGOs in fostering international cooperation in education and science in Ukraine was discussed. **Tetiana Dmytrenko**, Head of the Department of International Finance and Financial Security at the Institute of Global Economics and International Finance, Academy of Financial Management, presented this topic.

In the final part of the conference, Andrii Lytvynchuk summed up the event, emphasising the importance of the topics and achievements discussed and the need to implement them to harmonise the Ukrainian education system with the European education area.

Following the conference, a collection of abstracts will be published on the website of the SSI "Institute of Educational Analytics". All interested parties will be able to access the abstracts under the "Materials of Communication Events" section.

ОСВІТНЯ АНАЛІТИКА УКРАЇНИ

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

Відповідальний за випуск

А. Б. Нефедов

Редактор

І. А. Книш

Комп'ютерна верстка

Я. С. Уласік

Формат 70×108/16. Ум.-друк. арк. 14,0.

Наклад 50 прим.

Видавець:

Державна наукова установа «Інститут освітньої аналітики»

Адреса редакції та видавця: вул. Володимира Винниченка, 5, м. Київ, 04053

Тел.: (044) 486-98-70, e-mail: info@iea.gov.ua

Ідентифікатор медіа R30-04027

Publisher:

State Scientific Institution «Institute of Educational Analytics»

Office: 04053, Kyiv, Volodymyra Vynnychenka Str., 5

Tel.: (044) 486-98-70, e-mail: info@iea.gov.ua

Media identifier R30-04027

Надруковано у друкарні «Планета»

04074, м. Київ, вул. Шахтарська, 5

Printed by Printing house «Planeta»

04074, Kyiv, Shakhtarska St., 5